

65.04/кит

№ 35

Кененсариев Т.
Жаркынбаев Т.

Азия
өлкөлөрү
борича
кыскача
маалыматтама

Окуу-усулдук колдонмо

ББК 63.3 (2)
К — 35

Китеп Ош мамлекеттик университетинин
Окумуштуулар Кеңешинин чечими менен
басмага сунушталган

Рецензенттер: **Матикеев К.** — ОшМУнун профессору
Сулайманов Э. — ОшМУнун профессору

Кененсариев Т., Жаркынбаев Т.
К — 35 Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама:
//Окуу-усулдук колдонмо.—Ош: ОшМУ, 2003.—144 б.

ISBN 9967—03—174—3

Колуңуздардагы окуу-усулдук колдонмодо Азия өлкөлөрүнүн тарыхы, географиялык абалы, климаты, калкы, саясий түзүлүшү, социалдык-экономикалык абалы, маасалык маалымат каражаттары жана агартуу системасы боюнча кыскача маалымат берилген.

Колдонмо тарых, география, социалдык иштер, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу, ошондой эле башка гуманитардык адистиктерде билим алышкан студенттерге, мектеп окуучуларына, жалпы эле чөлкөм таанууга кызыккан окурмандарга арналат.

К 0503020000-03

ББК 63.3 (2)

ISBN 9967-03-174-3

© Кененсариев Т., Жаркынбаев Т., 2003.

Кириш сөз

Акыркы мезгилде тарых, география, этнография, экономика, социология, саясат таануу сыяктуу гуманитардык илимдерге арналган адабияттар жарык көрүүдө. Бирок статистикалык маалыматтар саат сайын жаңыланууда. Анткени дүйнөдөгү ар бир мамлекеттин калкынын санынын өсүшү, эгемендүү көз-карандысыз мамлекеттердин пайда болуусу, айрыкча экономикада, саясий турмушта зор өзгөрүү жараяны жүрүп жаткандыгы талашсыз. Узака созулган «кансыз согуш» саясаты мезгилинде батыштын согуш майданына айланган Азия чөлкөмү акыркы 10-15 жылдын аралыгында кайрадан жоболдуу (глобалдуу) масаленин майданына айланды. Масален Борбордук Азияда, Түштүк Азияда, Кичи Азияда жана Жакынкы Чыгышта диний мүнөздөгү саясий уюмдардын, чыгыш өлкөлөрүндө калыптанып калган батыштын саясий системасына жана традицияларына каршы аракеттеги диверсиялык жана террористтик актылары АКШын жана батыш державаларынын көңүл борборунда туруп, чыгышка карата антипатиялык психология чыңалууда. Натыйжада чыгыш менен батыштын этнопсихологиялык, соц-маданий дегеле эки цивилизациянын кагылышы, тарыхый жана саясий өңүттө жаңыча ой жортууну талап кылууда. Демек өз чөлкөмүбүздө жайгашкан ар бир өлкөнүн мамлекеттик түзүлүшүн, улуттук менталитетин, жайгашкан географиялык абалын, соц-экономикалык абалын жана тарыхын жакындан, кыскача билүү абзел. Ошондуктан бул китеп өзгөчө 2001-жылга чейинки статистикалык маалыматтарды камтуу менен Азияда жайгашкан мамлекеттердин географиялык абалы жана жаратылышы, калкы, эл агартуусу, массалык маалымат каражаттары, мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары, экономикасы жана транспорттук коммуникациясы, тарыхы, тарыхый жана маданий жерлери, эл аралык уюмдар менен байланышы кыскача чагылдырылат. Жаңы маалыматтарды чогултууда негизинен, акыркы убактарда жарык көргөн адабияттар, усулдук колдонмолор, монографиялар, лекциялар курсу, справочниктер, мезгилдик басма сөз, этнографиялык, демографиялык, экономикалык, саясий жана тарыхый журналдар, өзгөчө дүйнөлүк байланыш түйүнү - интернет колдонулду.

Бул китеп тарых, экономика, география, демография, саясат таануу жана социология илимдеринин актуалдуу маалыматтарын кыскача камтуу менен мектеп окуучуларына, студенттерге, окутуучуларга, дегеле окурмандардын кеңири чөйрөсүнө арналат.

Азербайжан

Географиялык абалы жана табияты. Азербайжан мамлекети - Азиянын батышында (Кавказдын түштүк - чыгышында) жайгашкан. Батышынан Армения (чек арасынын узундугу 566 км), түштүк-батышынан - Нахичеван Автономиялык Республикасы (221 км), түштүгүнөн (432 км) жана түштүк-батышынан Иран (179 км) жана Түркия (9 км), түндүгүнөн Россия (284 км), түндүк - батышынан Грузия (322 км) менен чектешет. Ал эми өлкөнүн чыгыш тарабын Каспий деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 2013 км. Жалпы аянты Нахичеван Автономиялык Республикасын кошкондо 86 600 км² (куркак аянты 86 600км²) түзөт. Аянты боюнча дүйнөдө 114 - орунда турат. Тоолуу-Карабах автономиялык областынын статусу, Азербайжан Республикасынын Жогорку Советинин чечими менен 1991-жылы 26-ноябрда жокко чыгарылган. Азербайжан Каспий деңизинин бир бөлүгүнө ээлик кылат. Армения менен Тоолуу-Карабахтагы этникалык маселе боюнча территориалдык олуттуу пикир келишпөөчүлүктөрү бар. Аймагынын дээрлик жарымы тоолуу, түштүк-батышынан Кичи Кавказ тоо кыркасы, түндүк-чыгышынан Чоң Кавказ тоо кыркалары жана алардын ортосунда Кура-Араксин түздүгү жатат. 250дөн ашык көлдөрү бар. Азербайжанда нефтинин, жаратылыш газынын, темир рудасынын жана түстүү металлдын бай запасы бар. Территориясынын 30%ын айдоо аянты, 50%ын жайыт жана шалбаа, 11%ын токой, 0,6%ын көл, дарыялар түзөт.

Климаты. Негизинен субтропикалык алкакта жайгашкан. Бирок климаты ар түрдүү (куркак жана нымдуу, субтропикалык континенттик). Июль айынын орточо температурасы өрөөндөрдө 25°Сдан - 27°Сга чейин, тоолордо 3Сдан - 5°С, ал эми январдын орточо температурасы -0°Сдан - 3°Сга чейин, тоолордо -3°С -10°Сны түзөт. Жылдык жаан-чачын ойдуңдарда 200-300 мм, тоолуу аймактарында 300-900 ммди түзөт.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 7 771 092 адамды түзүп, дүйнөдө саны боюнча 87-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1 км² аянтка 89,7

адам туура келип, 90%ын азербайжандар, 2%ын орустар, 2%ын армяндар (Тоолуу - Карабахта гана жашашат), 3%ын дагестандар түзүп, 56%ы шаарда, 44%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 9 403 000 адамга, 2050-жылы 9 981 000 адамга жетет. Расмий тили – азербайжан тили, ошондой эле орус жана армян тилдери кеңири жайылып, 93%ын мусулман шииттер, 4,8%ын православия христиандары түзөт. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 18,44 жаңы төрөлгөндөр туура келсе, өлүмдүн саны 1000 адамга 9,55 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 34 өлүм туура келет). Мигранттардынын саны 1000 адамга 5,67 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 0,32%. Жаш курагы боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 1 146 000и бала, 1 103 000и кыз, калктын дээрлик 28,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 2 416 000и эркек, 2 553 000и аял, калктын дээрлик 63,9%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 220 000и эркек, 333 000и аял, калктын дээрлик 7,1%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 67, аялдарда 75 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1989-жылга) 97%ды түзөт. Ири шаарлары катары эсептелген Бакуда 1 750 000, Сумгаитте 231 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 20дан ашуун ЖОЖ бар, алар негизинен Бакуда жана Гянжада. Илимий борборун Азербайжан илимдер академиясы башкарат.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 500дөн ашуун газета - журналдар катталган. Алардын негизгилери: «Азербайжан», «Вышка», «Бакинский рабочий», «Азадлыг», «Мухалифат», «Халк». Баку жана Нахичеван телеборборлору иштейт. Баку телеборбору «Останкино» телекомпаниясынын жана Түркия телекөрсөтүүсүнүн программаларын түз алып көрсөтөт. Азеринформ - мамлекеттик телеграф агенствосу, Асса-Ирада, Туран, Хабар-Сервис жеке менчик телеграф агенстволору иштейт. Улуттук интернетти - домен: az ISO. Өлкөнүн коду - AZE.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Азербайжан Республикасы. Мамлекеттик башкаруу формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федеративдик республика. Борбору – Баку. Өлкөнүн курамында Нахичеван Автономиялуу Республикасы бар. Калган райондору түздөнтүз республиканын юрисдикциясында. Көз-карандысыздыкка алгач 1918-жылы 28-майда жетишкен. Ал эми 1920-жылы 20-апрелде Азербайжан Советтик Социалисттик Республикасы статусуна ээ болуп, СССРдин таркашы менен 1991-жылы 30-августта кайрадан Эгемендүү республика деп жарыяланган. Улуттук майрамы: 28-май - республика күнү. Мамлекет башчысы - президент. Мыйзам чыгаруучу бийлик органы- Милли межлис. Негизги саясий партиялары: Азербайжан элдик фронту,

Улуттук көз-карандысыздык партиясы, Мусават партиясы, Азербайжан эл партиясы, Азербайжан дыйкандар партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Азербайжан - индустриал-агрардык өлкө. УДП 1994- жылы 13,8 млрд \$ түзгөн. Өнөр-жай тармактарынын негизин нефти казып алуу менен аны кайра иштетүү өндүрүшү түзөт. Бул өндүрүш менен өлкөнүн башка өндүрүш тармактары - химиялык, машина куруу, электротехника, кара металлургия тыгыз байланышта. Айдоо аянттарынын басымдуу бөлүгүнө дан өсүмдүктөрү: буудай, күрүч, арпа айдалат. Техникалык өсүмдүктөрүнөн, тамеки менен пахта өстүрүлөт. Айыл чарбасынын негизин бакчачылык менен жүзүм өстүрүү түзөт. Андан сырткары субтропикалык жер-жемиштер (курма, анар, анжир) да өстүрүлөт. Акча бирдиги - манат. Негизги соода өнөктөштөрү - КМШ өлкөлөрү, Түркия.

Темир жолунун жалпы узундугу (электрлештирилгендерин кошкондо) - 2090 км, авто жолу - 36 700 км. Негизги порту-Баку.

Тарыхы. Азербайжандын азыркы аймагы б.з.ч. XIII кылымда Урарту падышычылыгында, III кылымда Персия империясынын курамына кирген. VII кылымда арабдар тарабынан басып алынып, ислам дини жайылган. Азербайжан калкы этнос катары түрк-селжуктар менен монгол-татарлардын баскынчылыгына дуушар болуп турган учурда калыптанган. XVI-XVIII кылымдардын аралыгында кайрадан Персия империясынын курамында турган. 1828-жылы Азербайжандын түндүк бөлүгү Россияга кошулуп, түштүк бөлүгү Иран тарабынан басып алынган. Азербайжандын Россиядагы бөлүгү 1918-жылы көз-карандысыздыкка жетишет. 1920-жылы большевиктердин бийликке келиши менен Азербайжан Советтик Республика катары жарыяланып, 1936-жылы расмий түрдө Советтер Союзу статусуна кирген. 1991-жылы СССР таркагандан кийин Азербайжан мамлекети өзүнүн эгемендүүлүгүн жарыялады.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Азербайжан республикасында белгилүү Истису, Нафталан, Каспий деңизинин жээгинде белгилүү курорттору, ошондой эле 3 жаратылыш коругу бар: Турнангай, Кызылагач жана Закатал. Ал жерлерде көптөгөн байыркы тарыхый архитектуралык эстеликтер сакталган. Андан сырткары орто кылымга таандык Аджеми Курган Юсуфтун (Начихеванда) жана Кусеир уулунун (Марагада) белгилүү күмбөздөрү, ошондой эле Бакудагы кыздар мунаралары туристер үчүн кызыктуу.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: КМШ, ЭРӨБ, ЭВФ, БУУ, ЕККК, СКК, ЮНЕСКО, БДУ, ЭСКАТО, АӨБ, ЮНКТАД, ИКАО, КМШ.

Аомынь

Географиялык түзүлүшү жана табияты. Аомынь мамлекети - Чыгыш Азияда жайгашкан. 1999-жылга чейин Португалиянын ээлигиндеги автономия болгон. 1987-жылы Португалия менен Кытайдын ортосундагы дипломатиялык макулдашуулардын негизинде, 1999-жылы 20-декабрдан тартып Кытайдын юрисдикциясына

өткөн. Түндүк-батышынан Кытай (чек арасынын узундугу 0,34 км) менен чектешет. Түштүгүнөн Түштүк Кытай деңизи чулгап турат. Жээк сызыгынын узундугу 40 км. Жалпы аянты 16 км²

Климаты. Субтропикалык деңиз климатына кирет.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 473 333 адамды түзүп, 95%ы кытайлар, 3%ы португалдар. Расмий тили - португал тили, ошондой эле кытай тилинин кантон диалектиси кеңири таралган. Калкынын 45%ы буддизм, 7%ы католик, 1%ы протестант динин тутунушса, калган 47%ы эч кандай динге сыйынышпайт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы: эркектерде 78 жаш, аялдарда 82 жаш.

Массалык - маалымат каражаттары. Негизги газеталары: «Болетин офисал», «Кларин», «Коррейу ди Макау». Мамлекеттик Макау радио, телекөрсөтүүсү иштейт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Мамлекеттик башкаруу формасы - Португалиянын деңиздеги автономиялык территориясы болгон. Административдик борбору - Аомынь. Мыйзам чыгаруу органы Португалиянын мамлекеттик укук системасынын негизинде түзүлгөн. Улуттук майрамы - 10 июнь. Бул күн Португалия мамлекетинин түзүлгөн күнү. Мамлекет башчысы - губернатор. Португалиянын президенти тарабынан сунушталып келген (Кытайга өткөнгө чейин). Эки негизги саясий партиясы бар: Аомындын кызыкчылыгын коргоочу Ассоциация жана Аомын Демократиялык борбордук партиясы.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикасынын өнүккөн секторлору - туризм, текстиль жана пиротехника өндүрүштөрү. Туристтик секторунун кирешеси УДПын 25%ын түзөт. Кийим тигүү экспорттогу кирешесинин 70%ын түзөт. 1991-жылы УДП 3,1 млрд \$ түзгөн (жан башына-6900 \$). Акча бирдиги-патака (1 патака =100 авос).

Негизги соода өнөктөштөрү - Кытай (Аомынь Кытайдан азык-түлүк, таза суу, электроэнергия алат), АКШ, Япония. Темир жолу жок. Эки аралды жана жарым аралды материкке бириктирип турган бир авто жолу, бир көпүрөсү бар.

Тарыхы. Макао шаары 1557-жылы негизделген. Кытай 1985-жылы Аомынды Португалиядан кайтарып берүүнү БУУдан талап кылган. 1987-жылы түзүлгөн келишим боюнча, 1999-жылы 20-декабрдан тартып Кытайдын юрисдикциясына өткөн.

Тарыхый-маданий жерлери. Аомынь XVI–XVII кылымдарга таандык архитектуралык эстеликтерге бай. Макао шаары өзүнүн оюн-зоок үйлөрү (казино, биллиард, ж.б.) менен дүйнөгө белгилүү.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ЭДУ, БСУ.

Армения

Географиялык абалы жана табияты. Армения мамлекети - Батыш Азияда (Кавказдын түштүгүндө) жайгашкан. Чыгышынан Азербайжан (чек арасынын узундугу 566 км), батышынан Түркия (208 км), түштүгүнөн Азербайжандын Нахичеван району (221 км), жана Иран (35 км), түндүгүнөн Грузия (164 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 1 254

км. Жалпы аянты 29 800 км². Аянты боюнча дүйнөдө 141 - орунда турат. Тоолуу-Карабахтагы этникалык армян анклавы боюнча Азербайжан менен олуттуу территориялык пикир келишпестиктери уланууда. Армения - тоолуу өлкө, аймагынын 90%ы деңиз деңгээлинен 1000 м бийиктикте жатат. Орточо бийиктиги 1700 м. Армян платосунда жайгашкан эң бийик тоо чокусу - Арарат тоосу (4090 м). Армян платосунун түштүк-чыгыш бөлүгү тоолор аралык өрөөндөргө бөлүнгөн. Түндүгүндө Сомхет, түндүк-батышында Жавахет, түштүгүндө Базум жана Памбак, түштүк-чыгышында Зангезур кырка тоолору созулуп жатат. Аймагынын басымдуу бөлүгүндө тектоникалык чуңкурлардан пайда болгон жүздөн ашык көлдөрү бар. Алардын ичинен эң чоңу, бийик тоодо жайгашкан Севан көлү, анын аянты 1200 км². Дарыялардын көпчүлүгү Аракс менен Кура дарыялары аркылуу Каспий деңизине куят. Өлкө минералдык булактарга бай. Дарылык касиети бар минералдык суулары (Арзни, Джермун) бар. Андан сырткары алтындын, молибдендин, жездин, цинктин, курулуш

таштарынын көп өлчөмдөгү запасы бар. Территориясынын 17%ын айдоо аянты, 20% ын жайыт, 15%ын токой, 4,7%ын көл- дарыялар түзөт.

Климаты. Өлкөдө кургак, континенталдуу климат өкүм сүрөт. Жаан-чачындын жылдык нормасы түздүк жерлерде 200-400 мм, тоолуу райондордо 500 ммге чейин жетет. Түздүгүндө июль айынын орточо температурасы 25°C, январда 5°C, же 0°Cдан төмөн. Тоолордо июль айында 20°C, январда 6°Cга түшөт.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 3 336 100 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 128-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 111,9 адам туура келип, 93%ын армяндар, 1,5%ын орустар, 1,7%ын күрддөр түзүп, 69%ы шаарда, 31%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 3 946 000 адамга, 2050-жылы 3 996 000 адамга жетет. 5 миллионго жакын армяндар өлкөнүн чегинен сырткары жашашат. Расмий тили - армян тили (бул тилде өлкөнүн калкынын 93%ы сүйлөшөт), орус тилинде 2%ы, башка тилде 5%ы сүйлөшөт. Дини григориан-христиан дини. Бул динге калкынын 94%ы сыйынышат. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 11,47 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 9,74 өлүм туура келсе, жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 26 жаш баланын өлүмү туура келет, мигранттардын саны 1000 адамга 3,87 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 0,21%. Жаш курагы боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 394 000и бала, 381 000и кыз, калктын дээрлик 23,2%ын түзөт. 15 жаштан 64 жашка чейинкилердин 1 095 000и эркек, 1 142 000и аял, калктын дээрлик 67%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 135 000и эркек 189 000и аял, калктын дээрлик 9,7%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 62, аялдарда 71 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1989-жылга) 99%. Ири шаарлары катары эсептелген Ереванда 1 450 000, Гюмриде 121 000 калк жашайт.

Эл-агартуусу. Өлкөдөгү эң ири ЖОЖдор: Ереван мамлекеттик университети, Мамлекеттик инженердик университети, Ереван эл чарба институту, Ереван айыл чарба академиясы, В.Брюсова атындагы чет тилдер институту, Ереван медициналык академиясы, Армениядагы Американын Калифорния университетинин филиалы ж.б. Илимий борборун Армения улуттук илимдер академиясы башкарат.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 250 газета, 50 журнал, 17 маалымат агенство журналы катталган. Эфирдеги 49 теле, 16 радио программалар армян тилинде гана жүргүзүлөт. Негизги газеталары: «Екир», «Азг», «Республика Армения», «Голос Армении», «Эпоха». Улутук интернет-домен: am ISO. Өлкөнүн коду: ARM.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Армения Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы -

унитардык республика. Борбору - Ереван. Армян Республикасы 1920-жылы 29-ноябрда түзүлгөн. 1922-жылы 30-декабрда СССРдин курамына кирген. 1991-жылы республиканын Жогорку Совети Армениянын көз-карандысыздыгынын декларациясын жарыялаган. Улуттук майрамы: 28-май көз-карандысыздык күнү. Мамлекет башчысы - президент. Аткаруу бийлиги премьер-министрдин жетекчилиги астында турган Министрлер Советине таандык. Мыйзам чыгаруучу ишмердүүлүгүн бир палаталуу парламенти - Жогорку Совет ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Армениянын жалпы улуттук кыймылы, Либераль демократиялык партиясы, Республикалык партия, Христиан демократиялык партиясы, Дашнактар партиясы, Улуттук консервативдик партиясы, Улуттук кайра жаралуу партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Негизги өнөр жай тармактары: түстүү металлургия, машина куруу, металды кайра иштетүү, химия, жеңил, тамак-аш, курулуш материалдарын өндүрүү. Жумушчу күчүнүн 31%ы айыл чарбасында эмгектенишет. Айыл чарбасында - цитрус жер-жемиштери, пахта өстүрөт. Сүт өндүрүү өнүккөн, вино заводдорунда коньяк менен винонун белгилүү түрлөрү өндүрүлөт. 1994-жылы УДП 8,1 млрд \$ түзгөн (жан башына -2 290 \$). Акча бирдиги - драм (1 драм = 100 лумаш). Экспортко айыл чарба машиналарын, транспорт тетиктерин, кара, түстүү металлдарды, химикаттарды чыгарат. Негизги соода өнөктөштөрү - КМШ өлкөлөрү. Темир жолунун жалпы узундугу 840 км, авто жолу 11 300 км, анын ичинен 10 500 км жолуна асфальт төшөлгөн.

Тарыхы. Армениянын аймагындагы алгачкы мамлекеттик түзүлүш б.з.ч. XIII кылымда түзүлгөн Урарту падышачылыгы болгон. Бул падышачылык узак жылдар бою ассирийлердин кол салуусуна дуушар болуп келген. Ал эми VII кылымдан баштап индоевропа урууларынын чапкынынын натыйжасында жергиликтүү эл менен аралашып, армян этносу калыптанган. Жаңы мамлекеттик түзүлүш алгач Персия империясынын, андан соң Македонскийдин, Рим империясынын карамактарында жашаган. VII-XV кылымдар аралыгында Армения арабдардын, византиялыктардын, түрк-селжуктардын, монгол-татарлардын кол салууларына дуушар болгон. XVI-XVIII кылымдар аралыгында өлкө Иран менен Түркиянын ээликтеринде турган. XIX кылымдын башында Армениянын чыгыш бөлүгү Россияга кошулган. Ал эми Түркиянын ээлигиндеги армяндардын улуттук боштондук күрөшүнүн натыйжасында, армяндар Түркия тарабынан (эң кандуу жылдар: 1894-1896жж. жана 1915-1916жж. Бул жылдары 2 млн. жакын армяндар курман болгон) массалык түрдө репрессияланган. 1920-жылы Армения Советтик Социалисттик Республика катары СССРдин курамына кирген. 1991-жылы эгемендүүлүккө ээ болушу менен Азербайжандын ортосунда Тоолуу-Карабахтын статусу боюнча куралдуу конфликт башталып, бүгүнкү күнгө чейин объективтүү чечилбей келет.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Арменияда Дилижан жана Хосров коруктары, Севан көлүндө жайгашкан улуттук паркы жана Арзни, Дилижан, Джермук аттуу курорттор бар. Ереванда көрүнүктүү Аван собору (591-602-жж), католик чиркөөсү (XIIкк.), Заровар (XVII-XVIII кк.) чиркөөлөрү, борборунда 21 музей бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: КМШ, ЕРӨБ, ЕЭК, ЭВФ, ИНТЕРПОЛ, ОБСЕ, БУУ, ЕККК, ЮНЕСКО, ЮНКТАД, БДУ, ИКАО, ЮНИДО, БМУ, ЭЭС, ЭОК, ЭЭС, ФАО.

Бангладеш

Географиялык абалы жана табияты. Бангладеш мамлекети - Түштүк Азиянын түндүк-чыгышында жайгашкан. Чыгышынан, түндүгүнөн жана батышынан Индия (чек арасынын узундугу 4053 км), түштүк-чыгышынан Мьянма (193 км) менен чектешет. Түштүгүнөн Бенгаль кысыгы чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 4246 км, жээк сызыгынын узундугу 580 км. Жалпы аянты 144 000 км² (кургак аянты 133 910 км²). Аянты боюнча

дүйнөдө 93-орунда турат. Өлкө, Ганг түздүгүнүн чыгыш жагын жана Ганг, Брахмапутра, Тист, Мегхна дарыяларынын чатын ээлейт. Түндүгүндө Читтагонг дөңсөөлөрү жатат. Чыгышында дөңсөөлөр жана бөксөө тоолор басымдуулук кылат. Бангладештин эң бийик тоо чокусу - Моддок-Муал (1003 м). Түштүк-чыгышында Лушай бөксөө тоолору жатат. Дарыялары мол. Жаан-чачын мезгилинде (июль-октябрь) дельтаны сел каптайт. Кен байлыктарга жарды. Ошондой болсо да жыгач, жаратылыш газы, уран, көмүр ж.б. бар. Территориясынын 75%ын айдоо аянты, 5%ын шалбаа жана жайыт, 15%ын токой, 7%ын көл-дарыялар ээлейт.

Климаты. Субэкваториалдуу, муссондуу климат, кышы кургак (октябрдан-март айына чейин), январдын орточо температурасы 18°C. Жайы мезгили ысык жана нымдуу (марттан-июнь айына чейин). Жаан-чачындын мезгили июлдан октябрга чейин созулат. Жаан-чачындын жылдык нормасы 1500 мм-5000 мм.

Калкы. Калкы 131 269 860 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 8-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 911,6 адам туура келет. 98%ы бенгалдар, калганын бихари, могол, чакма, сантал ж.б. этникалык топтор түзөт. Расмий тили - бенгал тили, ошондой эле англис тили кеңири тараган, жергиликтүү тили - урду тили. 83%ы

мусулман-сунниттер, 16%ы индуизм, мындан сырткары буддизм жана христиан диндерин тутунгандар бар. 18%ы шаарда, 82%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 178 751 000 адамга, 2050-жылы 212 495 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 25,30 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,60 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 105 баланын өлүмү туура келет). Мигранттардын саны 1000 адамга 0,76 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,59%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 23 551 000и бала, 22 451 000и кыз, калктын дээрлик 35%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 41 432 000и эркек, 39 435 000и аял, калктын дээрлик 61,6%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 2 390 000и эркек, 2 012 000и аял, калктын дээрлик 3,4%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы: (2001-жылга) эркектерде 60 жаш, аялдарда 60 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 49%, аялдарда 26%. Ири шаары катары эсептелген Даккада 9 800 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Калкынын 65%ы сабатсыз. Төрт университети (Дакка, Читтагонг, Раджшахи, Савар) жана Кушти шаарында Ислам университети бар. Атайын жогорку жана орто билим берүүчү, политехникалык, айыл чарба, медициналык, комерциялык окуу жайларында студенттер билим алат. 60тан ашуун илимий-изилдөө институттары иштейт.

Массалык маалымат каражаттары. Бангладеште Шонгбад, Сангаб, Сангаста, атындагы Мамлекеттик жана Истери ньюс Эйдженси атындагы жеке менчик маалымат агентстволору иштейт. Өлкөдө күн сайын 90дон ашуун, жума сайын 340тан ашуун газета - журналдар жарык көрөт. Телерадио берүүлөрү бенгал жана англис тилдеринде берилет. Улуттук интернет-домен: bd ISO. Өлкөнүн коду: BGD.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Бангладеш Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - парламенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Борбору - Дакка. Административдик жактан 64 районго бөлүнгөн. Бангладеш Республикасы 1971-жылы 16-декабрда Пакистандан бөлүнүшү менен өзүнүн көз- карандысыздыгын жарыялаган. Улуттук майрамы: 26-март, көз-карандысыздыгынын күнү. Мамлекет башчысы - президент. Аткаруу бийлиги премьер-министрдин жетекчилиги астында турган Министрлер Советине таандык. Мыйзам чыгаруу органы бир палаталуу парламент - Улуттук Ассамблея. Негизги саясий партиялары: Бангладеш Улуттук партиясы, Улуттук лига, Жамаат-и-ислами кыймыл партиясы, Бангладеш Коммунистик партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Бангладеш - дүйнөдөгү эң жакыр өлкөлөрдүн катарында. Дүйнөдөгү бирден бир өлкө катары, айыл чарба продукциясы эсептелген жутту өндүрүп экспортко

чыгарат. УДП айыл чарба кирешесинин 33%ын түзөт. Бул сектордо ишке жарамдуу бөлүгүнүн 65%ы чегерилген. Акча бирдиги – така (1 така = 100 пайс). УДП 1994-жылы 27,8 млрд \$ түзгөн (жан башына-235 \$). Ири соода шериктештери: АКШ, Индия, Италия, Улуу Британия, Япония.

Темир жолунун жалпы узундугу 2892 км, авто жолу 7240 км. Порттору: Монгла, Чална, Читтагонг.

Тарыхы. Бангладештин аймагында VIII-XIII кылымдар аралыгында Бенгал мамлекети түзүлгөн. XIII кылымдын 1-жарым жылдыгында өлкөдөгү бийлик мусулмандардын династиясына, башкача айтканда Улуу Моголдордун (XVIк) колуна өтүп, акырындык менен ислам дини тараган. Бангладеш 1757-жылы Британиянын Индиялык колониясынын бир бөлүгүнө айланган. Индиянын көз- карандысыздыгы жарыялангандан соң, Бенгалиянын чыгыш тарабы Пакистанга өткөн. 1971-жылы Индия менен Пакистандын ортосундагы согуштук конфликттердин натыйжасында, Бангладеш көз- карандысыздыкка жетишип, Элдик Республика катары жарыяланган.

Тарыхый - маданий эстеликтери. Өлкөнүн борбору Дакка, орто кылымга тиешелүү 700дөн ашык мечиттери менен көркөмдүү. Алардын эң белгилүүсү Сат-Гумбад (XVIIк) мечити. Мындан сырткары Биби-Паринин мавзолейи (1684ж) салынган Лал-Багх чеби жана экзотикалык чыгыш базары туристтерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, СКК, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИНТЭЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, УӨА, БУУ, БИЖУ, БМУ, ЮНЕСКО, ЮНИДО, ЮНКТАД.

Бахрейн

Географиялык абалы жана табияты. Бахрейн мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда жайгашып, өзүнө 20га жакын аралдарды бириктирип турат. Жээк сызыгынын узундугу 161 км. Жалпы аянты 676 км². Аянты боюнча дүйнөдө 186-орунда турат. Аянтынын басымдуу бөлүгүн чөл түздүгү түзөт. Нефтинин жана жаратылыш газынын бай запасына ээ. Батыш Европа жана Чыгыш Азия мамлекетерине нефтини экспорттоо менен Бахрейн, Персия булуңундагы стратегиялык маанидеги мамлекетке айланды. Территориясынын 2% айдоо аянты, 6%ы шалбаа жана жайыт, калганын чөл ээлейт.

Климаты. Тропиктик жана субтропиктик климат өкүм сүрөт. Кышы жеңил (январдын орточо тепературасы 16⁰С), жайы өтө ысык жана нымдуу келет (июлдун орточо тепературасы 37⁰С).

Калкы. Калкы 645 361 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 156-орунда турат. Калкынын орто жыштыгы 1км² аянтка 1 040,9 адам туура келет. 63%ын бахрейндер, 13%ын азиат арабдары, 10%ын башка арабдар, 8%ын ирандыктар, калганын башка этникалык топтор түзөт. Расмий тили - араб тили, ошондой эле англис тили, фарсы жана урду тилдери кеңири тарап, 70%ын мусулман-шиитер, 30%ын мусулман суниттер түзөт. 90%ы шаарда, 10%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 858 000 адамга, 2050-жылы 992 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 20,07 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 3,9 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 18 баланын өлүмү туура келет). Мигранттардын саны 1000 адамга 1,10 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,73%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 97 000и бала, 94 000и кыз, калктын дээрлик 29,6%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 257 000и эркек, 178 000и аял, калктын дээрлик 67,4%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 10 000и эркек, 9 000и аял, калктын дээрлик 3%ын түзөт. Жашоосунун орточо узактыгы: эркектерде 70 жаш, аялдарда 75 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 89%, аялдарда 79%. Ири шаары катары эсептелген Манамада 140 401 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Жергиликтүү басма сөзү аз санда. Күн сайын эки араб тилинде, бир англис тилинде газеталар, ошондой эле англис тилинде коомдук-саясий, туристтер үчүн маалыматтарды камтыган журналдар жарык көрөт. Жогорку деңгээлдеги техникалык жабдуулар менен камсыз болгон телекөрсөтүүсү Би-би-си, Си-эн-эн телекомпанияларынын программаларын, Египет телекөрсөтүүсүнүн спутниктик каналын, Лондондон бүткүл арабдардын программаларын түз алып көрсөтөт.

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы - Бахрейн Мамлекети. Мамлекеттик башкаруунун формасы – конституциялык монархия. Борбору - Манама. Административдик жактан 12 районго бөлүнгөн. Бахрейн Улуу Британиядан көз- карандысыздыкты 1971-жылы 15-августта алган. Конституциясы 1973-жылы 6-декабрда кабыл алынган. Мыйзам чыгаруу ислам шарияттарына негизделген. Улуттук майрамы: 6-декабрь – көз- карандысыздык күнү. Мамлекет башчысы - эмир шейх Иса бен Сальман аль - Халиф (аль-Халифтердин династиясы өлкөнү 300 жылдан бери башкарып келет). Аткаруу бийлиги премьер-министрдин жетекчилиги астында турган Министрлер Советине таандык. Улуттук жыйыны (парламенти) 1975-жылы 26 - августта таркатылып, анын ыйгарым

укуктары Министрлер Советине берилген. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өндүрүлгөн нефтинин 80%ын экспортко чыгарат. УДП 1995-жылы 7,1 млрд \$ түзгөн. (жан башына – 12100 \$). 1990-1991-жылдар аралыгында Персия булуңундагы кризистин (Кувейт-Ирак конфликти) кесепетинен Бахрейндин экономикалык абалы бир топ начарлаган. Бирок өлкөдө бизнес менен алектенген көптөгөн мультиулуттук компаниялардын жогорку деңгээлдеги өнүккөн байланыш жана транспорт коммуникацияларынын жайгашуусунун натыйжасында, булуңдагы кризистин айлампасынан тез эле чыгып кетти. Акча бирдиги - бахрейн динары (1динар=1000 филс). Ири соода шериктештери: АКШ, Япония, Сауд Аравия, Бириккен Араб Эмираты. Темир жолу жок. Авто жолунун жалпы узундугу 2 670 км (узундугу 25 км түзгөн Бахрейн менен Сауд Аравия аралдарын бириктирген көпүрөнү кошкондо). Негизги порттору: Мина-Салман, Манама, Ситра.

Тарыхы. Бахрейн IV-VI кылымдардын аралыгында Сасаниддер мамлекетинин курамында, VII кылымда Араб халифатынын бийлиги астында жашаган. 1602-1783-жылдар аралыгында Персия тарабынан басып алынган. 1783-жылы Ахмад аль-Халиф бийликти өз колуна алып Бахрейнди көз-карандысыз эмират деп жарыялаган. 1820-жылы Бахрейнди башкаруучулары (аль-Халифтин династиясы) тышкы душмандарга каршы Улуу Британиядан жардам сурап кайрылышкан. Ошондон тартып Британиянын протектаратына айланган. Ал эми көз-карандысыздыкка 1971-жылы жетишкен.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АДЛ, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, АӨБ, ЭЭУ, ЭВФ, ЭДУ, ИНМАРСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БДУ, БМУ, ВПС, ОАПЕК, БУУ.

Бириккен Араб Эмираты

Географиялык абалы жана табияты. Бириккен Араб Эмираты - Аравия жарым аралында жайгашып, жети мамлекеттин федерациясынан турат. Түштүгүнөн жана батышынан Сауд Аравия (чек арасынын узундугу

457 км), түндүгүнөн Оман (410 км), түндүк-батышынан Катар менен чектешет. Түндүгүнөн Персид кысыгы, чыгышынан Оман кысыгы чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 1 867 км. Жээк чызыгынын узундугу 1 318 км. Жалпы аянты 83 600 км². Аянты боюнча дүйнөдө 116-орунда турат. Өлкөнүн ландшафты түздүк. Территориясынын басымдуу бөлүгүн чөл зонасы ээлейт. Чыгышында Хаджар тоосу (бийиктиги - 1 127 м) жайгашкан. Негизги табигый ресурстары - нефти жана жаратылыш газы. Территориясынын 2%ын жайыт жана шалбаа, ал эми айдоо менен токой аянттары жок.

Климаты. Өлкөнүн климаты чөлдүү кургак. Жылдык жаан-чачындын нормасы 100-400 мм. Абанын температурасы 50°Cга чейин жетет. Чыгыш бөлүгүндөгү тоолуу аймактарда мелүүн климат үстөмдүк кылат.

Калкы. Калкы 2 407 460 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 136-орунда турат. Калкынын орточо жаштыгы 1км² аянтка 29 адам туура келет. Федерациянын аймагында арабдар (30%), индустар, пакистандыктар, ирандыктар жашайт. Расмий тили - араб тили, ошондой эле англис, хинди, урду тилдери кеңири таралган. Дини – ислам. Алардын 76%ын суннит, 20%ын шииттер түзүп, 84%ы шаарда, 16%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 3 284 000 адамга, 2050-жылы 3 615 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны 1000 адамга 18,11 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 3,79 өлүм туура келсе (2001-жылга), мигранттардын саны 1000 адамга 1,61% адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,59%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 354 000и бала, 340 000и кыз, калктын дээрлик 28,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 048 000и эркек, 607 000и аял, калктын дээрлик 68,7%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 41 000и эркек, 17 000и аял калктын дээрлик 2,4%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 71 жаш, аялдарда 76 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 79%, аялдарда 80%. Ири шаары катары эсептелген Абу-Дабиде 363 432 калк жашайт.

Эл агартуусу. Ири жогорку окуу жайы Аль-айне мамлекеттик университетинде 6000 студент окуйт. Бул университет гуманитардык багыттагы адистерди, медиктерди жана биологдорду даярдайт.

Массалык маалымат каражаттары. Ири газеталары: «Аль-Баян», «Аль-Вахда», «Аль-Иттихад», «Аль-Халидж» араб тилдеринде, ал эми «Галф-ньос», «Эмирэтс-ньос» газеталары англис тилинде жарык көрөт. Маалымат агенствосу Абу-Дабиде жайгашкан. Улуттук интернет-домен: ae ISO. Өлкөнүн коду: ARE.

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы – Бириккен Араб Эмираты (ОАЭ). Мамлекетти башкаруунун формасы – монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – борбордук башкаруу укугуна

негизделген эмираттар федерациясы. Федерацияга 7 араб эмираттары (Абу-Даби, Дубай, Шарджа, Рас-эль-Хайма, Аджман, Эль-Фуджайра, Умм-эль-Кайвайн) кирет. Борбору – Абу-Даби. Көз-карандысыздыкты 1975-жылы 2-декабрда Улуу Британиядан алган. Аткаруу бийлиги президентке (президент Шейх Заид ибн Султан аль-Нухайян бийликке 1971-жылдын 2-декабрда келген. Ал 1991-жылы кайрадан 5-жолу президенттик постко шайланган) жана башкаруучулардын Жогорку Кеңешке таандык. Мыйзам чыгаруу бийлигин бир палаталуу федералдык Улуттук Кеңеш ишке ашырат. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкө нефти жана газды экспорттоонун натыйжасында гүлдөп өсүүдө. Экономикасынын чукул өзгөрүшүнө, 1973-жылы нефтиге болгон дүйнөлүк баанын өсүшү чоң роль ойногон. Натыйжада Бириккен Араб Эмираттарында жашаган калктын жашоо деңгээли жогорулап, дүйнөдөгү бай мамлекеттердин катарына кошулган. УДП 1994-жылы 62,7 млрд \$ түзгөн (жан башына - 22 480 \$). Айыл чарбасында УДП 2% түзөт. Айыл чарба негизинен финика, жашылча жемиш, сүт азык-түлүктөрүн жана балык өндүрөт. Акча бирдиги - дирхам (1 дирхам=100 филам). Негизги соода өнөктөштөрү: Япония, Улуу Британия, Германия, Түштүк Корея.

Темир жолунун жалпы узундугу 2000 км (автожолунун 1800 км асфальт төшөлгөн). Негизги порттору – Абу-Даби, Дубай, Шарджа, Эль-Фуджайра.

Тарыхы. Бириккен Араб Эмираты IX кылымдын аягына чейин Омандын курамында жашаган. 1892-жылы Араб мамлекеттеринин федерациясы, Улуу Британия менен Персия кысыгындагы каракчыларга каршы күрөшүү үчүн келишимге кол коюшкан. Федерация 1971-жылга чейин Британиянын протектораты болуп турган. 1971-жылы Бириккен Араб Эмираты көз карандысыз мамлекет катары жарыяланган.

Тарыхый-маданий жерлери. Өлкөдө бермет көп болот. Берметти таап-жыйноо жараянын көрүү туристтер үчүн өтө кызыктуу.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: БУУ, ЮНЕСКО, ОПЕК, ОАПЕК, ФАО, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, АӨБ, ИФAD, ЭФК, ЭЭУ, ЭВФ, ИМО, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭСУ, ЮНИДО, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Бруней

Географиялык абалы жана табияты. Бруней мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда, Калимантан аралынын түндүгүндө жайгашкан. Түштүгүнөн жана чыгышынан Малайзия (чек арасынын

Омского государственного

университета

17
854102

Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

узундугу 381 км) менен чектешип, түндүгүнөн жана батышынан Түштүк-Кытай деңизи чулгап турат. Жээк сызыгынын узундугу 161 км. Жалпы аянты 5765 км² (кургак аянты 5270 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 167-орунда турат. Өлкөнү эки анклавга бөлүп турган Малайзияга караштуу Саравак штаты боюнча, Малайзия менен территориялык пикир келишпөөчүлүктөрү бар. Аянтынын басымдуу бөлүгү жээк бойлой түздүк, чыгыш тарабы тоолуу, батыш тарабы жайпак дөңсөлүү тоо. Жаратылыш ресурстары: нефти, жаратылыш газы жана жыгач. Территориясынын 2%ын айдоо аянты, 1%ын шалбаа жана жайыт, 85%ын тропикалык токой, 8,7%ын көл-дарыялар ээлейт.

Климаты. Экватордук климат. Абанын орточо температурасы 26⁰С. Жылдык жаан-чачындын нормасы 2000-4000 мм.

Калкы. Калкы 343 653 (2001-жылы) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 165-орунда турат. Калкынын орто жыштыгы 1км² аянтка 59,6 адам туура келип, 65%ы малайзиялыктар, 8%ы аларга туугандаш болгон этникалык топтор, 20%ы кытайлар, калганын индустар, европалыктар түзөт. Расмий тили - малайзия тили, ошондой эле англис тили жана кытай тилдери кеңири тараган. Дини ислам (63% - мусулман-суниттер), ошондой эле буддизм (14%), христиан (8%) диндерин тутунгандар бар. 58% шаарда, 42% айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 459 000 адамга, 2050-жылы 528 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 20,40 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 3,38 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 25 баланын өлүмү туура келет). Мигранттардын саны 1000 адамга 4,07 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,11%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 54 000и бала, 52 000и кыз, калктын дээрлик 30,8%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 122 000и эркек, 107 000и аял, калктын дээрлик 66,5%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 4 000и эркек, 5 000и аял, калктын дээрлик 2,7%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы: эркектерде 71 жаш, аялдарда 76 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 93%, аялдарда 83%. Ири шаарлары катары эсептелген Бандар-Сери – Бегаанда 52 300, Серияда 23 511, Куала-Белайтта 19 335 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Жума сайын малайзия тилинде «Пелита Бруней», англис тилинде «Борнео булетин» газеталары жарык көрүп турат. Өкмөттүк кызматтагы телерадио иштейт. Улуттук интернет-домен: bn ISO. Өлкөнүн коду: BRN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы - Бруней Даруссалам Мамлекети. Мамлекеттик башкаруунун формасы - конституциялык султанат. Борбору-Бандар-Сери-Бегаван. Административдик жактан 4 округга бөлүнгөн. Бруней-Муара, Тутонг, Белайт жана Тембуронг. Бруней Улуу Британиядан көз-карандысыздыкты 1984-

жылы 1-январда алган. Мыйзам чыгаруу ислам шариаттарына негизделген. Улуттук майрамы: 23-февраль - эгемендүүлүк күнү. Мамлекет башчысы – султан, ал өкмөттүн башында да турат. Өлкөдө бир эле саясий партия катталган (Брунейдин улуттук биримдик партиясы). Көп партиялуулукка тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономиканын негизин нефти жана газ өндүрүү түзөт. Өкмөттүн казынасына түшкөн кирешенин басымдуу бөлүгү (УДП 40%) нефти продуктыларын жана жаратылыш газын экспорттоодон түшөт. Бруней жаратылыш газын өндүрүү боюнча дүйнөдө алдыңкы өлкөлөрдүн катарында, ал эми нефти өндүрүү боюнча Түштүк-Чыгыш Азияда 3-орунда турат. Мындан сырткары электрондук машина куруу, курулуш индустриясы жакшы өнүгүүдө. Айыл чарба сектору өнүккөн эмес. Ошондуктан айыл чарба продукцияларын сырттан ташыйт. УДП 1994-жылга 4,43 млрд \$ түзгөн (жан башына 16 000 \$). Бруней улуттук кирешенин жан башына бөлүштүрүү боюнча жогорку деңгээлдеги өнүккөн өлкөлөрдүн катарында. Акча бирдиги - бруней доллары (1 бруней доллары = 100 цент). Ири соода өнөктөштөрү: Япония, Улуу Британия, Түштүк Корея, Таиланд, Сингапур.

Темир жолу жок. Авто жолунун жалпы узундугу 1090 км.

Тарыхы. Брунейде мусулман султанаты XV кылымда негизделген. 1888-жылы Британиянын протекторатына айланган. 1959-жылы конституциясы кабыл алынган. 1984-жылы көз-карандысыз султанат катары жарыяланган.

Тарыхый маданий жерлери. Өлкөнүн борбору Бандар-Сери-Бегавандагы Азия континенти боюнча эң чоң мечитти жана султандын сарайын белгилеп кетүүгө болот.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АСЕАН, ЭСКАТО, ИКАО, АӨБ, ЭДУ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭЭС, БУУ, БПС, БМУ.

Бутан

Географиялык абалы жана табияты. Бутан мамлекети Түштүк Азиянын түндүк тарабында (Чыгыш Гималайда) жайгашкан. Чыгышынан, түштүгүнөн жана түштүк-батышынан Индия (чек арасынын узундугу 605 км), түндүгүнөн жана түндүк-батышынан Кытай (470 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 1075 км. Жалпы аянты 47 000 км².

Аянты боюнча дүйнөдө 131-орунда турат. Тоолуу өлкө аркылуу өтө терең Брахмапутр дарыя- бассейни өрөөнү өтөт. Эң бийик тоо чокусу түндүгүндө жайгашкан Кула-Кангри (7554 м) тоосу. Жаратылыш ресурстары жыгач, карбит, кальций ж.б. Территориясынын 3%ын айдоо аянты, 6%ын шалбаа жана жайыт, 66%ын тропик токою ээлейт.

Климаты. Муссондуу, нымдуу, тропиктик климат. Жогорку тоолуу алкагы суук.

Калкы. Калкы 2 049 412 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 139-орунда турат. Калкынын орто жыштыгы 1км² 43,6 адам туура келип, 70%ын бхоттор жана аларга келип чыгышы боюнча туугандаш болгон тибеттер, 25%ын непалдыктар түзөт. Расмий тили - дзонг-ке (бхотия-тибет диалекти), ошондой эле башка тибет диалектери менен непал диалектери кеңири тараган. Дини ламаизм агымындагы будда (75%), ал эми индустар менен непалдыктар индуизм динине сыйынышып, 6%ы шаарда, 94%ы айылда жашайт. Калкынын санынын өсүшү боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 3 904 000 адамга, 2050-жылы 5 687 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 35,73 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 14,03 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 119 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,17%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 425 000и бала, 395 000и кыз, калктын дээрлик 40%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 591122 000и эркек, 557 000и аял, калктын дээрлик 56%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 41 000и эркек, 40 000и аял, калктын дээрлик 4%ын түзөт. Жашоосунун орточо узактыгы: эркектерде 53 жаш, аялдарда - 52 жаш. Сабаттулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 56%, аялдарда 28%. Ири шары катары эсептелген Тхимпхуда 30 340 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө англис, дзонг-кэ, непал тилдеринде өкмөттүк «Куенсел» газетасы жарык көрөт. Улуттук интернет-домен: bt ISO. Өлкөнүн коду: BTN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Бутан королдугу. Мамлекеттик башкаруунун формасы – конституциялык монархия. Борбору - Тхимпху. Административдик жактан 18 провинцияга (дзонго) бөлүнгөн. Бутан Индиядан көз карандысыздыкты 1949-жылы 8-августта алган. Улуттук майрамы: 17-декабрь –Улут күнү. Мамлекет башчысы - король. Ал өкмөттү түзгөн Министрлер Советинин башында турат. Мыйзам чыгаруу бийлиги королго жана бир палаталуу Улуттук Ассамблеяга – цонгдо (150 депутаты бар) тиешелүү. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Бутан жарды агрардык өлкөлөрдүн катарында. УДП 1994-жылы 1,2 млрд \$ түзгөн (жан

башына – 700 \$). Айыл чарбасы УДПнын 60%ын түзөт. Өлкөнүн өндүрүшүн негизинен жыгачты кайра иштетүү фабрикасы, айыл чарба продукциясын, доломитти, көмүрдү, графитти, жезди жана коргошунду казып алуу менен кайра иштетүү өндүрүшү түзөт. Акыркы жылдары туризмдин жигердүү өнүгүүсүнүн натыйжасында өлкөнүн бюджетине келип түшкөн кирешени арттырууда. Акча бирдиги – нгултурм (1 нгултурм = 100 сент). Экспортко негизинен, кардамон, гипс, жыгач, цемент, жемиштер жана кустардык буюмдар чыгарылат. Өлкөгө импорт катары жылуулук жана нефти продуктулары, буудай, транспорт каражаттары алынып келинет. Негизги соода өнөктөшү: Индия. Темир жолу жок, автомобиль жолунун жалпы узундугу 1304 км.

Тарыхы. VII кылымда өлкөгө буддизм дини жайылган. XVIII кылымдын аягында XIX кылымдын башында өлкөнүн чек арасында британиялык аскерлер менен кагылышуусунун натыйжасында бутандыктар жеңилип, Улуу Британиянын башкаруусуна өткөн. 1949-жылы Индиянын протекторатына кирген. 1968-жылы Бутандын королу абсолюттук бийликтен баш тарткан. Ал эми 1971-жылы көз карандысыздыкка жетишкен.

Тарыхый жана маданий эстеликтери. Бул өлкө 1974-жылга чейин чет өлкөлүктөр үчүн жабык болгону менен туристтерди дайыма өзүнө тартып турган. Негизги тарыхый жана маданий эстеликтери Тхимпху шаарында жайгашкан будда монастрлары, Пунакха шаарындагы королдун эски сарайы эсептелет.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, ЭСКАТО, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, ЭВФ, ЭОК, ЭЭС, УӨА, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БПС, БДУ.

Вьетнам

Географиялык абалы жана табияты. Вьетнам мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда жайгашкан. Батышынан - Лаос (чек арасынын узундугу - 1555 км) жана Камбоджа (982 км), түндүгүнөн - Кытай менен (1281 км) чектешет. Чыгышынан жана түштүгүнөн - Түштүк Кытай деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу - 3818 км, жээк сызыгынын узундугу - 3444 км. Өлкөнүн жалпы аянты - 329 566 км.² (кургак аянты - 325360 км.²) Аянты боюнча дүйнөдө 66-орунда турат. Өлкөнүн түндүк бөлүгүн ээлеген Юньань тоо кыркасынын эң

бийик чокусу– Фаншипан тоосу (3143 м). Түштүк өрөөнүндө Аннам тоолору жана Меконг дарыя салаасы жатат. Негизги жаратылыш ресурстары: темир рудасы, көмүр, марганец, боксит ж.б. Түштүк-Кытай деңизинин Вьетнамга тиешелүү секторунда нефтинин жана жаратылыш газынын зор запасы бар. Территориясынын 20%ын айдоо аянты, 1%ын жайыт жана шалбаа, 30%ын токой, 1,3%ын көл-дарыялар түзөт.

Климаты. Өлкөнүн климаты субэкваториалдуу, түндүгү муссондуу, (май-сентябрь) ысык. Жайы жамгырлуу (октябрь-март), кышы жеңил. Вьетнамдын деңиз жээктеринде тез тез тайфундар болот (түндүгүндө июнь-июль айларында, борбордук бөлүгүндө август айында, түштүгүндө сентябрь-октябрь айларында). Жылдык жаан-чачындын орточо нормасы 1500-3000 мм.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 79 939 014 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 14-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 242,6 адам туура келип, 21% шаарда, 79% айылда жашайт. 86% вьетнамдар, 3% кытайлар, калганын төмөнкү этникалык топтор – муонг, тай, мэо, чашк, кхмэр, ман ж б түзүшөт. Расмий тили - вьетнам тили. Ошондой эле француз, англис, кытай, кхмер, тилдери да кеңири таркалган. Дини - буддизм, мындан сырткары конфуция, даосизм, католик, ислам, протестант диндерине сыйынгандар бар. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга- 21,23 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга – 6,22 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү1000 балага – 44,6 өлүм туура келет.) Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүчө: 2025-жылы 108 037 000 адамга, 2050-жылы 126 793 000 адамга жетет. Мигранттардын саны 1000 адамга - 0,49 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,45%. Жаш курак боюнча саны: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 23 267 000 бала, 12 415 000 кыз, калктын дээрлик 32,1% түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 24 357 000 эркек, 25 556 000 аял, калктын дээрлик 62,4% түзөт. 64 жаштан жогорку курактагылардын 1 722 000 эркек, 2 621 000 аял, калктын дээрлик 5,4% түзөт. Өмүр жашоолорунун орточо узактыгы эркектерде - 67 жаш, аялдарда - 72 жаш (2001-жылга). Сабатуулуктун деңгээли (1998-жылга) эркектерде 96%, аялдарда 91% түзөт. Ири шаарлары катары эсептелген Сайгондо 4 200 000, Ханойдо 1 650 000, Хайфондо 456 049, Данангда 370 670 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 100дөн ашуун газета-журналдар жарык көрөт. Негизгиси: Вьетнам Компартиясынын борбордук органынын «Нян зан» газетасы. Вьетнам маалымат агентствосу Ханойдо жайгашкан. Улуттук интернет-домен: vn ISO. Өлкөнүн коду: VNM.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы – Вьетнам Социалисттик Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкө 5 областка, 3 муниципалитетке бөлүнгөн.

Борбору - Ханой. Көз-карандысыздыкка 1945-жылы 2 – сентябрда, Франциянын колониялык бийлигинен бошотулгандан соң жетишкен. Бул күн улуттук майрам катары белгиленет. Аткаруу бийлиги - президентке жана премьер-министрге таандык. Мыйзам чыгаруу бийлигинин ишмердүүлүгү бир палаталуу парламент – Улуттук Жыйын аркылуу ишке ашырылат. Жетектөөчү партия Вьетнам Коммунистик партиясы – өлкөдөгү бирден-бир партия болуп эсептелет.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы.

Борборлоштурулган экономикасынын өндүрүш каражаттарына мамлекеттик менчик үстөмдүк кылат. УДП 1994-жылы 83,5 млрд \$ түзгөн (жан башына –1140 \$). Калкынын жан башына продукция өндүрүү боюнча, дүйнө өлкөлөрүнүн ичинен эң төмөнкү орунда. Экономиканын негизин айыл чарба түзөт. Айыл-чарбада: күрүч, жүгөрү, сорго, картошка, каучук, соя, кофе, чай өстүрүлөт. Минералдык ресурстардын басымдуу бөлүгү түндүктө жайгашкан. Алардын ичинен көмүр - экспорттолот. Нефти 1986-жылы түштүк жээктеринде табылган. Азыркы учурда нефти менен күрүч, негизги экспорттук товарлардан болуп эсептелет. Тамак-аш, текстиль, тоо-кен иштетүү, нефти өндүрүү өнөр-жай тармактары өнүккөн. Өкмөт жүргүзгөн реформалардын натыйжасында, менчик сектордун экономикалык абалы жогорулай баштаган. Акча бирдиги – донг (1 донг - 100 су). Негизги соода өнөктөштөрү: Япония, Сингапур, Гонконг, Франция, Түндүк Корея.

Темир жолунун жалпы узундугу –3,59 км, авто жолу 85000 км, ички суу жолдору –17702 км. Негизги деңиз порттору: Дананг, Хайфон, Хошимин.

Тарыхы. Бүгүнкү Вьетнамдын аймагында б.з.ч.1 кылымда алгачкы Ванланг мамлекети пайда болгон. Ал Аулак жана Намвьет (б.з.ч.3 к.) королдуктары менен алмашылган. 221-939-жылдар аралыгында Вьетнам, Кытай империясынын карамагында калган. 968-жылы Дин Бо Ли Дайвьет мамлекетин негиздеп, өзүн император деп жарыялаган. Ли династиясы өлкөнү 1225-жылга чейин, тагыраак айтканда, бийлик Тран династиясына өткөнгө чейин башкарып турган. 1406-жылы кытай аскерлери Вьетнамды кайра басып алган. Бирок 1427-жылы вьетнамдар басып алуучуларды кууп чыгып, кайра өз көз-карандысыздыгын орнотушкан. ХҮII-кылымдын башында Вьетнамды Трин жана Нгуен династиялары башкарып, өлкө түндүк жана түштүк аймактарга бөлүнүп турган. Ушул учурда өлкөгө алгачкы европалыктар: голландиялыктар, англичандар, ал эми ХҮIII-кылымда француздар келе башташкан. 1802-жылы Нгуен династиясы бүт өлкөнү бириктирип, Вьетнам деп атаган. 1858-жылы француздар, христиандар менен миссионерлерди коргойбуз деген шылтоо менен Вьетнамга өз аскерлерин киргизген. 1884-жылы Вьетнам Франциянын протекторатына айланган. 1940-45-жылдар аралыгында япон аскерлери тарабынан басып алынган. 1946-жылы Япониядан

бошотулгандан кийин, Вьетнам Индокитай республикасы деп жарыяланган. 1946-жылы декабрда Индокытай согушу башталат. Натыйжада Франция 1954-жылы Вьетнамды, Лаосту жана Камбоджаны колдон чыгарат. Женева келишимине ылайык Вьетнам эки мамлекетке – өлкөнүн түштүгүндө Вьетнам Республикасы, ал эми түндүк бөлүгүндө 1959-жылы Вьетнам Социалистик Республикасы болуп түзүлөт. ВСРсын саясий ишмер Хо Ши Мин жетектеген. 1960-жылдары жогорудагы эки мамлекеттердин ортосунда конфликт башталган. Бул конфликт ири масштабдуу согушка айланып кеткен. Түштүк Вьетнам өкмөтүн АКШ, ал эми түндүк Вьетнамды СССР колдогон. 1973-жылы Париждеги тынчтык келишими боюнча согуш токтотулган, бирок конфликт 1975-жылы Сайгон режими кулаганга чейин улана берген. 1976-жылдын июль айында Түндүк жана Түштүк Вьетнам расмий түрдө бир мамлекетке бириктирилген. 1990-жылдары өлкөдө калктын жашоо деңгээлин көтөрүүгө жана экономикалык өнүгүүгө багытталган, экономиканы либералдаштыруу саясаты башталган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Ханойдо буддистердин Мот-Кот храмы (1049ж), Конфуцийге арналган адабият храмы, Хо Ши Миндин мавзолейи, Хوشиминде (Сайгон) XVIII кылымда курулган Салой жана Винь-Нгием буддистик храмдары, Мириаммандын индуисттик храмы (XVIII к), Хо Ши Миндин музейи бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, ЭСКАТО, ФАО, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ЭОК, ЭЭС, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО ЮНИДО, БПС, БЭК, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Гонконг (Сянган)

Географиялык абалы жана табияты. Гонконг - Чыгыш Азияда жайгашып, Кытайдын ээлигиндеги автономиялык укуктук статуска ээ өлкө. Өлкөнүн аймагы Гонконг аралын, Цзюлун жарым аралын жана 250 ашуун майда аралдарды өзүнө

камтыйт. Бардык тарабынан Түштүк-Кытай деңизи чулгап турат. Жалпы аянты - 1068 км² (кургак аянты-990 км²). Ланшафты негизинен тоолуу, түндүк тарабы түздүктүү ойдуң.

Климаты. Субэкватордук климат мүнөздүү. Абанын орточо температурасы - 22⁰С. Жыл мезгилдери кургак (сентябрь-апрель) жана жамгырлуу (май-август) сезон болуп бөлүнөт.

Калкы. Калкы 5 542 869 (2001-жылга) адамды түзөт. Гонконг жер планетасындагы калк жыш олтурукташкан региондорго кирет. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 5190 адам туура келип, 98% кытайлар, калганын филиппиндер, индустар, тибет-бирмалыктар, мыйзамсыз түрдө миграцияланып келген вьетнамдыктар, англичандар, португалдар түзөт. Расмий эки тилге - англис жана кытай тилдерине (кантон диалекти) ээ. Диний ишенимдери көп түрдүү - буддизм, даосизм, конфуция, ислам, индуизм, иудаизм, христиан жана жергиликтүү традициялык ишенимдер ж.б. Төрөлүү (2001-жылга) 1000 адамга 12 төрөлгөн бала, өлүм 1000 адамга 6 өлүм (жаш балдардын өлүмү 1000 төрөлгөн балага 5,8 баланын өлүмү) туура келет. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 77 жаш, аялдарда 84 жаш.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө кытай жана англис тилдеринде күн сайын 69 газета, 600дөн ашуун мезгилдик басма сөз жарык көрөт. Алардын негизгиси: «Саут Чайна Морнинг Пост». Гонконгто эл аралык маалыматтык агентстволордун өкүлчүлүктөрү, ири эл аралык жана Азия ММКнын регионалдык базасы жайгашкан. Эки жеке менчик телекомпания жана бир өкмөттүк телерадио станциясы, о.э. эки коммерциялык радиостанция жана Британиянын ВС үчүн атайын радиостанция, 1991-жылдан тартып спутниктик телекөрсөтүү системасы иштейт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Гонконг 1842-жылдан бери Улуу Британиянын ээлиги болуп келген. 1997-жылы Кытайдын юрисдикциясына өтүп, өзгөчө территориялык статусун алган. Кытай менен Улуу Британиянын ортосундагы 1984-жылкы келишим боюнча Гонконг Кытайдын курамына киргенден соң 50 жыл бою Гонконгдун социалдык экономикалык системасын, традициясын сыйлоо милдетин, Кытай өз мойнуна алган. Борбору - Гонконг. Аткаруу бийлиги губернаторго жана секретариатка (өкмөткө) тиешелүү. Негизги саясий партиялары: Демократиялык өзүн-өзү башкаруу партиясы, Сянгандын Лейбористик партиясы, Сянгандын Социал-демократиялык партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Гонконг кен-байлыктарынын чектелгендигине карабастан, базар экономикасына ыкташуу менен тез өнүгүүдө. Өндүрүш сектору УДПын 18%, экспорттук продукция 90% түзөт. Өнүккөн өнөр жай тармактары: текстиль жана жип ийрүү өнөр жайы, кайра иштетүү, курулуш, кеме куруу жана оңдоо, электротехникалык жана электрондук, пластмассадан буюмдарды жасоо, саат жасоо, полиграфия ж.б. Негизинен төмөнкү продукцияларды экспорттойт: кийим, кездеме, бут кийим, саат, электр приборлорун, оюнчук ж.б. Төмөнкүлөрдү импорттойт: транспорт каражаттарын, чийки сырьё, нефтипродуктыларын, азык-түлүк ж.б. Жеринин 8%ы айыл чарбасы үчүн ыңгайлаштырылган. УДП 1994-жылга карата 136,1 млрд \$ түзгөн (жан башына 24530 \$ туура келет). Акча бирдиги – гонконг доллары (1гонконг

Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

доллары=100 цент). Негизги соода өнөктөштөрү: Кытай, Япония, Тайван, АКШ.

Темир жолунун жалпы узундугу 35км, автомобиль жолу 1484 км. Порту – Гонконг.

Тарыхы. Гонконг 1842-жылы Нанкин келишими боюнча Кытай тарабынан Улуу Британиянын ээлигине берилген. Англичандар Гонконгду ошол региондогу каракчылардын, балыкчылардын борборуна айлантуу менен эң ири порттордун катарына кошуп, тез өнүгүүгө шарт түзгөн. 1898-1899-жылдары Улуу Британия Гонконгго жаңы территорияны кошуп алуу менен 99 жылга арендага алат. 1937-жылы Кытай Япония тарабынан оккупацияланган учурда, 100 миңдеген кытайлар Гонконгго качкын катары өтүшкөн. 1941-жылы Гонконг Япония тарабынан оккупацияланган. 1945-жылы Япония капитуляциялангандан соң, Гонконгго кайрадан Улуу Британиянын ээлиги бекемделет. 1949-жылы Кытайда коммунисттик революциянын жеңишинен кийин, Гонконгго качкын кытайлардын дагы бир толкуну өткөн. 1997-жылы Кытай Эл республикасынын юрисдикциясына өтүп, өзгөчө территориялык статус алган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Гонконг дүйнө жүзүндөгү экзотика сүйүүчүлөрдү өзүнө тартып турат. Туризм - өлкөнүн эң маанилүү киреше булагы. Май-По улуттук паркы, Гонконгдун биржа фонду дүйнөгө белгилүү.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АЗӨБ, ТСГК, ЭКПК, ЭОК, БЭК, БМУ.

Географиялык абалы жана табияты. Грузия мамлекети - Батыш Азияда жайгашкан (Кавказ аймагында). Түндүгүнөн Россия (чек ара узундугу 723 км), түштүгүнөн Түркия (252 км), Азербайжан (322 км) жана Армения (164 км) менен чектешет. Батышынан Кара деңиз чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 1461 км. Жээк сызыгынын узундугу 310 км. Өлкөнүн жалпы аянты 69700 км². Аянты боюнча дүйнөдө 221-орунда

турат. Өлкөнүн аянтынын басымдуу бөлүгүн тоолор ээлейт. Түндүгүнөн Чоң Кавказ тоо кыркасы курчап турат. Бул тоо кырканын эң бийик чокусу - Шхара тоосу (5068 м). Ал эми түштүгүнөн бийиктиги 300 м жетпеген Кичи Кавказ тоо кыркасы курчап турат. Эки тоо кырканын ортосунда Кура жана Риони дарыяларынын өрөөндөрү жатат. Батыш тарабындагы Кара деңиз жээгин бойлой Колхида түздүгү, чыгышында талаа созулуп жатат. Кен байлыктары: таш көмүр, темир, марганец, жез аз сандагы нефтинин запасы бар. Территориясынын 14%ын айдоо аянты, 25%ын жайыт жана шалбаа, 34%ын токой ээлейт.

Климаты. Грузиянын климаты тоо рельефинин таасиринен улам ар түрдүү. Кара деңиздин жээги жылуу жана нымдуу субтропикалык климат. Июль айынын орточо температурасы 22°C-24°Cга чейин, ал эми январь айынын орточо температурасы -4°C -7°Cга чейин жетет. Жылдык жаан-чачындын нормасы 1500 мм.

Калкы. Калкы 4 989 285 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 110-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 71,6 адам туура келет. 70%ын грузиндер, 9%ын армяндар, 5,1%ын орустар, 6%ын азербайжандар, 3,2%ын осетиндер, 1,8%ын абхаздар, 1,8%ын гректер, 1%ын украиндер түзөт. Дини – христиан. Грузин православиясы 65%, орус православиясы 10%, армян православиясы 8%, мусулмандар 11% түзүп, 58% шаарда, 42% айылда жашайт. Расмий тили – грузин тили. Орус, армян жана азербайжан тилдери кеңири таркалган. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 5 178 000 адамга, 2050-жылы 5 180 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны 1000 адамга 11,18 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 14,58 өлүм туура келсе, мигранттардын саны 1000 адамга 2,48 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 0,59%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 499 000и бала, 479 000и кыз, калктын дээрлик 19,6%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 632 000и эркек, 1 756 000и аял, калктын дээрлик 67,9%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 242 000и эркек, 382 000и аял калктын дээрлик 12,5%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 61 жаш, аялдарда 68 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли эркектерде 100%, аялдарда 98%. Ири шаарлары катары эсептелген Тбилисиде 1 500 000, Кутаисиде 235 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 19 мамлекеттик ЖОЖ бар. Алардын эң негизгилери Тбилиси жана Сухуми университеттери. 32 театр, 110 музей бар.

Массалык маалымат каражаттары. 250 газета, 84 журнал, 13 маалыматтык агентстволук журналдар катталган. Алардын ичинен өкмөттүк «Сакартвелос Республика», «Свободная Грузия», «Вечерний Тбилиси», ал эми өкмөттүк эмес «Кавкасион», «Дрони», «Джорджиан таймс»,

«Иверия-экспресс», «7 дней», «Мимомхилвели», «Резонанси», «Ахалгазрда Ивэриели». Өкмөттүк маалымат агентствосу – Сакинфром. Көз-карандысыз маалымат агентстволору – «Ипринда», «Би-Эс-Пресс», «BGI». Жеке менчик телекомпаниялары – «Кавкасион», «Ибервизия». Улуттук интернетти: домен: ge ISO. Өлкөнүн коду: GEO.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Грузия Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкө 66 административдик районго бөлүнгөн. Курамында 2 автономиялуу республика бар: Абхаз жана Аджар (Түштүк Осетия автономиялуу областы 1990-жылы борбордук бийлик тарабынан жоюлган). Борбору – Тбилиси. Грузия көз-карандысыз мамлекет катары 1991-жылы 9-апрелде жарыяланган. Улуттук майрамы: 9-апрель, көз-карандысыздык күнү. Аткаруу бийлигинин башында президент турат. Мамлекеттик жогорку мыйзам чыгаруу органы – бир палаталуу парламент. Өлкөдө 40тан ашуун саясий партиялар жана кыймылдар бар. Алардын негизгилери: Грузиянын демократиялык союзу, Грузиянын элдик фронту, Христиан демократиялык союзу, Республикачылар партиясы, Монархистердин партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Грузия – агрардык индустриалдык өлкө. Кен байлыктарга бай. СССРдин союздаш республикалары менен болгон экономикалык байланышынын үзүлүшү, саясий туруксуздук, Абхазия менен болгон согуш өлкөнүн экономикасына терс таасирин тийгизди. Өнүккөн өнөр жай тармактары: тамак-аш, текстиль, машина куруу, кара жана түстүү металлургия, химиялык, жылуулук акыркы мезгилдерде кризиске кабылууда. УДП 1994-жылга 6 млрд \$ түзөт (жан башына 1060 \$ туура келет). Айыл чарбасы жакшы өнүккөн. Айыл чарбасында дан, картошка, жүзүм, цитрус жемиштери өстүрүлөт. Чайды экспорттойт. Өлкөдө баалуу минералдык суунун булактары бар. Акча бирдиги – лари. Негизги соода өнөктөштөрү: Россия, Түркия, Армения, Азербайжан. Темир жолунун жалпы узундугу 1 570 км, автомобиль жолу 33 900 км, порттору – Батуми, Поте.

Тарыхы. Грузиянын бүгүнкү аймагында б.з.ч. VI-IV кылымдарда эки мамлекет, Кара деңиздин боюнда Колхида жана өлкөнүн чыгыш тарабында Иберия түзүлгөн. Б.з.ч. 600-жылдары гректер Колхидада олтурукташа баштаган. Өлкө алгач перстердин кол алдында, кийинчерээк Македонский тарабынан басып алынган. Б.з.ч. 65-жылы Колхида Байыркы Римдин карамагында, ал эми анын чыгыш бөлүгү кайрадан перстердин кол алдында калган. IV кылымдарда монастырлар менен храмдардын курулушу, өлкөнүн жазуусу менен адабиятынын өнүгүүсүндө чоң роль ойногон. Грузиянын аймагына ээлик кылуу үчүн көптөгөн жылдар бою Персия менен Византия империяларынын ортосунда согуш аракеттери жүргөн. VII кылымда арабдар тарабынан басып алынган. Грузия

мамлекетинин гүлдөгөн мезгили (1184-1213) Тамара ханышанын убагына туура келип, анын ээлиги Кара деңизден тартып, Каспий деңизине чейин созулган. 1386-1405-жылдары Грузия Тамерландын бийлиги алдында жашаган. Ошол учурда түрктөр менен перстер өлкөнүн аймагын ээлеп алуу үчүн согуш аракеттерин жүргүзгөн. 1918-жылы Россиядагы революция учурунда Грузиядагы бийлик меньшевиктердин колуна өтүп, көз-карандысыз мамлекет катары жарыяланган. Грузия Германиянын кыска мөөнөттөгү оккупациясынан соң, 1921-жылы Советтик Республика деп жарыяланган. 1991-жылы СССРдин кулашы менен көз-карандысыздыкка жетишүү менен удаа эле, өлкөдө Түштүк Осетия менен Абхазия райондорунда этникалык олуттуу конфликтер башталган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Грузияда 15 жаратылыш коругу бар. Алардын негизгилери: Лагодех, Баржом жана Рацин. Өлкөдө бальнеологиялык жана деңиз курорттору - Баржоми, Гагра, Батуми, Пицунда бар. Ошондой эле Тбилисиде Сион сепили (Vк.), Ыйык Давид монастыры (VIк.), Метехи храмы (1278-1293) туристтерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ЕККК, ЭВФ, АӨБ, КМШ, БУУ.

Израиль

Географиялык абалы жана табияты. Израиль мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда жайгашкан. Чыгышынан Иордания (чек арасынын узундугу 238 км) жана Палестина (Батыш жээги 307 км), түштүк-батышынан Газа сектору (51 км), түндүгүнөн Ливан (79 км), түндүк-чыгышынан Сирия (76 км), түштүк-батышынан Египет (255 км) менен чектешет. Батышынан Жер Ортолук деңизи чулгап турат. Чек арасынын узундугу 1006 км, жээк сызыгынын узундугу 273 км. Жалпы аянты 20,770 км² (кургак аянты 20 730 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 152-орунда турат. Голан

бийиктиктери (Сириянын территориясында) жана Чыгыш Иерусалим Израиль тарабынан араб-израиль согушу учурунда оккупацияланган. Өлкө шарттуу түрдө бир канча зонага бөлүнөт. Израилдин эң бийик тоо чокусу - Мерон тоосу (1208 м), Эсдраелон өрөөнү, Самарий жана Иудей дөбөлөрү, Негев чөлү жана жээк түздүктөрү. Негизги дарыясы - Иордан

Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

дарыясы. Жаратылыш ресурстарынан жез, фосфорит, күкүрт, марганец, аз санда жаратылыш газынын жана нефитинин запастары бар. Территориясынын 17%ын айдоо аянты, 7%ын жайыт жана шалбаа, 6%ын токой, 2,1%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Израилдин климаты Жер Ортолук деңиз климатынын тибине кирет. Жазы кургак, ысык, кышы жаан-чачындуу. Жайында Аравия жана Синай чөлдөрүнөн ысык кургак шамал - хамсин согот. Кышында деңиз жактан соккон жылуу аба басымы, жамгырдын көп жаашына шарт түзөт. Август айынын орточо температурасы жээктеринде 27°C, борбордук бөлүгүндө 23°C, Чыгыш бөлүгүндө 30°C, ал эми январь айынын орточо температурасы -12°C. Жаан-чачындуу зона Жогорку Галилей эсептелет. Мында жылдык жаан-чачын орточо эсеп менен 1000 ммге жетет. Тель-Авивдин айланасында жылдык жаандын нормасы 500 мм, Кызыл деңиз жээктеринде, Эйлат портунда болгону 25-30 мм. Кыш мезгилде шквалдык шамал, бороондор тез-тез болуп турат.

Калкы. Калкы Батыш Жээк районундагы 122 000 еврейлерди кошкондо 5 938 093 (2001-ж) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 99-орунда турат. Тоолуу Голан районунда 14500, Газа секторунда 4800, Чыгыш Иерусалимде 149000 калк жашайт. Калкынын орточо жыштыгы 1 км² аянтка 285,9 адам туура келип, 83%ын еврейлер, 11%ын арабдар түзөт. Расмий тили - еврей (иврит), араб калкында расмий тили - араб тили, ошондой эле англис, орус, идиш тилдери да кеңири жайылып, 91%ы шаарда, 9%ы айылда жашашат. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 8 277 000 адамга, 2050-жылы 9 440 000 адамга жетет. Калкынын 82%ы иудей динин, 14%ы ислам динин (сунит), 2%ы христиан динин тутунушат. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 19,12 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,2 өлүм туура келет. (жаш балдардын өлүмү 1000 балага 8,4 өлүм туура келет). Мигранттардын саны 1 000 адамга 2,85 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,58%. Жаш курак боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 832 000и бала, 793 000и кыз, калктын дээрлик 27,4%ын түзөт. 15-64 чейинкилердин 1 869 000и эркек, 1 856 000и аял, калктын дээрлик 62,7%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 253 000и эркек, 336 000и аял, калктын дээрлик 9,9%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 76 жаш, аялдарда 80 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун дэңгээли (1998-жылга) эркектерде 97%, аялдарда 93%. Ири шаарлары катары эсептелген Тель-Авивде 2 800 000, Иерусалимде 550 500, Хайфада 250 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Израиль өнүккөн жогорку билим берүү системасына ээ. Эң ири университеттери Иерусалимде (Еврей Университети), Тель - Авивде, Хайфада жана Беер-Шеведе жайгашкан.

Массалык маалымат каражаттары. 400дөн ашуун басма сөз катталган. Алардын негизгилери иврит тилинде: «Маарив», «Гаарец»,

«Едиот ахронот», англис тилинде: «Джерузалем пост». Телеграф агентствосу Иерусалимде, ИТИМ маалымат агентствосу Тель-Авивте жайгашкан. Улуттук интернетти - домен: i ISO. Өлкөнүн коду: ISR

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Израил Мамлекети. Мамлекеттик башкаруу формасы – парламенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкө 6 округдан турат: Борбордук, Хайфа, Иерусалим, Түндүк, Түштүк, Тель – Авив. Борбору – Иерусалим, бирок иш жүзүндө саясий жана административдик борбор катары Тель – Авив эсептелет. Көз-карандысыздыкка Израиль мамлекети 1948-жылы 14-майда жетишкен (Мурда Улуу Британиянын башкаруусунда болгон). Улуттук майрамы Еврей календары боюнча 5 ияра - көз-карандысыздык күнү. Аткаруу бийлиги президентке (мамлекет башчысына) жана премьер-министр жетектеген өкмөткө таандык. Мыйзам чыгаруу бийлигин бир палаталуу парламент (кнессет) ишке ашырат. Ири саясий партиялары: Ликуд, Авода (эмгек) ж.б.

Экономикасы жана транспорттук коммуникациясы. Өлкө импортко көз-каранды. Негизинен нефти жана дан импорттолот. Жаратылыш ресурстарынын аздыгына карабай, акыркы 20 жылдын ичинде айыл чарбасы жана өнөр жайы жогорку темп менен өнүгүүдө. 1994-жылы УДП 70,1млрд \$ түзгөн (жан башына 13,880 \$). Негизги өнүккөн өнөр жай тармактары: алмазды грандоо, текстиль, тамак-аш, химиялык, аскердик жана транспорттук тетиктерди жасап чыгаруу, жогорку технологиялык электроника. Айыл чарбасы негизинен цитрус мөмө-жемиштерин, пахта өстүрөт жана сүт-азыктарын өндүрөт. Регионалдык конфликттик кырдаал, чет элдик валютанын булагы болгон - туризмдин өнүгүүсүнө тоскоол болууда. Акча бирдиги – Израиль шекели (1 израиль шекели=100 агор). Экспортко алмаз, жогорку технологиядагы жабдыктарды, айыл чарба азык-түлүктөрүн чыгарат. Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, ЕС өлкөлөрү, Япония.

Темир жолунун жалпы узундугу 600 км, авто жолу 4,780 км. Негизги порттору - Ашдот, Хайфа.

Тарыхы. Байыркы Израиль мамлекетинин тарыхы Эски Осуятта (Ветки Завет) жазылган. Бүгүнкү Израиль мамлекети 1948-жылы 14-майда түзүлгөн. Калкы негизинен XVIII кылымдын аягында Палестинага келген еврей эмигранттарынын эсебинен түзүлгөн. Израилди тез эле дүйнөнүн көп өлкөлөрү расмий түрдө таанып баштаган. Израиль мамлекетинин түзүлүшүнө коңшу араб өлкөлөрү каршы чыгышып, нааразычылык билдиришкен. Натыйжада 1947-1948 жылдары биринчи араб-израиль согушу башталат. Израиль бул согушта АКШнын колдоосу астында жаңы территорияларды басып алуу менен жеңүүчү катары чыккан. 1956-жылы Суэц каналын улутташтырууда жана Египет тарабынан араб өлкөлөрү менен

келишим түзүлгөндөн кийин Израиль Египетке каршы согуш жарыялаган. Бул согуш Израиль аскерлеринин Синай жарым аралынан чыгып кетиши менен аяктаган. 1963-жылы Израиль менен араб өлкөлөрүнүн ортосунда палестиналык качкындар маселеси боюнча дагы чыр-чатак ырбаган. Израиль менен арабдардын ортосунда мамиле курчуп, дагы согуштук кырдаал түзүлөт. Натыйжада, Израиль 1967-жылы Синай жарым аралын, Газ секторун, Голан бийиктигин, Иерусалимдин арабдар жашаган бөлүгүн жана Батыш жээктерин басып алууга жетишкен. 1973-жылы октябрда Египет менен Сирия Израилге каршы согуш аракеттерин жүргүзөт, натыйжада Израиль басып алган жерлердин бир бөлүгүн кайтарып берүүгө мажбур болот (Синай жарым аралын). 1978-1982 жылдары Израиль менен Палестина калкынын ортосундагы мамиле кайрадан курчуп, Израиль 1982-жылы Ливанга чабуул жасайт. (Бейрутту бомбалоо менен Ливандын түштүгүн басып алган). 1982-жылы бийликке И.Рабиндин жетекчилиги астындагы лейбористтер партиясы келгенден кийин, алгачкы жолу тынчтык келишимин түзүү процесси башталат. Натыйжада Израиль өкмөтү менен Палестинаны боштондука чыгаруу уюмунун ортосунда тынчтык келишимине кол коюлат. Келишим боюнча Палестина автономиясын түзүү каралган. Бирок бул келишим иш жүзүнө ашпады. Израиль менен Палестинанын ортосундагы чыр-чатак бүгүнкү күнгө чейин ырбап келет.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Туристерди христиандар, иудейлер жана мусулмандар үчүн да ыйык шаар болгон Иерусалим өзүнө тартып турат. Бул эски шаар христиандардын, мусулмандардын, армяндардын жана еврейлердин шаарларына бөлүнгөн. Мында Ый дубалы, кудай табытынын чиркөөсү, Сион тоосунда Давиддин табыты жана Куббат ас-Сахра жана аль-Аксанын мечити жайгашкан. Иерусалимдин түштүгүндө Библияда айтылгандай Давид падыша менен Иисус Христос төрөлгөн Вифлеем шаары жайгашкан. Мында 330-жылы Рим императору Константин Великий тарабынан салынган Рождество Христова чиркөөсү бар. Иисус Христостун балалыгы өткөн Назарет шаары, ыйык Иосиф чиркөөсү, Благовешения чиркөөсү, ыйык Мария кудугу, Иерихондо Хишам Халифтин храмы (VIIIк.), Синогога (VIк.) Гиоргийдин монастыры жайгашкан.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ЕРӨБ, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ИКАО, ЭВФ, БУУ, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, БДУ, БМУ, ЭОК, ЮНИДО, БУУ.

Индия

Географиялык абалы жана табияты. Индия мамлекети - Түштүк Азияда жайгашкан. Чыгышынан Бангладеш (чек арасынын узундугу 4 053 км) жана Мьянма (1463 км), түндүгүнөн Кытай (3380 км), Непал (1690 км), жана Бутан (605 км), батышынан Пакистан (2912 км) менен чектешет. Түштүгүнөн өлкөнү Инди океаны жана аны Шри Ланка аралынан бөлүп турган Палкс булуңу курчап турса, батышынан - Аравия деңизи, чыгышынан Бенгал булуңу чулгап турат. Чек аранын жалпы

узундугу 14103 км, жээк сызыгынын узундугу 7000 км. Жалпы аянты 3 287 590 км² (кургак аянты - 2973 190 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 7 орунда турат. Индиянын Бангладеш, Кытай, Пакистан менен аймактык маселелер боюнча пикир келишпестиктер бар. Аянты үч негизги жаратылыш зонасына бөлүнөт: Чыгыш, Батыш жана Гат тоолору менен курчалган Индия жарым аралын түзгөн Декан платосу. Индо-Ганг түзөнү эки бөлүктөн турат: Нымдуу тропикалык Ганг өрөөнү, Брахмапутра өрөөндөр зонасы жана батышынан кургак Тар чөлү. Территориясынын 70% түздүк жана бөксө тоолор, тагыраак айтканда, Индостан жарым аралынын көп бөлүгүн Декан бөксө тоосу ээлейт. Батышта бөксө тоолор бийиктеп, Батыш Гат тоо кыркасын түзөт. Түндүк батышында Аравали (бий 1722 м) тоолору, Түндүк чыгышында Чхота-Нагбур (600 м) тоо кыркалары бар. Декан бөксө тоолорунун чыгыш бөлүгүн Чыгыш Гат (1680 м) тоо кыркалары түзөт. Индостан жарым аралынан түндүктү карай Инд-Ганг түздүгү жатат. Индиянын түндүгүндө эң бийик тоо - Гималай жана Кара-Корум орун алган. Түбөлүк кар менен мөңгү аянты мына ушул Кара-Корум жана Гималайда (40 000 км²) жатат. Кара-Корумдун эң бийик чокусу - Чогори (8611м), дүйнөдө бийиктиги боюнча экинчи чоку болуп эсептелет. Өлкөнүн негизги дарыялары: Ганг, Инд, Брахмапутра, Годовари. Кен байлыктары: көмүр (дүйнөдө көмүрдүн запасы боюнча төртүнчү орунду ээлейт), темир рудасы, хромит, алмаз, слюда, боксит, известняк. Территориясынын 55%ын айдоо аянты, 4%ын жайыт жана шалбаа, 23%ын токой, 9,6%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Климаты субэкватордук, муссондук, тропиктик зонага бөлүнөт. Жыл ичинде климат үч сезонго бөлүнөт: кургак салкын, (ноябрь - февраль) кургак ысык, (март- май) нымдуу ысык (июнь - октябрь). Жылуу, нымдуу, кургак мезгилдер алмашып турат. Нымдуу мезгилге жылдык жаан чачындын 80% ашыгы туура келет. Индиянын көпчүлүк аймагында кыш айлары дээрлик кургак болот, түндүк-батышында гана циклондорго байланыштуу кышкы жаан-чачын жайкыдан көп болот. Марттан баштап абанын температурасы тездик менен көтөрүлөт. Майдын этегинде температура эң жогорку деңгээлине жетет (кээ бир райондордо 40 градуска чейин). Июнда жаан-чачын сезону башталат, абанын температурасы кескин төмөндөп, нымдуулугу 95%га чейин жана андан жогору көтөрүлөт. Сентябрь айында муссон кайтат да, температура 25-27°Cда кармалат. Кээ бир райондордо циклондук бороон, тайфун менен коштолот (шамалдын ылдамдыгы 100 км жетет).

Калкы. Калкы 1 029 991 145 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө экинчи орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 313,3 адам туура келип, 27%ы шаарда, 73%ы айылда жашайт. 72%ын индо-арийлер, (300дөн ашуун этникалык топторду түзөт) 25%ын дравиддер, 3%ын монголоиддер түзөт. Өлкөдө 500дөн ашуун улут жана уруу жашайт. Мамлекеттик тили - хинди жана англис тили. Мындан сырткары 14 тил (бенгаль, тамиль, теллугу ж.б.) өлкөнүн түрдүү штаттарында расмий тил катары колдонулат. Урду жана хинди тилдери өлкөнүн түндүгүндө кеңири жайылган. Өлкөдө 100дөн ашуун диалекти бар. Калкынын 82,6%ы индуизм динин, 11,4%ы ислам динин, 2,4%ы христиан динин тутунат. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025 жылы 1 330 449 000 адамга, 2050-жылы 1 528 853 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 24,28 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,7 өлүм туура келет. (балдардын өлүм деңгээли 1000 төрөлгөн балага 76,3 балдардын өлүмү туура келет). Мигранттардын саны 1000 адамга 0,08 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,55%. Жаш курагы боюнча калктын саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 175 631 000и бала, 165 541 000и кыз, калктын дээрлик 33,1%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 331 791 000и эркек, 308 903 000и аял, калктын дээрлик 62,2%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 24 439 000и эркек, 23 687 000и аял калктын дээрлик 4,7%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 62 жаш, аялдарда 63 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун дэңгээли (1995-жылга) эркектерде 65%, аялдарда 38%. Ири шаарлары катары эсептелген Бомбейде 18 950 000, Калькуттада 13 200 000, Делиде 12 250 000, Хайдарабадда 6 700 000, Мадраста 6 600 000, Бангаларда 5 500 000, Ахмадабадда 4 150 000, Пунада 3 450 000, Лакхнауда 2 550 000, Канпурда 2 500 000 калк (2001-жылга) жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 91 тилде 27 685 басма сөз 80 млн. нуска менен чыгат. Басымдуу бөлүгү хинди тилинде (5936 газета 15 млн. нуска менен) жана англис тилинде (3840 газета 12 млн. нуска менен) жарык көрөт. Негизинен басма сөз жеке менчик ээлигинде жана мамлекеттик монополия тарабынан контролдукка алынган. Хинди тилинде эң белгилүү газеталары: «Нав бхарат таймс» жана «Хиндустан», урду тилинде «Наи дуня» жана «Милап», англис тилинде «Таймс оф Индия», «Индиан экспресс», «Хиндустан таймс», бенгал тилинде «Ананда базар патрика». Эң маанилүү маалымат агенстволору Индиялык ири акционердик коомго тиешелүү «Пресс Траст оф Индия» (ПТИ) маалымат агенствосу жана чоңдугу, таасирдүүлүгү боюнча ПТИден кийинки «Юнайтед Ньюс оф Индия» (ЮНИ) жеке менчик агенствосу, «Индия Пресс Эйдженси» (ИПА) көз карандысыз жеке менчик агенстволору калк үчүн кызмат кылат. Жалпы телекөрсөтүү («Дурдаршан»), жалпы радио уктуруу («Акашвани») өкмөт тарабынан көзөмөлгө алынган. Улуттук интернетти: in ISO. Өлкөнүн коду: IND

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Индия Республикасы. Мамлекеттик башкаруу формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федеративдүү республика. Өлкөнүн курамына 25 штат, 7 союздук территория кирет. Борбору - Дели. Көз- карандысыздыкты Англиядан 1947-жылы 15-августта алган. Мыйзам чыгаруу англикалык жалпы укуктук системага негизделген. Улуттук майрамы 26-январь - (1950-жылы) республиканын жарыяланган күнү. Аткаруу бийлиги президентке жана премьер - министрге таандык. Мыйзам чыгаруу бийлиги эки палатадан турат жогорку палата - элдик палата, төмөнкү палата - штаттар кеңеши. Негизги саясий партиялары: Индия улуттук конгреси, Бхаратия джаната пари (БДП) партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Индиянын экономикасында УДП 1994-жылы 125 390 млрд \$ түзгөн. Өнүккөн өнөр жай тармактары: текстиль, машина куруу, нефти, газ, нефтини кайрадан иштетүү, тоо-кен, электроника, энергетика, химия ж.б. Тейлөө сектору жогорку темп менен өнүгүүдө. Экономиканын негизги секторлорунун бири - айыл чарбасы. Фермерликтин жаңы методдорун пайдалануу, айыл чарба продукциясын экспортко чыгарууга өтө көңүл бурулган. Айыл чарбасы өлкөнүн данга болгон муктаждыгын толук канаттандыра алат. Айыл чарбасында: май өсүмдүктөрү, чай, пахта, джут, кант кызылчасы, картошка, мал жана куш өстүрүү өнүккөн. Балык кармоо боюнча Индия эң алдыңкы 10 мамлекеттин катарына кирет. Бирок калкы (өзгөчө түштүк регионунда) жакырчылыкта жашайт. Экономикасынын негизги маселеси - инфляциянын жогорку темп менен өсүшү жана тышкы карызы эсептелет. Акча бирдиги - рупий (1 рупий=100пайс). Индиянын соода өнөктөштөрү: АКШ, Германия, Улуу Британия, Япония.

Темир жолунун жалпы узундугу 61850 км (электрирлештиргени 6500 км), авто жолу 1 970 000 км, (960 000 км асфальт төшөлгөнү). Ички суу жолдору 16180 км. Негизги порттору - Бомбей, Мадрас.

Тарыхы. Индиянын аймагында эң байыркы адамзат цивилизациясы пайда болгондугу тууралуу тарыхый-археологиялык булактар айгинелеп турат. Б.з.ч. 3000-2000 жылдыктын аралыгында өлкөнүн аймагында Харап цивилизациясы түзүлгөн. Ал индо-арий уруулары тарабынан талкалангандан соң веди тили калыптанып тараган. Б.з.ч. VI кылымда Индиянын түндүк батышы Персия империясынын (Дарий I) башкаруусунда болгон. Арабдардын жүрүшүнө чейин (X к.) Индиянын территориясында индуизм маданияты жана дини үстөмдүк кылган түрдүү мамлекеттер түзүлгөн. 1398-1399 жылдары Темирландын жетекчилиги астындагы Улуу Моголдордун жапырыгы башталат. Бул жапырыктан соң Дели султанаты алсызданып, ислам дининин таасири күчөй баштаган. Темирландын урпагы Бабур 1526-жылы Делини басып алып, өлкөнүн территориясында Улуу Моголдордун империясын негиздеген. Моголдор империясынын эң өнүккөн, гүлдөгөн мезгили Индиянын территориясына бир катар европалык державалар тартыла баштаган (XVIII к.) учурга туура келет. Бул регионго өз бийлигин орнотуу үчүн болгон күрөш негизинен Франция менен Англиянын ортосунда болуп, Англиянын жеңиши менен аяктаган. Британия тарабынан өлкөнү колонияга айландыруу, XVIII-XIX кылымдардын чегинде ишке ашырылган. Ага каршы индиялыктардын эң акыркы күрөшүнүн мизи 1818-жылы майтарылган. 1858-жылы сыпайлардын көтөрүлүшүн басуу менен англичандар Улуу Моголдордун империясынын кыйрашы жөнүндө дүйнөгө жар салышкан. Махатма Ганди башында турган улуттук боштондук кыймылы, өлкөнү 1947-жылы көз-карандысыздыкка чыгарган. Бирок өлкө Индия жана Пакистан ислам мамлекетине бөлүнгөн. 1965-жылы Индия менен Пакистандын (Жамми жана Кашмир штаттарынын маселеси боюнча) ортосунда чек ара маселеси боюнча талаш-тартыш азыркы күнгө чейин уланууда. Индияда бир нече жолу улуттук жана диний өңүттө (1984-жылы өлкөнүн премьер-министри Индира Ганди өлтүрүлгөн, анын ордуна 1991-жылы уулу Раджива Ганди мамлекеттин башына келген) чыр-чатактар саясий абалды курчутуп, стабилдүү өнүгүшүнө тоскоол болууда.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Индияда көп сандагы тарыхый жана архитектуралык эстеликтер сакталып калган. Делиде Лал-Кила сарайы (XVIIк.) жана мечиттери, Темир колонна (Vк.), Кутб-Минар мунарасы (XIIIк.), Собордук мечит (XVIIк.), Аграда белгилүү Таж-Махал (1630-1952 жж.), Шах-Джахан жана анын аялы Мумтаз-Махалдын мавзолейи, Варанаста индуc жана буддисттердин сыйынуучу жеринде 1500 храм, алардын эң ыйыгы Шиванын Алтын Храмы (1750 ж.) болуп эсептелет. О.э. XVI-XIX кылымдарга таандык кооз сарайлар, алардын ичинен Ман-Мандир сарайы (1600 ж.) өзгөчөлөнүп турат. Канхерид

үңкүрүндө тартылган барельеф да кызыктуу. Бомбейде VII кылымга таандык храмдар, ошондой эле 450дөн ашуун музей бар. Негизгилери: Өкмөттүн музейи, Мадрастагы улуттук сүрөт галереясы жана Нью-Делидеги улуттук музей.

Эл аралык төмөнкү уюмдарынын мүчөсү: АфӨБ, АзӨБ, СКК, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭКПК, ЭЭС, ЭФК, ЭТУ, ЭВФ, ЭДУ, ИНМАРСАТ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭЭС, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЭСКО, ЮНИДО, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Индонезия

Географиялык абалы жана табияты. Индонезия мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда, Малайзия архипелагынын аралдарында жайгашкан. Калимантан аралында Малайзия (чек ара узундугу 782 км), Жаңы Гвинея аралында Папуа Жаңы Гвинея (820 км) менен чектешип турат. Жалпысынан алганда өлкө 13500 аралдан турат. Ал жерде 6000ге жакын калк жашайт. Эң ири аралдары Суматра, Ява жана Калимантан. Аралдын чыгыш тарабын азыркы учурда Португалия талашууда. Чек аранын жалпы узундугу 2 602 км, жээк сызыгынын узундугу 54 716 км. Жалпы аянты 1 919 443 км² (кургак аянты 1 826 440 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 16-орунда турат. Өлкөнүн аймагынын жарымынан көбүн тоолор ээлейт. 400дөн ашуун вулкан бар, андан 100дөн ашууну аракеттеги вулкандар. Бул абал региондун геологиялык абалынын туруксуздугун шарттап турат. Индонезиянын эң бийик тоо чокусу Жаңы Гвинея аралында жайгашкан Джай тоосу (5 029 м). Түздүк Климантан, Суматра, Ява, Жаңы Гвинея аралдарында жайгашкан. Негизги жаратылыш ресурстары: нефти, жаратылыш газы, никель, олово, бокситтер, жез, көмүр, алтын, күмүш, жыгач. Территориясынын 17% айдоо аянты, 7% жайыт шалбаа, 67%-токой, 4,9% көл-дарыялар ээлейт.

Климаты. Индонезияда жыл мезгилдеринин алмашканы дээрлик байкалбайт. Күндүн узактыгы да өзгөрбөйт. Абанын орточо

температурасы 24°C, тоолордо төмөн. Нымдуу сезон ноябрдан мартка чейин, кургак сезон июндан октябрга чейин созулат. Жылдык жаан-чачындын орточо нормасы 2000 мм жетет. Эң кургак жери – Сулавеси. Бул жерде жылына 540 мм жаан жаайт. Индонезияда аба ырайы тез-тез өзгөрүп турат.

Калкы. Калкы саны 228 437 870 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 4-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1 км² аянтка 119,0 адам туура келип, көпчүлүгү калк жыш жайгашкан аралдарда жашайт. Басымдуу бөлүгү явандар, малайзиялыктар, кытайлар, ирандыктар, судандар, голланддар түзөт. Расмий тили - бахаса-индонезия (кытай, хинди, англис, галанд тилдеринин элементтери менен малайазия тилдеринин негизинде түзүлгөн) тили. Мындан сырткары яван, голланд, англис тилдери кеңири жайылган. Калктын 87%ы ислам, 6%ы протестант, 3%ы католик, 2%ы индуизм, 1%ы буддизм динин тутунушуп, 35%ы шаарда, 65%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 273 442 000 адамга, 20050-жылы 311 857 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 22,26 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,30 өлүм туура келет. (жаш балдардын өлүмү 1000 балага - 65 өлүм туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,60%. Жаш курак боюнча саны төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 35 145 000и бала, 33 974 000и кыз, калктын дээрлик 30,3% ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 74 274 000и эркек 784 458 000и аял, калктын дээрлик 65,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 4 642 000и эркек, 5 946 000и аял, калктын дээрлик 4,6%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 65 жаш, аялдарда 70 жаш. Сабаттуулук деңгээли эркектерде (1997-жылга) 90%, аялдарда 78% түзөт. Ири шаарлары катары эсептелген Джакартада 13 400 000, Сурабайда 2 900 000, Бандангда 2 900 000, Меданда 2 100 000 калк жашайт (2001ж).

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдөгү эң ири газеталары: «Биснис Индонесиа», «Брита буана», «Брита юдха», «Компас», «Мердека», «Пелита», «Пос кота» жана «Суара карья» ж.б. Улуттук маалымат агенствосу - Антара. Улуттук интернет-домен: id ISO.Өлкөнүн коду: IDN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Индонезия Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Борбору - Джакарта. Өлкө 24 провинциядан, 2 атайын областтан жана борбордук райондон турат. Көз-карандысыздыкка 1945-жылы 17-августта жетишкен. Бирок юридикалык жактан көз-карандысыздыгы 1949-жылы 27 - декабрда бекитилген. Улуттук майрамы: 17- август. Мамлекеттин жана өкмөттүн башчысы - президент. Мыйзам чыгаруу бийлигинин жогорку органы - элдик

консультативдик конгресс. Эл өкүлдөр Совети кезектеги мыйзам чыгаруу милдетин ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Биримдик жана өнүгүү партиясы, Индонезиянын демократиялык партиясы ж.б. Кылмыш иштерин шарияттын негизинде кароочу диний сот иштейт.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Индонезиянын экономикасында борборлошкон пландуу экономикалык саясат үстөмдүк кылат. Бирок акыркы жылдары экономиканы борборлошкон системаны жою менен жеке ишмердүүлүктү өнүктүрүү тенденциясы байкала баштады. Экономикасынын негизги маселеси болуп жумушсуздук эсептелет. Анткени акыркы мезгилдерде өлкөнүн калкы өтө тездик менен өсүүдө. Негизги өндүрүш продукциясы: нефти, жаратылыш газы, металлдарды, көмүрдү, жыгач сатуу болуп саналат. Нефти сектору экспорттон түшкөн кирешенин 40%ын түзөт. Айыл чарбасы негизинен токойчулук менен балыкчылыка ыңгайланышкан. Негизги айыл чарба өсүмдүктөрү: күрүч, арахис, кассава, какао-бобтор, кофе, каучукту иштеп чыгуу, пальма майын өндүрүү өнүгүп жатат. Акча бирдиги - индонезия рупийи. (1индонезия рупийи = 100 сенам) Негизги соода өнөктөштөрү: Япония, АКШ, Сингапур, Түштүк Корея.

Темир жолунун жалпы узундугу 6964 км, авто жолу 119 500 км. Деңиз порттору - Джакарта, Купанг, Палембанг, Уджунпанданг, Семаранг, Сурабая, Черибон.

Тарыхы. Б.з.ч. бир миң жылдыктын экинчи жарымында бүгүнкү Индонезиянын аймагында мамлекеттик түзүлүш, Индокытай эмигранттарынын эсебинен түзүлгөн. IV-VII кылымдар аралыгында Индия княздары гултардын куугунунан улам Ява аралына качып, өзүнүн мамлекетин түзүшүп, индуисттик маданиятты жайылтышкан. XIII-XV кылымдар аралыгында Маджапахиттик индуистик-буддисттик империя өз таасирин бүгүнкү Индиянын бүт территориясына таркатышкан. XIII кылымдын аягында Индонезияда ислам дининин таасири күчөп, XV кылымдан тартып мусулман султанаттары түзүлө баштаган. Өлкөгө келген алгач - португалиялыктар болгон. Бирок алар тарабынан 1570-жылы Тернат султаны өлтүрүлгөндүгүнө байланыштуу алар Индонезиядан куулган. 1810-1811 жылдары Франциянын колониясына айланган. Лондон келишими боюнча 1824-жылы Англия Малайзияга, Голландия Индонезияга өз ээликтерин орнотушат. Япон оккупациясы бүткөндөн кийин (1942-1945) Сухарнунун жетекчилиги астындагы улуттук партия, көз-карандысыз Индонезия Республикасын жарыялаган. 1965-жылы өлкөдөгү бийлик аскер адамдарынын колуна өтөт. 1966-жылы Сукарно бийликти Генерал Сухартого өткөрүп берген. Генерал Сухарто 1969-жылы Индонезиянын алгачкы президенти болуп шайланган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Индонезиянын маданий борборунун бири Кичи Зонд аралдарынында жайгашкан Бали аралы эсептелет. Ал «миңдеген чиркөө аралы» деген атка ээ болгон. Алардын

эң коозу – Сингсид храмы. Королдордун мүрзөлөрү (XI к.), Ганештин статуясы, пилдин үңкүрү (XII к.) туристерди тартып турат. Арал өзүнүн диний фестивалы жана бийлери менен дүйнөгө белгилүү. Калкынын көпчүлүгү мусулмандар. Борбордун кооз жерлери: шаардын эски борбору (XVII-XVIII кк.), Пенанг дарбазалары (XVII к.), Португалия чиркөөлөрү (XVIII к.).

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, АСЕАН, СКК, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭВФ, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БУУ, БПС, БДУ, БМУ, БИЖУ.

Иордания

Географиялык абалы жана табияты. Иордания мамлекети - Азиянын түштүк-батыш бөлүгүндө жайгашкан. Чыгышынан жана түштүгүнөн Сауд Аравия (728 км) жана Ирак (181 км), батышынан Израил (335 км) жана Палестина (970 км), түндүгүнөн Сирия (375 км) менен чектешет. Чек арасынын

жалпы узундугу 1 619 км. Түштүгүнөн Акаба кысыгы (жээк сызыгынын узундугу 26 км) чулгап турат. Жалпы аянты 89 213 км² (кургак аянты 88 884 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 113-орунда турат. Израиль менен 1949-жылдан бери эки өлкөнү бөлүп турган жарашуу сызыгы боюнча аймактык пикир келишпөөчүлүктөрү бар. Өлкөнүн чыгышында негизинен чөл платолору жайлашкан. Батышты карай бийик тоолор көтөрүлөт. Жеринин көп бөлүгүн бөксө тоолор (500-1000 м) ээлейт. Эң бийик чокусу - Рам тоосу (1 764 м). Батыш бөлүгүндө Гхор ойдуңу орун алган. Ири көлү - Өлүк деңизи. Ойдуңдун эки тарабында Сирия, Палестина тоолору жатат. Кен байлыктарынан: фосфорий, калий тузу, жез темир кендери бар. Территориясынын 5%ын айдоо аянты 9%ын жайыт жана шалбаа, 1%ын токой, 0,4%ын көл- дарыялары ээлейт.

Климаты. Иорданиянын климаты субтропикалык кургак келет. Рельефке карай ар бир райондо ар түрдүү болуп өзгөрүп турат. Жаан-чачындуу мезгилден соң, кургак жамгырсыз жай мезгили башталат. Батыштан соккон шамал басымдуулук кылат. Иорданиянын батыш тарабында январь айынын орточо температурасы –8 -14°С, июлдун орточо температурасы 24-30°С. Жылдык жаан-чачын батышында 500-700 мм, чыгышында 100 мм. Дарыялары аз, көбүнчө соолуп калат.

Калкы. Калкы 5 153 378 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 107 орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 57,8

адам туура келип, 98%ын арабдар, 1%ын черкестер, 1%ын армяндар түзөт. Расмий тили - араб тили. Мамлекеттик дини - ислам дини. Муслман-суниттер 92%, муслман-шииттер 3%, христиандар 5%ды түзүп, 71%ы шаарда, 29%ы айылда жашайт. Калктын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 12 063 000 адамга, 2050-жылы 16 547 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны 1000 адамга (2001-жылга) 25,44 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 2,62 барабар (балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 32,3 туура келет). Мигранттардын саны 1000 адамга 7,18 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 3%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 980 000и бала, 938 000и кыз, калктын дээрлик 37,2%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 634 000и эркек, 1 430 000и аял, калктын дээрлик 59,4%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 85 000и эркек, 87 000и аял, калктын дээрлик 3,3%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 75 жаш, аялдарда 80 жаш. Сабаттуулук дэңгээли (1997-жылга) эркектерде 93%, аялдарда 79%. Ири шаарлары катары эсептелген Амманда 2 650 000, Ирбидде 208 201 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Ири басма сөзү: «Ар-Рай», «Ад-Дустур», «Джордан таймс» ж.б. Өлкөнүн маалымат агенствосу – Петра. Улуттук интернетти домен: jo ISO. Өлкөнүн коду JOR.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы - Иордания Хашимит королдугу. Мамлекеттик башкаруунун формасы - конституциялык монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык өлкө. Борбору - Амман. Көз-карандысыздыкты Иордания (мурдакы аталышы - Трансиордания) Улуу Британиядан 1946-жылы 25-майда алган. Мамлекет башчысы – король (король Хусейн ибн Талалль Хашими өлкөнү 1952-ж 11-августтунан бери башкарып келе жатат). Аткаруу бийлигин министрлер кабинетин башкарган премьер-министр, Улуттук жыйын менен Сенат депутаттар палатасы ишке ашырат. Болгону бир эле саясий партия катталган: Иордания улуттук союзу.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. 1994-жылы УДП 17 млрд \$ түзгөн. (жан башына - 4 280 \$ түзөт). Өнөр жайынын негизги тармактарын фосфорит казып алуу, нефтини кайра иштетүү, тоо ташын, цемент өндүрүү жана жеңил өнөр жайы эсептелет. Айыл чарбасында (УДП 7%) буудай, арпа, цитрус жемиштери, коон ж.б. Мал чарбасында куш багуу өнүккөн. Негизинен азык-түлүктү импорттойт. Өлкөнүн экономикалык ургалдуу маселеси: чоң өлчөмдөгү сырткы карызы, жашоо деңгээлинин төмөндүгү жана жумушсуздук. Акча бирдиги – иордан динары (1 иордан динары =1000 фил). Негизги соода өнөктөштөрү: Индия, Ирак, Сауд- Аравия, АКШ.

Темир жолунун жалпы узундугу 619 км, автожолу 7 500 км. Өлкөнүн негизги порту-Акаба.

Тарыхы. Бүгүнкү Иорданиянын аймагында б.з.ч. XI-X кылымдарда семит уруулары байырлашса, б.з.ч.332-331 жылдары гректердин үстөмдүгү өкүм сүргөн. Б.з.ч 64-63 жылдары римдиктердин башкаруусунда турган. Кийинчерээк перстер басып алган, андан соң Византия империясынын курамына кирген. VII кылымда Араб халифатынын вассалына айланган. 1118-1187 жылдары крестүүлөрдүн чапкынына дуушар болот, кийинчерээк египеттик мамлюктарга баш ийишкен. XVI кылымда Иордания Осмон империясынын курамына кирет. Биринчи дүйнөлүк согуш аяктагандан кийин, 1946-жылга чейин Улуу Британиянын доминиону катары жашаган. 1946-жылы Хашимит Королдугу деп жарыяланган. 1848-1949-жылы араб-израиль согушуна тартылган. 1952-жылы өлкөнүн тагына Хасан келген. Ага экономикалык жана саясий маселелерден сырткары, Палестина автономиясынын маселеси менен да баш катырууга туура келген. Иорданиянын Израиль менен болгон чек ара жаңжалы, жаңы араб – израиль согушунун отун тутандырган (1967-жылы 6 күндүк согуш). Бул согушта Иордания королдугу өзүнүн эң бай областы болгон Иордан дарыясынын батыш жээгинен ажыраган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөнүн аймагында байыркы рим жана араб курулуштарынын урандылары сакталган. Эски шаарлардын бири Петра - 106 жыл жашаган Набатея падышачылыгынын бузулган шаарларынын бири болуп саналат. Амманда Мозаика галереясы, мамлекеттик археологиялык, фольклор музейлери туристерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ФАО, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭВФ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЮНКТАД, ЮНИДО, ЮНЕСКО, БИЖУ, БДУ, БМУ, БСУ.

Ирак

Географиялык абалы жана табияты. Ирак мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда жайгашкан. Чыгышынан Иран (чек ара узундугу 242 км), түштүгүнөн Сауд Аравия (814 км) жана Кувейт (242 км), батышынан Сирия (605 км) жана Иордания (181 км), түндүгүнөн Түркия (331 км) менен чектешет.

Түштүк тарабынан Персия булуңу чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 3631 км, жээк сызыгынын узундугу 58 км. Жалпы аянты 437 072 км² (кургак аянты 432 162 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 58-орунда турат. Ирак менен Ирандын ортосундагы сегиз жылдан ашуун согуштан соң,

дипломатиялык мамилелердин калыбына келтирилген. Бирок эки өлкөнүн ортосунда чек ара боюнча пикир келишпестиктер болуп турган. Ирак аскерлеринен Кувейт бошотулгандан кийин, чек араларды орнотуу боюнча БУУнун комиссиясы 1992 – жылы 17- июндагы №687- резолюциясы боюнча Ирак Кувейт деморкациялык линиясын орноткон. Территориясынын көпчүлүк бөлүгүн Тигр жана Евфрат дарыяларынын ортосунда жайгашкан Мессопатамия түздүгү ээлеп турат. Өлкөнүн түндүк жана түштүк чыгышында Армян жана Иран тоо кыркалары жайгашкан. Эң бийик тоосу – Хаджи Ибрагим (3600 м), бул тоо Иран тоо кыркасында жайгашкан. Евфраттын батышында Сирия чөлү жатат. Өлкөнүн негизги дарыялары – Тигр жана Евфрат, мындан башка маанилүү дарыялары болуп Тигрдин куймалары – Дияла, Чоң Заб жана Кичи Заб эсептелет. Ири көлдөрү - Эль- Мильх, Эль- Хаммар. Өлкө нефти жана жаратылыш газына бай, мындан сырткары фосфорит, күкүрт өндүрүлөт. Территориясынын 12%ын айдоо аянты, 9%ын жайыт жана шалбаа, токою жок, 1,1%ын деңиз дарыялары ээлейт.

Климаты. Ирактын территориясы негизинен субтропикалык, континенттик климат зонасында жайгашкан. Багдадда январь айынын орточо температурасы $-9,5^{\circ}\text{C}$, июлда 33°C 7 айга созулган ысык жай мезгили кыска кыш мезгили менен алмашат. Бирок түндүк тоолуу райондорунда кыш да болуп турат. Ал эми түштүк бөлүгүндө абанын температурасы 50°C га чейин жетет. Жылдык жаан-чачын түндүгүндө 300-700 мм, түштүгүндө 50-100 мм, ал эми тоолорунда 1500 ммге жетет.

Калкы. Калкы 23 331 985 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 44-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1 км^2 аянтка 53,4 адам туура келип, 75%ы шаарда, 25%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 41 014 000 адам, 2050-жылы 54 916 000 адамга жетет. 75%ын арабдар, 15%ын күрддөр, калганын түрктөр, ассириялыктар түзөт. Расмий тили – араб жана күрд тилдери. Мындан сырткары ассирия, армян тилдери кеңири таралган. Дини - ислам дини. 60%ы шииттер, 37%ы суниттер, христиан жана иудей динин тутунгандар да бар. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 34,64 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,21 өлүм туура келет. (балдардын өлүмү 1000 балага 62,4 бала тура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 2,84%. Жаш курагы боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 4 934 000и эркек, 4 781 000и аял, калктын дээрлик 41,6 %ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 6 529 000и эркек, 6 369 000и аял, калкынын дээрлик 55,3%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 336 000и эркек, 383 000и аял, калкынын дээрлик 3,1%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы (2001-жылга) эркектерде 65 жаш, аялдарда 68 жаш. Сабаттуулук деңгээли (1997-жылга) эркектерде 71%, аялдарда 45%. Ири шаарлары

катары эсептелген Багдадда 4 950 000, Мосулда 1 000 000, Ирбилде 485 968, Киркукта 418 624, Басрада 406 296 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги басма сөздөрү: «Ас-Саура» (Баас башкаруу партиясынын органы), «Аль-Джумхурия» (өкмөттүк газета), «Аль-Кадисия», «Аль-Ирак» ж.б. Улуттук интернет домен: iq ISO. Өлкөнүн коду: IRO.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Ирак Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Жергиликтүү башкарууну мухафаздарда губернаторлор, округдарда округ башчылары, айылдарда старчындар жүргүзөт. Сот системасы диний (шарият) жана атайын (револ) соттордон турат. Өлкөнүн курамына 18 провинция кирет. Борбору - Багдад. Көзкарандысыздыкка 1932-жылы 3-октябрында жетишкен. Улуттук майрамы: 17 июль – республиканын түзүлгөн күнү (1968-ж). Аткаруу бийлиги мамлекеттин башчысы президентке, революциялык командалык советинин төрөгасына, министрлер советин башкарган премьер-министрге таандык. Бул постторду Саддам Хусейин ээлеп турган (ал бийликке 1979-жылы келген). Саддам Хусейин өлкөгө авторитордык режим орнотуп, Арабдардын Кайра Жаралуу Социалисттик партиясын жетектеп келген. Бирок 2003-жылы АКШ тарабынан С Хусейиндин авторитардык режими кулатылды. Саясий партиялары: Күрддөрдүн Демократиялык партиясы, (ДПК) Күрддөрдүн Революциялык партиясы, Ирактын Коммунисттик партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкөнүн экономикасы борборлоштурулган, пландаштырылган экономикалык саясатка негизделген. Өнөр жай тармактары мамлекеттин колунда. Мамлекет сырткы соодага да монополиялык кылат. Айыл чарба өндүрүшүнүн басымдуулугу жеке секторго топтолгон. Жумушчу күчү жетишсиз, жери туздуу. Эл аралык эксперттердин пикири боюнча жер реформасы туура эмес жүргүзүлгөн. Негизги айыл чарба өсүмдүктөрү: буудай, күрүч, арпа, курма. Эл аралык экономикалык эмбарго, Кувейт менен болгон согуш учурунда жана АКШнын бомбалоосунун натыйжасында экономикасы кыйрап, бюджеттеги кирешенин булагы, экспорттун негизин түзгөн нефти өндүрүү үзгүлтүккө учураган. Акыркы жылдары өлкөнүн экономикалык абалы начарлоодо. Акча бирдиги – ирак динары (1 ирак динары = 1000 фил).

Темир жолунун жалпы узундугу 2457 км, авто жолу 34 700, ички суу жолдору 1015 км. Порттору – Умм – Касар, Фао, Басра. Суу жолдору 1980-жылдан бери жабык.

Тарыхы. Азыркы Ирактын аймагында байыртадан Месопотамия мамлекети жайгашып, ал жакынкы чыгыш цивилизациясынын бешиги болгон. Б.з.ч. VIII-VII кылымдар аралыгында Шумер, Акад, Ассирия

мамлекеттери жана Вавилон падышачылыгы жашаган. Б.з.ч. VI кылымда Месопотамия Персия империясынын курамына кирген. Ал кулагандан соң б.з.ч. 331-жылы Улуу Александр империясынын курамында жашаган. Андан соң өлкө Байыркы Рим империясынын курамында, ал кулагандан кийин Византиянын курамына кирген. Кайрадан узак убакытка чейин перстердин кол астында болуп, VII кылымда арабдар тарабынан басып алынган. Өлкөгө арабдар араб тилин жана ислам динин таркатып, азыркы мамлекеттик аталышын берген. 750-жылы өлкөдөгү бийлик Абассид халифтерине өтүп, алар Багдадды негиздешкен. VII-IX кылымдарда Ирак мусулман дүйнөсүндөгү эң маанилүү экономикалык, саясий, маданий жана диний борборго айланган. 1258-жылы монгол аскерлеринин, XIV кылымдын аягында Темирландын аскеринин чапкынына дуушар болгон. 1534-жылы түрктөрдүн ээлигине өтүп, XX кылымдын башына чейин Осмон империясынын провинциясы катары жашаган (1701-1831ж аралыгында Багдад мамлюктары башкарып турган). XIX кылымдан баштап батыш европа державалары Франциянын, Германиянын, Улуу Британиянын Иракка (Жакынкы Чыгышка) болгон кызыкчылыгы өтө күчөгөн. Биринчи дүйнөлүк согуш учурунда британия аскерлери Түркиянын аскерлерин талкалап, Осмон империясынын кыйрагандыгы тууралуу дүйнөгө дүң салат. Мына ушул мезгилден тартып Ирак боштондукка чыккан. Өлкөдө 1921-жылы конституциялык монархия орношу менен көз-карандысыздыкка жетишкен. Бирок 1932-жылы Улуу Британия Иракты башкарууга мандат алган. Ирак 1955-жылы Багдад пактына кол коюп, 1958-жылы Иордания королдугу менен биргеликте араб мамлекетин түзүшкөн. 1958-жылы төңкөрүш учурунда өлкөнүн королу, регенти жана премьер-министри өлтүрүлгөндөн соң, монархия кулап Ирак республикасы деп жарыяланган. Көп узабай эле Ирак Багдад пактысынан, Иордания Араб мамлекеттеринин союзунан чыгып, генерал Касемдин диктатурасы орнотулган. 1968-жылы бир канча мамлекеттик төңкөрүштөрдөн кийин бийликке Баас партиясы келип, Советтер Союзу менен жакындаша баштаган. 1979-жылы өлкөнүн президентигине Саддам Хусейн шайланган. Ал 1980-жылы нефтиге бай Шат-эль-Араб районун ээлеп алуу үчүн Иранга каршы согуш жарыялаган. 1988-жылы бул согуш Ирактын жеңилүүлүсү менен аяктаган. Ал эми 1990-жылы август айында Ирак коңшу турган Кувейтке кол салып, аны өзүнүн провинциясы деп жарыялаган. 1991-жылдын февралында АКШнын кийгилүүшүсүнүн натыйжасында Кувейт, Ирак аскерлеринен бошотулган. Ушул согуштан жеңилгенден соң Ирак өкмөтү дүйнөнүн башка мамлекеттерден дипломатиялык жана экономикалык изоляцияда калды. Ошондой эле күрд менен шииттердин оппозициялык кыймылдарынын күрөшү, өлкөдөгү саясий кырдаалды курчутуп келди. 2003-жылы АКШ тарабынан С Хусейиндин авторитардык режими кулатылды.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Иракта байыркы тарыхый эстеликтер көп сакталып калган. Багдадда Зубайда Мавзолейи (XIII к.), Мустансирия медресеси (XIII-к.), Баб-аль-Вастани дарбазасы (XIII-к.), Муса-ал-Кадимдин алтын мечит мавзолейи (XVI-к.), Басра шаарында 630-жылы негизделген эски Басра шаарынын урандылары бар. Мусулман шииттердин ыйык жери деп эсептелген Кербела шаарында орто кылымга таандык төмөндөгүдөй архитектуралык эстеликтери бар: имам Хусейндин медресеси, мечити жана мавзолейи, Аббас мечит-мавзолейи. Байыркы Ниневия шаарында б.з.ч. VIII-VII кылымдарга таандык сарайлар, тиричилик буюмдары, статуялар, падышанын китепканасы (30 клинописстик таблицалары) табылган. Багдадда алгачкы коомго таандык жана вавилион-ассирия маданиятынын эстеликтеринин өтө бай коллекциялары, араб-мусулман искусствосунун чыгармалары жайгашкан Ирак музейи туристтерди өзүнө тартып турат. Бирок авторитардык саясий жана аскердик режимдин натыйжасында туристтер үчүн жабык өлкө катары кала берген.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ФАО, ЭВФ, БУУ, ОАПЕК, ОПЕК, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, БСУ, БДУ, БИЖУ, МАГАТЭ, ИНТЭЛСАТ, ИНМАРСАТ, ЮНЭСКО, ЮНИДО, БИЖУ, БДУ, БМУ.

Иран

Географиялык абалы жана табияты. Иран мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда жайгашкан. Батышынан Ирак (чек арасынын узундугу 1458 км) жана Түркия (499 км), түндүгүнөн Азербайжан (611 км), Армения (35 км) жана Түркмөнстан (992 км), чыгышынан Ооганстан (936 км) жана Пакистан (909 км) менен чектешет. Түштүгүнөн Персид,

Оман булуңдары жана Ормуз куймасы, түндүгүнөн Каспий деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 5 440 км, жээк сызыгынын узундугу 2440 км. Жалпы аянты 1 648 000 км² (кургак аянты 1636 000 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 18-орунда турат. Иран менен Ирактын ортосундагы ортосундагы сегиз жылдан ашуун согуштан соң, дипломатиялык мамилелердин калыбына келтирилген. Бирок эки өлкөнүн ортосунда чек ара боюнча пикир келишпестиктер болуп турган. Ирандын көпчүлүк бөлүгүн тоолор ээлейт. Түндүгүнөн Каспийдин жээгин бойлой азыраак түзөңдөн соң Эльбурс тоолору созулуп жатат. Анын эң бийик чокусу -

Демавенд вулканы (5 604 м), түндүк-чыгышында Копетдаг тоо кыркасы жайгашкан. Батыш чек арасында түндүк–батыштан түштүк–чыгышты карай Загрос тоолору созулуп жатат. Батышта Хузестан түздүгү, борбордук бөлүгүндө Деште–Кевир (Чоң-туздуу чөл) жана Деште – Лут чөлдөрү жатат. Иранда чоң дарыялар өтө аз, алардын көпчүлүгү кургакчылык сезондо соолуп калат. Негизги

көлү - туздуу Урмия көлү. Нефтинин бай запасы, жаратылыш газы, көмүр, темир рудасы, хром, цинк, коргошун, марганец, күкүрт бар. Территориясынын 11%ын айдоо аянты, 27%ын жайыт жана шалбаа, 7%ын токой, 0,7%ын көл- дарыялары ээлейт.

Климаты. Ирандын аймагы үч климаттык зонага бөлүнөт: Перс жана Оман куймаларындагы тропикалык ысык, борбордук областтардагы кургак субтропикалык климат, тоолуу райондордорундагы суук климат. Январдын орточо температурасы түндүгүндө -2⁰С -1⁰Сга чейин, түштүгүндө -15⁰Сга жетет. Аймагынын басымдуу бөлүгү жайында ысык келет. Жай мезгили түндүк батыштан соккон күчтүү шамал жана Персия куймасынын жээгиндеги «120 күндүк шамалы» менен өзгөчөлөнүп турат. Бул шамал тоолуу аймакка чейин созулуп, бороондун ылдамдыгына чейин жетет. Тоолуу аймакта жайында тропикалык аба кургак жана ысык келет. Персия менен Оман куймаларынын боюнда узака созулган жамгырсыз мезгил болот. Өтө ысык мезгили февралдан башталат. Жылдык мезгилдердин көп бөлүгүндө бул жерде ысык жана чаңдуу шамал жүрөт. Иран жамгырга өтө жакыр келген өлкө. Жылдык жаан-чачын 100-200 ммге жетет. Түштүк-батышында жыл бою ысык болуп, абанын температурасы 50⁰Сдан түшпөйт.

Калкы. Калкы 66 128 965 (2001-жылы) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 17- орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 40,1 адам туура келип, 59%ы шаарда, 41%ы айылда жашайт. Эң ири этникалык топтор – перстер 51%, азербайжандар 25%, күрддөр 9%, гилак жана мазандарандар 8%, калгандарын лура, балох, араб, түркмөндөр түзөт. Дининин 95%ын ислам шиитер, 4%ын сунниттер, аз санда иудейизм, христиан жана зороастризм динин тутунгандар бар. Расмий тили - фарси. Фарсинин бир катар диалекттери жана түрк, күрд, араб тилдери кеңири тараган. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 94 463 адамга, 2050-жылы 114 947 адамга жетет. Калктын жаш курак саны (2001-жылга) боюнча төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 11 150 000и бала, 10 655 000и кыз, калктын дээрлик 33%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 20 765 000и эркек, 20 489 000и аял, калктын дээрлик 62,4%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 617 000и эркек, 1 453%и аял, калктын дээрлик 4,7%ын түзөт. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 17,10 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга - 5,41 адам туура келет. Мигранттардын саны 1000 адамга 4,51 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенттери

0,72%. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 68 жаш, аялдарда 71 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли: (1997-жылга) эркектерде 78%, аялдарда 66%. Ири шаарлары катары эсептелген Тегеранда 10 600 000, Мешхедде 2 250 000, Эрбилде 2 100 000, Исфаханда 1 675 000, Тебризде 1 300 000, Ширазда 1 150 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. ММК мамлекет тарабынан катуу көзөмөлгө алынган. Эң негизги басма сөзү: «Кейхан», «Эттелаат», «Абрар» (фарсы тилинде), «Техран Таймс» (англис тилинде). Радио жана телекөрсөтүү уюму-өкмөттүк «Голос Исламской Республики Иран», Улуттук маалымат агенствосу-ИРНА. Улуттук интернет-домен: ir ISO. Өлкөнүн коду: IRN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Иран Ислам республикасы (ИИР). Мамлекеттик башкаруунун формасы - теократиялык республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкө 24 провинцияга бөлүнгөн. Борбору - Тегеран. 1906-жылы конституциялык монархия катары түзүлсө, 1979-жылы 1-апрелде Иран Ислам Республикасы деп жарыяланган. Аткаруу бийлиги аятоллага, (мамлекеттин рухий башчысына) жана президентке тиешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлиги аятолланын көзөмөлүндө турат. Анын ишмердүүлүгү бир палаталуу парламенти - Ислам камитетинин жыйыны (межлис) аркылуу ишке ашат. Сот системасы Жогорку кассациялык сот, Апелляциялык губерниялык соттор, Атайын комерциялык, админстративдик, жашы жетпегендер үчүн соттор, аскер жана полиция трибуналдары бар. Конституция боюнча саясий партиялардын, уюмдардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынганына карабастан, төмөнкү оппозициялык саясий партиялар түзүлгөн: Иран Күрдстанынын демократиялык партиясы, Ирандын элдик партиясы (Туде), Иран элинин федиандар уюму, ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкөнүн экономикасынын өндүрүш каражаттарына мамлекеттик менчик үстөмдүк кылат. Негизинен ири нефти өндүрүү жана аны кайра иштетүү өнөр жайлары дүркүрөп өнүккөн (нефти жана нефти продуктуларын экспорттойт). УДП 1994-жылы 310млрд \$ түзгөн (жан башына 4720 \$). Айыл чарбада өндүрүлгөн азык-түлүк менен өлкөнү толук бойдон камсыз кыла албайт. Айыл чарба негизинен буудай, күрүч, кант кызылчасы, жаңгак, пахта, жүн жана сүт азыктарын өндүрөт. Акча бирдиги – иран риалы (1 иран риалы=100 динар). Негизги соода өнөктөштөрү: Япония, Италия жана Германия.

Темир жолунун жалпы узундугу 4850 км, авто жолунун 140 072 км, ички суу жолунун узундугу 904 км. Негизги соода порту – Абадан. Бул порт иран-ирак согушунда катуу талкаланган.

Тарыхы. Перстер б.з.ч. IX кылымда жазылган ассирия тексттери боюнча индоевропалык элге киргендиги маалым. Б.з.ч. 556-550 -жылдары

Улуу Кир II байыркы дүйнөлүк тарыхта персия падышачылыгынын династиясын түзүү менен улуу империянын пайдубалын негиздеген. Персия империясынын гүлдөгөн мезгили Дарий I (б.з.ч. 522-486жж.) падышачылыгы башкарып турган мезгилге туура келет. Ал учурда империянын аймагы, Индиядан тартып Египетти, Кичи Азияны жана Фракияны камтуу менен Жер Ортолук деңизине чейин созулган. Б.з.ч. V кылымдын аягында перстердин экспанциясы гректер тарабынан токтотулган. Б.з.ч. 330-жылы Персия империясын Македонскийдин аскерлери басып алган. Б.з.ч. 224-жылы бийликке Сасаниддердин (Персия) династиясы келип, өлкөнү 400 жылдан ашуун башкарган. Персия империясы өзүнүн апогейине VI-VII кылымдарда жеткен. Ал эми VII кылымдан тартып арабдардын таасири күчөп, өлкөдө ислам дини тарай баштаган. Алгач Медина андан соң Дамаск халифаттары түзүлгөн. XI кылымда өлкөнү түрк-селжуктар басып алат, натыйжада ислам-перс цивилизациясы кулаган. Өлкө 1221-1222- жылдары Чынгызхандын, ал эми XIV кылымда Темирландын чапкынына дуушар болгон. XVI кылымдын башында кайрадан перс династиясынын өкүлдөрү (Сефевиддердин династиясы) бийликке келип, алар 1722-жылы Осмон империясына баш ийгенге чейин жашаган. XVIII-XIX кылымдарда Персия династиялары өз таасирин бекемдөө үчүн Россия жана Улуу Британия менен согушууга туура келген. 1925-жылы бийликке Пехлевелер династиясы келет. 1934-жылы Иран деген мамлекеттик статуска ээ болот. 1979-жылы Мохаммед Реза Пехлевинин монархиялык бийлиги кулап, 1980-жылы бийликке аятолла Хомейн келип, Иран Ислам Республикасы катары жарыяланган.

Тарыхый жана маданий эстеликтери. Иранда көп сандаган тарыхый жана архитектуралык эстеликтердин арасынан Голестан сарайы (XVIII к), Имамдын мечити, Тегерандагы аятолла Хомейнин Апиябаддагы күмбөзү, Исфахандагы королдордун сарайы, Масджид-и-Шейх-Лутфулланын королдук мечити, Шах-Хуссаиндин дервиштик мектеби, Шираздагы акын Саадинин жана Хафиздин, Нишаирдеги улуу Омор Хаямдын, Хамадандагы Эсфирдин, Авиценнанын күмбөздөрү туристтерди өзүнө тартып турат. Ошондой эле байыркы Пасаргад шаарында падыша Кирдин сарайынын, ыйык от мунарасынын урандылары жана күмбөзү сакталган. Тегеранда Персия империясынын искусствосун камтыган Нагерестан музейи, байыркы персия искусствосунун археологиялык экспонаттарынан турган Бастан музейи бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: СКК, ЭВФ, БУУ, ОПЕК, ЮНЕСКО, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЮНИДО, ЮНКТАД, ИНМАРСАТ, ИНТЕЛСАТ, ЭРӨБ, ЭФК, МАГАТЭ, ИКАО, ЭЭС, БДУ, БМУ, БСУ.

Йемен

Географиялык абалы жана табияты. Йемен мамлекети - Түштүк-Батыш Азиянын Аравия жарым аралында жайгашкан. Түндүгүнөн жана түндүк-батышынан Сауд Аравия (чек асынын узундугу-1458

км), чыгышынан Оман Султанаты (288 км) менен чектешет. Батышынан Кызыл деңиз, түштүгүнөн Аден кысыгы чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 1746 км, жээк линиясынын узундугу 1906 км. Жалпы аянты 527970 км². Аянты боюнча дүйнөдө 49-орунда турат. Аймагы үч географиялык зонага бөлүнөт: жээк бойлой Тихама кургак зонасы, тайпак тоолор, эң бийик тоо чокусу Эн-Наби Шаиб (3600 м), түндүгүнөн чыгышты карай чөл зонасы жатат. Кен байлыктары: нефти, жаратылыш газы, алтын, темир, жез, көмүр, кварц, күкүрт жана баалуу таштар. Территориясынын 3%ын айдоо аянты, 30%ын жайыт жана шалбаа 4%ын токой ээлейт.

Климаты. Тропиктик кургак климат. Абанын орточо температурасы январда -25°С -52°С, июнь айында 32°Сга жетет. Жамгырдын сезону март айларынан баштап сентябрга чейин созулат. Октябрь айынан баштап февраль айына чейин ысык, кургак сезон болот. Жылдык жаан-чачын түздүктөрүндө 400 мм, тоолордо 700 ммге жетет. Суулары жайында соолуп калат. Ири дарыялары: Масила, Хувайра.

Калкы: Калкы (2001-жылга) 18 078 035 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 54-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 34,2 адам туура келип, 34%ы шаарда, 66%ы айылда жашайт. Эң ири этникалык топтор: арабдар, индулар, пакистандар, сомалилер, еврейлер, эфиопиялыктар ж.б. Расмий тили – араб тили. Негизги дини-ислам. Мындан сырткары бир аз санда индуизм, иудаизм, христиан динин тутунгандар бар. Калктын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 38 985 000 адамга, 2050 жылы 58 801 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 43,36 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга - 9,58 адам туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 балага 58,2 төрөлгөн баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 3,38%. Калктын жаш курак боюнча саны төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 4 340 000и бала, 4 195 000и кыз, калктын дээрлик 47,2%ын түзөт. 15 - 64 жашка чейинкилердин 4 598 000и эркек, 4 402 000и аял, калктын дээрлик 49,8%ын түзөт. 65 жаштан

жогорку курактагылардын 274 000и эркек, 268 000и аял, калктын дээрлик 3%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы: эркектерде 58 жаш, аялдарда 62 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли эркектерде (1997-жылга) 53%, аялдарда 22%. Ири шаары катары эсептелген Санада 1 125 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өкмөттүк «Вож ди пову», «Трибуна» газеталары жарык көрөт. Кабопресс өкмөттүк маалымат агенствосу жана өкмөттүк эки радиостанциясы иштейт. Телекөрсөтүү 1984-жылдан баштап иштей баштаган. Улуттук интернет-домен: ye ISO. Өлкөнүн коду: YEM.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий атылышы - Йемен Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкөдө 17 провинция бар, алар пахияга, катка бөлүнөт. Борбору - Сана. Йемен Республикасы 1920-жылы 22-майда Йемен Араб Респубикасын жана Йемен Элдик Демократиялык Республикасын бириктирүү менен түзүлгөн. Улуттук майрамы: 22-май - Йемен Республикаларынын биригүүсүнүн күнү катары майрамдалат. Башка улуттук майрамдары: 26-сентябрь - революция күнү, 30-ноябрь - эгемендүүлүк күнү. Аткаруу бийлиги - президенттик кеңешке жана премьер-министр жетектеген министрлер кеңешине таандык. Мыйзам чыгаруу бийлиги, бир палаталуу парламент аркылуу ишке ашат. Саясий уюмдары: Жалпы элдик конгресс, Йемен элдик конгресси ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкөнүн стратегиялык саясатынын багыты нефти өнөр жайын, айыл чарба өндүрүшүн өнүктүрүү жана инвестициялык жагымдуу климат үчүн эркин экономикалык зона түзүүгө багытталган. УДП 1994-жылы 23,4 млрд \$ түзгөн (жан башына 1955\$). Тамак-аш продукциясынын 70%ы импорттолот. Өлкөнүн түндүгүндө жайгашкан Сана шаары, саясий борбор катары өлкөнүн түштүгүндө жайгашкан. Аден шаары экономикалык жана соода борбору катары белгилүү. Өлкөнүн соода ишмердүүлүгүндө йемен реалы жана НДРЙ динары иштетилет. Акча бирдиктери - ЙАР жана НДРЙ. Негизги соода өнөктөштөрү: Германия, Улуу Британия жана АКШ.

Авто жолунун жалпы узундугу 51390 км. Порттору: Аден, Аль-Мукалла, Салиф жана Ходейда.

Тарыхы. Йемендин азыркы аймагында б.з.ч. 1миң жылы төмөнкү мамлекеттер пайда болгон: Хадрамаут, Катабан, Аусан, Саба жана Маин. IV кылымда эфиопиялыктар, VI кылымда Персия тарабынан басылып алынган. VIII кылымдан тартып өлкөдө ислам дини тарай баштаган. X кылымда өлкөдө зейдиттердин династиясы бекемделген. XVI кылымда Йемен Осмон империясынын курамына кирип, 100 жылдан ашуун жашаган. 1633-жылы Йеменде көз- карандысыз мамлекет катары

зейдиттердин имаматы түзүлгөн. Бирок 1839-жылы Аден шаары англичандар тарабынан басылып алынат, ал эми түндүгүндө 1870-жылы түрк султанатынын бийлиги орногон. XX кылымдын башында Йемен Түндүк Йемен жана Түштүк Йемен болуп экиге бөлүнгөн. 1918-жылы Түндүк Йемен көз-карандысыздыкка жетишкен. 1962-жылы конституциялык монархиядан республикага өткөн. 1967-жылы Түштүк Йемен көз-карандысыздыкка жетишип, 1970-жылы Йемен Элдик Демократиялык Республика катары жарыяланган. 1980-жылдары башталган эки өлкөнүн ортосундагы дипломатиялык сүйлөшүүлөрдүн натыйжасында 1990-жылы 21-майда эки өлкө бириккен.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөнүн борборунда өзгөчөлөнгөн аль-Джама аль-Кебирдин (VII-XII кк), Бакилидженин (XVII к) мечиттери, республикалык сарай (мурда имамдардын сарайы деп аталган), чеп коргон менен курчалган эски шаар, улуттук мончолору, караван-сарайлары туристерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү. БУУ, ЭВФ, БДУ.

Географиялык абалы жана табияты. Казакстан мамлекети - Орто Азияда жайгашкан. Түндүгүнөн Россия (чек арасынын узундугу 6846 км), түштүгүнөн Өзбекстан (2 203 км), Кыргызстан (1051 км) жана Түркмөнстан (379 км), чыгышынан Кытай (1533 км) менен чектешет. Батышынан Каспий деңизи, түштүгүнүнөн Арал деңизи чулгайт. Чек арасынын жалпы узундугу 12012 км, жээк сызыгынын узундугу 2909 км. Жалпы аянты 2717.300 км² (кургак аянты 2 669 800 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 9-орунда турат. Өлкөнүн аймагы түндүгүндөгү Батыш-Сибир түздүгүнөн тартып түштүгүндөгү Тянь-Шань тоолоруна чейин жана батышынан Волгадан тартып чыгышындагы Алтай тоолоруна чейин созулуп жатат. Батышында Прикаспий ойдуңу менен Мангышлак жарым аралы жайгашкан. Түндүк-батышында Урал жана Мугожар тоолорунун түштүк бөлүгү жатат.

Мугожардын түндүк-батышында Торгой платосу андан ары Туран ойдуңуна жана Кызылкум чөлүнө өтүп кетет. Өлкөнүн борбордук бөлүгүндө анча чоң эмес тоо массивдерин түзгөн майда дөңсөөлөр жайгашкан. Чыгышында жана түштүк-чыгышында Алтай тоолору, түштүгүндө Бетпак - Дала менен Моюнкум чөлдөрү жатат. Ири дарыялары - Иртыш, Чу, Урал, Сырдарыя. Казакстандын территориясында Балхаш көлү менен Арал деңизинин бир бөлүгү жайгашкан. Жаратылыш ресурстары: нефти, уран, коргошун, хром, жез, алтын, висмут, молибден, нефти, фосфорит, боксит, марганец. Территориянын 15%ын айдоо жер, 57%ын жайыт жана шалбаа, 4%ын токой, 1,8%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Казакстандын климаты континенталдуу, кургак. Кыш мезгилинде түштүк райондорунан башка жерлерде кар аз түшүп, климаты катаал, бороон-чапкындуу келет. Январдын орточо температурасы -19°C , кээде суук $-40-45^{\circ}\text{C}$ га жетет. Июлдун орточо температурасы түндүгүндө $19-20^{\circ}\text{C}$, түштүгүндө 28°C - 30°C . Кээ бир жерлеринде 45°C га жетип, кургак сезон өкүм сүрөт. Жаан-чачын негизинен жайында жаайт. Жаан-чачындын жылдык нормасы чөлдөрүндө 100 - 150 мм, тоолордо 800 - 1000 ммге жетет.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 16 731 303 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 55-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км^2 аянтка 6,2 адам туура келет. Негизинен эки чоң этникалык топ бар: казактар (46%) жана орустар (37%), калганын украиндер (5%), немецтер (4%), өзбектер, татарлар, ж.б. этникалык топтор түзөт. Мамлекеттик тили - казак тили, ошондой эле орус тили кеңири жайылган. Дини - ислам. Ислам динине калктын 47%, христиан динине (православие) 44%ы, протестант агымына 2%ы сыйынышып, 60%ы шаарда, 40%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 17 698 000 адамга, 2050-жылы 18 665 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 17,30 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 10,61 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 40 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 6,43 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 0,03%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 2 272 000и бала, 2 200 000и кыз, калктын дээрлик 6,7%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 5 359 000и эркек, 5 689 000и аял, калктын дээрлик 66%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 413 000и эркек, 800 000и аял калктын дээрлик 7,2%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 57 жаш, аялдарда 69 жаш (2001-жылга.). Сабаттуулуктун деңгээли (1989-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 96%. Ири шаарлары катары эсептелген Алма-Атада 1 050 000, Карагандада 608 600, Чымкентте 438 000, Усть-Каменогорскиде 332 900, Жамбулда 312 300, Акмолада 287 000, Астанада 280 200 калк жашайт.

Эл агартуусу. Ири ЖОЖдору: Алма-Атадагы Казакстан мамлекеттик университети, Туркестан эл аралык университети, Караганда университети ж.б. Казакстандын илимдер академиясы 1946-жылы негизделген. Бул академиянын курамында 50дөн ашык академиктер, 100дөн ашык корреспондент-мүчөлөрү бар. 40тан ашуун театр иштейт. Негизги ири газеталары: «Егемен Казакстан», «Казакстанская правда», «Халык кенеси», «Советы Казакстана» ж.б.

Массалык маалымат каражаттары. Улуттук маалымат агентствосу - Казпресс. Телерадио компаниясы казак жана орус тилдеринде, радио уктуруулары казак, орус, немец, корей, уйгур тилдеринде берилет. Улуттук интернет-домен: kz ISO. Өлкөнүн коду: KAZ.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Казакстан Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкө 19 областтан турат. Борбору 1995-жылы 15-сентябрда президенттин указы менен Алма-Атадан Акмолага (мурдагы Целиноград) көчүрүлгөн. Көз-карандысыздыкка Казакстан 1991-жылы 16-декабрда жетишкен. Мамлекет башчысы - президент. Ал өкмөттү дайындайт. Мыйзам чыгаруу бийлиги сенаттар палатасынан (49 депутат), жана төмөнкү палатадан (мажилис 67 депутат) турат. Саясий партиялары: Казакстандын элдик биримдик Союзу, Казакстан Социалистик партиясы, Желтоксан улуттук демократиялык партиясы, Казак эл конгресси, Алаш улуттук эгемен партиясы. ж. б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Борборлоштурулган пландуу экономиканын кыйрашы менен башка КМШ өлкөлөрү сыяктуу эле экономикалык кризиске кабылган. Бирок өндүрүштүк базасынын кубаттуулугуна жана экономикалык бир кыйла сырьё запастарына ээ болгондугуна байланыштуу, башка КМШ өлкөлөрүнө салыштырмалуу, экономикалык кризистен тез чыгып кетти. УДП 1994-жылы 55,2 млрд \$ (жан башына-3200 \$) түзгөн. Өнүккөн өнөр жай тармактары: түстүү жана кара металлургия, тоо-кен, машина куруу, нефтини кайра иштетүү, нефтихимия. Айыл чарбасы зор өлчөмдөгү дан алууга адистешкен. Акча бирдиги - тенге. Негизги соода өнөктөштөрү: Россия, Украина, Өзбекстан, Кытай.

Темир жолунун жалпы узундугу 14460 км, автожолу 189000 км (108100 км асфальт төшөлгөн).

Тарыхы. Казакстандын бүгүнкү аймагында түрк уруулары VI-VIII кылым аралыгында Түрк каганатынын, IX-XII кылым аралыгында Караханид мамлекетинин курамында жашаган. XIII кылымдын башында монголдордун чапкынынан соң, Монгол империясынына кирген. XVI кылымдын аягында Казакстандын түндүк тарабында алгачкы орус кыштактары пайда болгон. Россиянын Казакстанды коллониялаштырууга карата активтүү саясаты XIX-кылымдын башында Акмола чебин (азыркы

Астана) жана Верный (азыркы Алма-Ата) чебин куруу менен баштаган. 1866-жылы Казакстандын бүткүл аймагы, Россиянын Түркстан провинциясынын курамына киргизилген. 1917-жылы ноябрда Алихан Букей Казакстанды көз-карандысыз мамлекет катары жарыялап, улуттук өкмөттү түзгөн. Бирок 1919-жылы Кызыл Армия улуттук өкмөттү кулатып, 1920-жылы Советтик Автономиялык Республика катары жарыяланган. 1936-жылы Казакстан Советтик Социалисттик Республика статусун алат. Советтик мезгилде өлкөнүн тарыхындагы эң маанилүү окуялар: дың жерлерди өздөштүрүү, орустардын, белорустардын жана украиндердин Казакстандын территориясына массалык түрдө көчүп келүүсү, ошондой эле Байкоңур космодромунун курулушу менен даңазалуу. 1986-жылы Алма-Атада казактар менен орустардын ортосундагы этникалык чыр-чатак, желтоксон окуясы деген ат менен тарыхтын барагына жазылды. 1991-жылы СССРдин кулашы менен Казакстан эгемендүүлүккө жетишти.

Тарыхый-маданий жерлери. Казакстанда көптөгөн жаратылыш коруктары бар: Алма-Ата, Барсакелмес, Аксу-Жабаглы ж. б. Алма-Атадан алыс эмес Медео эс алуу зонасы жана олимпиада спорттук комплекс жайгашкан. Балхаш курорттук зона көлү туристтерди өзүнө тартып турат.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АзӨБ, СКК, ЕвРӨБ, ЭСКАТО, ЮНЕСКО, МАГАТЭ, ИНТЕРПОЛ, ИНТЕЛСАТ, ЮНКТАД, ИКАО, ЕККК, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ, КМШ, БУУ, ЭВФ.

Камбоджа

Географиялык абалы жана табияты. Камбоджа мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда жайгашкан. Чыгышынан жана түштүк-чыгышынан Вьетнам (чек арасынын узундугу 1 228 км), батышынан жана түндүк батышынан Таиланд (803 км), түндүк-чыгышынан Лаос (541 км) менен чектешет. Түштүк-батышынан Сиам кысыгы чулгап

турат. Чек арасынын жалпы узундугу 2 572 км, жээк сызыгынын узундугу 443 км. Жалпы аянты 181 040 км² (кургак аянты 176 520 км). Аянты боюнча дүйнөдө 89-орунда турат. Ландшафты негизинен түздүк. Түштүк-батышында Кравань тоосу (бийиктиги-1813 м) жатат. Эң ири дарыясы - Меконг. Эң чоң көлү - Тонлесап. Эң маанилүү жаратылыш ресурсу - жыгач. Жаратылыш ресурстары: баалуу таштар, марганец, фосфорит жана аз санда темир рудасы бар. Территориясынын 16%ын айдоо аянты,

11%ын жайыт жана шалбаа, 66%ын токой, 2,5%ын дарыя жана көл ээлейт.

Климаты. Субэкватордук, ысык жана узакка созулган жамгырдын сезону (апрель-октябрь) менен коштолгон нымдуулук болот. Жылдык орточо температура 28°C.

Калкы. Калкы 12 491 501 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 64-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 69 адам туура келет. Эң ири этникалык топ – кхмерлер (камбоджалыктар - 90%), калганын кытайлыктар, тайлар, вьетнамдар түзөт. Расмий тили – кхмер тили, о.э. француз тили кеңири колдонулат. Дини – буддизм (тхеравада - будданын бир формасы). Ошондой эле жергиликтүү калктын негизин түзгөн чамылар ислам динин тутунушат жана католик динин тутунгандар да бар. 21%ы шаарда, 79%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 16 526 000 адамга, 2050-жылы 20 700 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 33,16 жаңы төрөлгөн бала туура келет. Өлүмдүн саны 1000 адамга 10,65 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 110 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,25%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 2 627 000и бала, 2 527 000и кыз, калктын дээрлик 41,2%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 3 254 000и эркек, 3 651 000и аял, калктын дээрлик 55,3%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 178 000и эркек, 256 000и аял, калктын дээрлик 3,5%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 54 жаш, аялдарда 56 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 48%, аялдарда 22%. Ири шаары катары эсептелген Пномпенде 1 200 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Күн сайын эки өкмөттүк газета жарык көрөт. Расмий агентствосу - Камбоджанын маалымат агентствосу. Өкмөттүк радиостанция жана телекөрсөтүү уюму иштейт. Улуттук интернет-домен: kn ISO. Өлкөнүн коду: KHM.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Камбоджа Королдугу. Мамлекетти башкаруунун формасы – конституциялык монархия (башкаруунун монархиялык формасы - 1993-жылы кабыл алынган конституциясында негизделген). Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федерациялык өлкө. Административдик территориялык түзүлүшү боюнча 19 провинцияга, 2 автономдук шаарга бөлүнгөн. Борбору – Пномпень. Камбоджа көз- карандысыздыкты Франциядан 1949-жылы 9-ноябрда алган. Улуттук майрамы: 7-январь (1979-жыл) - боштондукка чыккан күнү. Мамлекет башчысы - король (король Нородом Сианук такка 1993-жылдын 24-сентябрда отурган.). Аткаруу бийлиги – королдук өкмөткө тиешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлиги бир палаталуу парламенти – Улуттук жыйын (120 депутат) аркылуу ишке

ашырылат. Узак убакытка созулган коммунисттердин башкаруу режиминен соң, өлкөдө көп партиялуулук система киргизилген. Ири саясий партиялары: Эгемендүүлүк, көз карандысыздык, нейтралдык, тынчтык жана тилектештик үчүн бирдиктүү улуттук фронт, Камбоджанын элдик партиясы, Будда либералдык-демократиялык партия, ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Аскердик жана саясий төңкөрүштүн кесепетинен талкаланган өлкөнүн экономикасы, жай темп менен калыбына келтирилүүдө. УДП 1994-жылы 6,4 млрд\$ түзгөн (жан башына 630\$). Экономикасынын негизги сектору – айыл чарба. Айыл чарбада күрүч, тамеки өстүрүлөт. Мындан сырткары жыгач жана балыкты кайра иштетүү өнүккөн. Акча бирдиги - риель (1риель=100 сенам). Экспортко каучук, күрүч, жыгач чыгарылат. Ири соода шериктештери: Вьетнам, КМШ өлкөлөрү, Чыгыш Европа, Япония, Индия.

Темир жолунун жалпы узундугу 655 км, автожолу 34100 км, ички суу жолу 3 700 км. Порттору: Кампот, Пномпень.

Тарыхы. Камбоджанын азыркы аймагында алгачкы мамлекеттик түзүлүш б.з.ч. I кылымда пайда болгон. Алардын ичинен эң ири мамлекет - Фунань королдугу. Бул VI кылымда Тонлесап королдугунун көз-карандылыгына өткөн. 802-жылы Тонлесап королдугунун түндүк тарабында өлкөнүн бүт аймагын бириктирген кубатту Камбуджадеша империясы түзүлөт. XV кылымдын башында өлкө сиам жана вьетнам аскерлери тарабынан басып алынган. 1863-жылы Франциянын протектораты катары жарыяланган. 1940-1945 жылдары Япониянын оккупациясына дуушар болгон. 1949-жылы өзүн-өзү башкаруу укугуна жетишкен. 1953-жылы метрополиядан толук бошонгон. 1970-жылы өлкөдө монархия кулап, кхмерлердин республикасы жарыяланган. 1975-жылы принц Сианук Пекинден Пномпенге кайрылып келет (монархиянын кулашы менен Пекинге баш калкалаган болучу). Бирок 1976-жылы апрель айында принц Сианук Демократиялык Компучиянын жарыяланышы менен кайрадан өлкөнү таштап кетүүгө мажбур болгон. «Кызыл кхмерлер» өкмөтүн жетектеген Пол Поттун Коммунизмди куруу аракеттери, кандуу репрессия жана экономиканы талкалоо менен коштолгон. 1979-жылы өлкөнү Вьетнам аскерлери оккупациялайт. Ошол учурда 1млндон ашык адам Пол Поттун саясий режиминин курмандыгы болгон. Бирок бийлик улутту сактап калуу үчүн бирдиктүү фронтунун колуна өтөт. Жаңы өкмөттүн башына келген Хенг Самрин СССР менен Вьетнамдан колдоо алып, «кызыл кхмерлердин» партизандык отряддары менен согуш аракеттерин жүргүзгөн. 1991-жылы Хенг Самриндин өкмөтү «кызыл кхмерлер» менен тынчтык келишимине жетишкенден соң, принц Сианук өз өлкөсүнө кайрылып келип бийлик тактысына олтурган.

Тарыхый – маданий эстеликтери. Пномпенде өтө кооз Пном монастыры (1434 ж), Күмүш сарайы, король сарайынын комплекси,

Улуттук музей жайгашкан. Баттамбанг шаарынын чет жакасында Х кылымга тиешелүү байыркы шаарлардын калдыктары бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ФАО, МАГАТЭ, ИКАО, ЭЭС, ЭЭУ, ЭВФ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЮНЕСКО, БПС, БМУ, БСУ, БПФ, ИНТЕЛСАТ, ЭДУ.

Катар

Географиялык абалы жана табияты. Катар мамлекети - Азиянын түштүк-батышындагы Катар жарым аралында жайгашкан (Аравия жарым аралынын чыгыш жээгинде). Түштүгүнөн Сауд Аравия (чек арасынын узундугу 60 км) жана ОАЭ (20 км) менен чектешет. Катар жарым аралын бардык тарабынан Перс булуңу чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 60 км, жээк сызыгынын узундугу 563 км. Жалпы аянты 11 437 км². Аянты боюнча дүйнөдө 161-орунда турат. Ландшафты негизинен чөлдүү түздүк. Жаратылыш ресурстары:

нефти жана жаратылыш газы. Территориясынын 1%ын айдоо аянты, 5%ын жайыт жана шалбаа, калганын кумдуу чөл ээлейт.

Климаты. Катардын климаты ысык тропиктик. Июлдун орточо температурасы 42 °С, январдын орточо температурасы 20 °С. Ноябрьдан майга чейин жаан-чачындын мезгили болот. Жаан - чачындын жылдык орточо нормасы түштүгүндө 55 мм, түндүгүндө 125 мм.

Калкы. Калкы 769 152 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 153-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 67,3 адам туура келет. Эң ири этникалык топ – арабдар (40%), калганын пакистандыктар (18%), индулар (18%), ирандыктар (10%) түзөт. Расмий тили – араб тили, о.э. англис тили кеңири жайылган. Дини – ислам (мусулман вахаббилер 95%). 91%ы шаарда, 9%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 779 000 адамга, 2050-жылы 844 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 15,91 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 4,6 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 20,4 баланын өлүмү туура келет) мигранттардын саны 1000 адамга 20,12 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти

3,18%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 101 000и бала, 97 000и кыз, калктын дээрлик 25,8%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 391 000и эркек, 161 000и аял, калктын дээрлик 71,8%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 14 000и эркек, 5 000и аял, калктын дээрлик 2,5%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 70 жаш, аялдарда 75 жаш (2001-жылга). Сабаттулуктун деңгээли (1995-жылга) эркектерде 79%, аялдарда 80%. Ири шаары катары эсептелген Дохада 300 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Билим берүү акысыз. Жогорку билимди Доха педагогикалык институтунан жана университетинен алышат. Бирок көпчүлүгү (60%дан ашуун) АКШда окушат.

Массалык маалымат каражаттары. Катар Персид кысыгында бирден-бир өлкө катары өркүндөтүлгөн телекоммуникациялык байланыш системасына ээ. Япондор тарабынан курулган спутниктик байланыш системасы бар. Бул аркылуу чет мамлекеттердин теле-радио берүүлөрүн кабыл алып, өз элин маалымат менен туруктуу камыз кылып турат. Эл аралык автоматтыштырылган системада телекс байланышы иштейт. Почталык кызмат жакшы өнүккөн. Араб тилинде күн сайын «Аль-Араб», «Аль-Райя», «Аль-Уроба», «Аш-Шарк», аглис тилинде «Галф-таймс» газеталары жарык көрөт. Дохада өкмөттүк маалымат агенствосу иштейт. Улуттук интернет-домен: qa ISO. Өлкөнүн коду: QAT.

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы – Катар мамлекети. Мамлекеттик башкаруунун формасы - абсолюттук монархия. Борбору – Дакка. 1971-жылы 3-сентябрда көз-карандысыздыкка жетишкен (мурда Улуу Британиянын протектораты болуп келген). Бул күн улуттук майрам катары белгиленет. Мамлекет башчысы – эмир (эмир Халифа Бен Хамад Аль Тани өлкөнү 1972 жылдын 22-февралдан бери башкарат, мураскору – принц Хамад Бен Халифа Аль Тани). Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Нефти өндүрүү экономиканын негизин түзөт (экспорттон түшкөн кирешенин 85%ын түзөт). Жаратылыш газын өндүрүү менен аны экспортто да чоң мааниге ээ. УДП 1994-жылы 10,7млрд. \$ түзгөн (жан башына 20 820 \$ индустриалдык өлкөлөрдүн көрсөткүчтөрү менен бирдей). Акча бирдиги – катар риалы (1 катар риалы = 100 дирхам). Негизги соода өнөктөштөрү: Япония жана Улуу Британия.

Авто жолунун жалпы узундугу 1500 км. Порттору: Доха, Халул, Умм-Саид.

Тарыхы. VII кылымда араб халифатынын бир бөлүгү катары жашаган. Катар XIII-XIV кылымдар аралыгында Бахрейн эмирлигинин курамында, ал эми XVI кылымда Осмон империясынын курамына кирген. 1916-жылы өлкөдө британ протектораты орнотулат. 1971-жылы көз-карандысыз мамлекет катары жарыяланган.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ОПЕК, ОАПЕК, ЭВФ, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, ЮНИДО, ЮНЕСКО, ИНТЕРПОЛ, ИНТЕЛСАТ, АӨБ, ИКАО, ЭРӨБ, ЭЭУ, БИЖУ, БПС, БДУ, БМУ, БУУ.

Географиялык абалы жана табияты. Кипр мамлекети - Жер Ортолук деңизинин чыгыш бөлүгүндө, Кипр аралында жайгашкан. Жээк сызыгынын жалпы узундугу 648 км. Жалпы аянты 9251 км². Аянты боюнча дүйнөдө 165-орунда турат. 1974-жылы Түркия тарабынан оккупациялангандыгына байланыштуу Кипрдин түндүк бөлүгү Греция менен Түркиянын зонасына бөлүнүп калган. Андан сырткары аралдын анча чоң эмес бөлүгү Британиянын территориясы катары эсептелип, анда эки аскердик база жайгашкан. Арал аркылуу эки тоо кыркасы чыгыштан батышка карай созулуп жатат. Ушул эки тоонун ортосунда ойдуңдуу түздүк жатат. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу – Олим (1951 м). Негизги жаратылыш ресурстары: жез, хром, туз, гипс, охра, мрамор, асбест, жыгач. Территориясынын 40%ын айдоо аянты, 18%ын токой, 10%ын шалбаа жана жайыт ээлейт.

Климаты. Жылдын 340 күнү аба ырайы ысык болот. Кипрде жай мезгили май айынан октябрга чейин созулат. Бул мезгилде жаан-чачын болбойт, аба ырайынын температурасы 40 °Сга жетет. Жаан-чачын негизинен тоолордо болуп, жылдык нормасы 1000-1300 ммге жетет. Кышы суук болбойт, февралдын орточо температурасы -16 °С.

Калкы. Калкы 762 887 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 154-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² 82,5 адам туура келип, 78%ын гректер, 18%ын түрктөр, калганын армяндар түзөт. Расмий тили - грек жана түрк тилдери о.э. англис тили кеңири таркаган. Калкынын 78%ы православияга, 18%ы ислам динине сыйынышат. Ошондой эле католик, англикан, армян-григориян сыяктуу христиан

дининин агымдары да бар. 54%ы шаарда, 46%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 900 000 адамга, 2050-жылы 913 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 13,8 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 7,6 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 8,6 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 0,44 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,59%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 90 000и бала, 86 000и кыз, калктын дээрлик 22,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 255 000и эркек, 250 000и аял, калктын дээрлик 66,3%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 36 000и эркек, 46 000и аял, калктын дээрлик 10,8%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 74 жаш, аялдарда 79 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1987-жылга) эркектерде 98%, аялдарда 91%. Ири шаары катары эсептелген Никозияда 186 400 калк жашайт.

Эл агартуусу. Бүгүнкү күнү Кипр Республикасында жогорку билим базасындагы адистердин саны башка өлкөлөргө салыштырмалуу жогору. Анткени жаштар жогорку билимди массалык түрдө АКШ, Англия, Түркия, Греция, Россия өлкөлөрүнөн алышат. 1993-жылы Никосияда Кипр университети ачылып студенттерди кабыл ала баштаган.

Массалык маалымат каражаттары. Кипр Республикасынын негизги басма сөздөрү: «Филефтерос», «Сайпрус Уикли», «Симерини», «Харавки». «Халкын сеси», «Бирлик» газеталары, «Периодико» журналы. Ошондой эле Кипр басма сөз агенствосу иштейт. Кипр радио уктуруу корпорациясында өкмөттүк радио жана теле берүү коммерциялык кызматтары бар. Ошондой эле 20дан ашуун жеке менчик радиостанциялары жана түрктөр общинасынын бийлик органы - «Байрак» радио – теле берүү уюму иштейт. Улуттук интернет-домен: су ISO. Өлкөнүн коду: СYP.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Кипр Республикасы. Мамлекетти башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Кипрлик түрктөр тарабынан жарыяланган Түрктөрдүн Түндүк Республикасы дүйнөлүк коомчулук тарабынан таанылган эмес. Административдик территориялык түзүлүшү боюнча өлкө алты шаарга бөлүнгөн. Гректердин бөлүгүндө: Лимасол, Ларнака, Пафос. Түрктөрдүн бөлүгүндө: Кирения, Фамагуста, Морфу. Борбору – Никосия. Көз- карандысыздыкка Кипр 1960-жылы 16-августта жетишкен. (мурда Британиянын коллониясы болгон). Улуттук майрам гректердин бөлүгүндө 1-октябрда майрамдалат. Түрктөрдүн бөлүгүндө 15-ноябрь. Президент - мамлекет жана өкмөт башчысы. Өлкөнүн түрктөр бөлүгүндө өзүнүн президенти, премьер – министри жана Министрлер Совети бар. Мыйзам чыгаруу бийлиги бир палаталуу – эл өкүлдөр палатасы (56 депутат)

аркылуу ишке ашырылат. Өлкөнүн түрктөр бөлүгүндө өзүнүн парламенти – Республика жыйыны бар. Ири саясий партиялары: Демократиялык собор, Кипр прогрессивдүү эмгекчи эл партиясы, Либералдар партиясы, Демократиялык партия, Борбордук бирдиктүү демократиялык союз партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өнүккөн өнөр жай тармагы: тоо-кен, жеңил машина куруу, тамак-аш, нефтини кайра иштетүү, химикаттарды, курулуш материалдарын өндүрүү. Кипрде тейлөө чөйрөсү (УДП 53% түзөт) жогорку деңгээлде өнүккөн. Туризм жогорку темп менен өнүгүүдө. Айыл чарбасы боюнча жүзүм, жана цитрус өсүмдүктөрүн өстүрүүгө адистешкен. Ошондой эле буудай, тамеки, картошка өндүрүлөт. Айыл чарба менен өнөр жай продукцияларын экспортоо жана туризмдин өнүгүүсү, өлкөнү жогорку экономикалык көрсөткүчтөргө жеткирди. УДП гректер бөлүгүндө 1994-жылы 7,3 млрд.\$ түзгөн (жан башына 12500\$). 1991-жылы Дүйнөлүк банк Кипрди өнүккөн өлкөлөрдүн катарынан чыгарып таштаган. Кипрдин түрктөр бөлүгүнүн экономикасы жай темп менен өнүгүүдө. Түрктөр бөлүгүндө УДП 510млн.\$ түзгөн (жан башына 3500\$). Түркия Кипрдин түрктөр бөлүгүнө субсидияларды берип турат. Кипрдин гректер бөлүгүндөгү акча бирдиги- кипр фунту (1кипр фунту=100 цент) Түрктөр бөлүгүндөгү акча бирдиги–түрк лирасы (1түрк лирасы=100 куруш). Ири соода шериктештери: Улуу Британия, Греция, Германия, Түркия.

Автожолунун жалпы узундугу 10780 км. Порттору: Кирения, Ларнака, Лимасол, Пафос, Фамагуста.

Тарыхы. Б.з.ч. 3 миң жылдыктын башында эле Кипр сириялыктарга жана анатолыялыктарга белгилүү болуп, Крит менен соода мамилелерин өнүктүргөн. Б.з.ч. XVI кылымда аралды египеттиктер басып алгандан соң, б.з.ч. 1450-жылдан тартып өлкөнүн тарыхында эллинистик доор башталат. Б.з.ч.IX-VIII кылымдар аралыгында Кипр көз-карандысыз мамлекетке айланган, бирок б.з.ч. 707-жылдан баштап кезеги менен ассириялыктар, египеттиктер, перстер тарабынан басылып алынып турган. Кипр Македонскийдин империясынын курамында жашап, ал империя кулагандан соң, өлкө Египеттин Птолемейлер династиясынын кол астына өткөн. 58-жылдан тартып Римдин провинциясынын, 395-жылдан Византия империясынын, VII-X кылымдар аралыгында араб халифатынын курамында жашаган. 1191-жылы крестүүлөрдүн чапкынына дуушар болгон. 1192-1489 жылдар аралыгында Иерусалим королдугунун алдында, 1489-1571 жылдар аралыгында Венециянын ээлигине өткөн. 1571-жылы Осмон империясынын курамына кирет. 1898-жылы Улуу Британиянын колониясына айланып, 1925-жылы Британиянын колониясы деген статус алат. 1960-жылы көз-карандысыздыкка жетишет, бирок Кипрдин өкмөтү түрк менен грек общиналарынын ортосундагы конфликтерди токтотууга мүмкүнчүлүктөрү жоктугуна байланыштуу, 1974-

жылы Түркиянын аскери Кипрдин түндүк бөлүгүн оккупациялап алган, натыйжада мамлекет экиге бөлүнгөн.

Тарыхый – маданий жерлери. Туристерди деңиз пляждары, Никосия шаарындагы тарыхый музей, элдик искусство музейи, Селима мечити (XIII -XIVкк) өзүнө тартып турат.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ЮНЕСКО, ССК, ЭККК, ЕЭК, ФАО, ТСГК, МАГАТЕ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭСП, ЭКПК, ЭЭС, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭЭС, БУУ, ЮНКТАД, ЮНИДО, БПС, БИЖУ, БДУ, БМУ, БСУ.

Кытай

Географиялык абалы жана табияты. Кытай мамлекети - Азиянын чыгышында жайгашкан. Россия менен түндүк-чыгышынан (чек арасынын узундугу 3605 км) жана түндүк-батышынан (40 км), түндүгүнөн Монголия (4673 км), түндүк-чыгышынан Түндүк Корея (1416 км), түндүк-батышынан Казакстан (1533 км) жана Кыргызстан (858 км), батышын Пакистан (523 км), Тажикстан (414 км) жана Ооганстан (76 км), түштүгүнөн жана түштүк-батышынан - Индия (3380 км), түштүгүнөн Мьянма (2185 км), Вьетнам (1281 км), Непал (1236 км), Бутан (470 км), Лаос (423 км), түштүк-чыгышынан Аомын (0,34 км) менен чектешет. Өлкөнү түштүгүнөн Түштүк-Кытай деңизи, чыгышынан Сары деңиз жана Чыгыш-Кытай деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 22 143,34 км, жээк сызыгынын узундугу 14,500км. Жалпы аянты 9 596 960 км² Дүйнө өлкөлөрүнүн ичинен жалпы территориясынын чоңдугу боюнча үчүнчү орунда турат. Кытай – тоолуу өлкө. Территориянын 30%ы деңиз деңгээлинен 1000 м төмөндө жайгашкан. Түштүгүндө Наньлин жана Юньнань–Гуйчжоу тоолору, түштүк-батышында бийиктиги 4500 м жеткен Тибет тоолору, түндүккө карай Гималай, Каракорум, Наншань, Кунлунь тоо кыркалары созулуп жатат. Непал менен болгон чек арада, дүйнөнүн эң бийик тоо

чокусу–Жомолунгма (Эверест 8848 м) жайгашкан. Батышында жана түндүк–батышында Такла–Макан чөлү, Тарим, Жунгар, Алашань түздүктөрү, түштүгүндө Турфан ойдуңу, түндүгүндө Гоби чөлү жатат. Түндүк-чыгышында Чоң Хинган, Кичи Хинган тоолору жана Түндүк Корей тоо кыркалары, түштүгүрөөгүндө Лессовый платосу жана Улуу Кытай түздүгү жатат. Ири дарыялары: Янцзы, Хуанхэ, Сунгари, Сицзян. Кен байлыктары: темир, көмүр, сымап, вольфрам, сурма, күкүрт, цинк, алюминий, уран, молибден, марганец, нефть, ванадий, коргошун. Кытай дүйнөдө гидроэнергия ресурсу боюнча биринчи орунда турат. Территориясынын 10%ын айдоо аянты, 43%ын шалбаа жана талаа, 14%ын токой, 2,8%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Кытайдын климаты ар түрдүү, себеби аймагынын чоңдугу жана океандын климаттык таасири менен шартталат. Кытай үч климаттык алкакта жатат: мелүүн, субтропиктик жана тропиктик. Өлкөнүн чыгыш бөлүгүндө Тынч жана Инди океанынын аба агымы, жаан-чачындын көп болушуна алып келет. Жаан – чаачындын жылдык нормасы 2 000 мм. Кышы кургак жана суук болот. Батыш тарабынын климаттык абалы бир топ катаал. Ысык жай мезгили, чукул түрдө суук, кардуу кыш мезгилине алмашат. Январдын орточо температурасы -28 °С. Батышында жаан – чачындын жылдык орточо нормасы 250 мм. Тибет деңиз деңгээлинен өтө жогору болгондуктан арктикалык климатка ээ.

Калкы. Калкы 1 273 111 290 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 1-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 132,7 адам туура келет. 93%ын кытайлар, калганын башка этникалык топтор: хуэй, уйгурлар, манжурлар, тибеттер, мяо, корейлер ж.б түзөт. Кытай тили көп диалектиканы түзүп, алар бири биринен айырмаланып турат. Расмий тили - маңдарин диалекти. Мындан сырткары ювухакка, гань, минь, цзян диалектери, ошондой эле казак, тай, мяо, уйгур тилдери да кеңири жайылтылган. Кытай расмий түрдө атеисттик өлкө болуп саналат, бирок көптөгөн элдер ар түрдүү диндерди тутушат. Негизгилери: даосизм, конфуцизм, буддизм, ошондой эле ислам жана христиан динин тутунуп, 30%ы шаарда, 70%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 1 480 412 000 адамга, 2050-жылы 1 477 730 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 15,95 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,74 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 51 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 0,39 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,88%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 166 755 000и бала, 151 598 000и кыз, калктын дээрлик 25% түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 445 233 000и эркек, 418 960 000и аял, калктын дээрлик 67,9%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 42 547 000и эркек, 48 028 000и аял, калктын дээрлик 7,1%ын түзөт. Жашоо

өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 69 жаш, аялдарда 73 жаш (2001-жылга). Сабаттулуктун деңгээли (1998-жылга) эркектерде 90%, аялдарда 73%. Ири шаарлары катары эсептелген Шанхайда 11 800 000, Пекинде 8 500 000, Гонконгдо (Сянган) 7 350 000, Чунцинде 6 450 000, Тяньцзинде 5 350 000, Уханда 4 450 000, Гуанчжоуда (Кантон) 4 400 000, Харбинде 4 400 000, Шеньянда 4 350 000, Чендуда 3 500 000 калк жашайт. Калкынын 60%ы айыл чарбасында жана токой чарбасында, 25%ы өнөр жай жана соода чөйрөсүндө иштейт.

Эл агартуусу. Өлкөдө миңден ашуун ЖОЖ бар. Алардын негизилери: Пекин университети, Цинхуа политехникалык институту, педагогикалык институту, чет тилдер институту (бардыгы Пекинде). Шанхайдагы Фудан университети, Нанькай университети, Тяньцзин университети ж.б.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө күн сайын жарык көрүүчү газеталардын саны 700дөн ашуун. Алардын негизилери: «Женьминь жибао», «Гунжень жибао», «Чжунго циннянь бао», «Гуан-мин жибао», «Цзинци жибао». Өлкөдө 200дөн ашуун радиостанциялар, 220дан ашуун телестанциялар иштейт. Негизилери: Борбордук элдик радиостанциясы жана Кытай борбордук телекөрсөтүүсү. Синьхуа жана Чжунго маалымат агентствосу бар. Улуттук интернет-домен: ch ISO. Өлкөнүн коду: CHN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Кытай Элдик Республикасы. Конституциясы боюнча КЭР Элдик демократиялык диктатурага негизделген социалистик мамлекет болуп эсептелинет. Өлкөнүн курамында 22 провинция (Кытай тарабынан Тайван 23-провинция деп аталат), 5 автономиялык район, 3 борбору: Пекин, Шанхай жана Тяньцзин бар. 1997-жылы Гонконг Кытайдын юрисдикциясына өтүп, Кытай мамлекетинин өзгөчө территориялык статусун алган. Бирок Кытай 50 жыл бою Гонконгдун социалдык жана экономикалык системасын, жашоо-традицияларын сактоого жоопкерчилик милдетин алган. Борбору - Пекин. Байыркы Кытайдын территориясындагы көз-карандысыз мамлекет б.з.ч. XIVк. түзүлгөн. Кытай башкаруучуларынын акыркы династиясы – Цин. Бул династия 1912-жылы 12-февралга чейин жашаган. 1912-жылы республика катары жарыяланган. КЭР 1949-жылы 1-октябрда орнотулган. 1-октябрь – улуттук майрам - КЭР жарыяланган күнү. Аткаруу бийлиги – КЭР төрөгасына (мамлекет башчысы), Бүткүл Кытай эл өкүлдөр жыйынынын туруктуу комитетинин (парламенти катары 2978 өкүл шайланат) төрөгасына, жана КЭР Мамлекеттик Советинин төрөгасына (өкмөт башчысы) таандык. Өлкөнүн саясий курсун мурдагыдай эле Кытай Компартиясы аныктайт, бирок салыштырмалуу либералдаштыруу саясатынын натыйжасында өлкөдө башка саясий партиялар да пайда болууда.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. 1980-жылы Кытайдын жетекчилиги Коммунистик идеологияны сактоо менен борборлоштурулган экономикадан, рыноктук экономикага өтүүгө аракет жасаган. Алгач айыл чарбасындагы коллективтешүүдөн фермердик чарба системасына кадам ташталган. Айыл чарбасындагы УДП 30%ын түзөт. Кытайда күрүч, арахис, чай, пахта, картошка, арпа, сорго жана май өсүмдүктөрү өстүрүлөт, мал чарбасы өнүккөн. Айыл чарбасындагы жүргүзүлгөн реформаларга ылайык продуктыларды бөлүштүрүүнүн карточкалык системасы, калктын талабын канаатандырып, эркин жана тең алууга мүмкүндүк түзүүдө. Өлкөнүн чыгыш жээк райондорунда өндүрүштүн жаңы методдору жана инвестициянын жардамы менен өнөр жайдын ички жана сырткы рыногун камсыз кылуу деңгээлине чейин өсүп жетти. Өнүккөн өнөр жай тармактары: металлургия, машина куруу, нефти өндүрүү, текстиль, химия жана аскер өнөр-жайы ж.б. УДП 1994-жылы 2,9788 трлн \$ түзгөн (жан башына -2500\$). Акча бирдиги - юань (1юань=10джао). Негизги соода өнөктөштөрү: Россия, АКШ, Тайвань, Германия, Япония.

Темир жолунун жалпы узундугу 54000 км, авто жолунун узундугу 1 300 000 км, ички суу жолдору 138 600 км. Ири порттору: Гуанчжоу, Далянь, Циндао, Циньхуандао, Шанхай.

Тарыхы. Кытайдын алгачкы диннастиясы - Шан (б.з.ч.XVIII-XIкк). Бул диннастия б.з.ч.XIV кылымда Инь деген аталышка ээ болгон. Б.з.ч.1111-жылы мамлекетти чжоу уруусу басып алган. Б.з.ч.VII кылымда Чжоу мамлекети бир нече падышалыкка бөлүнүп, ич ара согушуп келген. Б.з.ч.III-кылымда 36 провинциянын башын бириктирген Цин империясы түзүлөт. Цин династиясы өлкөнүн түндүгүндөгү гундардын жапырыгынан сактануу үчүн Улуу Кытай дубалын тургузушкан. Б.з.ч. 206-жылы Хань династиясы менен алмашылат. Хань империясы (б.з.ч.206-б.з.220жж) б.з.ч.140-87 жылдары территориясын түштүкө жана түндүкө карай кеңейтүү менен өнүгүүнүн туу чокусуна жеткен. «Үч королдун» доорунан соң, өлкөдөгү бийлик Тан династиясына өткөн, ал өлкөнү 907-жылга чейин башкарган. 1226-ж өлкө монголдордун Юань династиясынын башкаруусунда болгон. 1368-жылы бийлик кайра кытай императору Мин династиясына өткөн. 1628-1645- жылдардагы дыйкандардын көтөрүлүшүн басуу үчүн кытай бийликтери Манжур уруусунан жардам сурап кайрылышкан. Манжурлар 1644-жылы бийликти өз колдоруна алып, өлкөнү 1912-жылга чейин башкарып келген. Империя өз ээликтерин Сибирь, Алтай, Памир жана Непалга чейин кеңейткен. 1912-жылы Сунь Ятсен тарабынан Гоминьдан өкмөтү негизделген. Сун Ятсендин өлүмүнөн соң, Чан Кайши тобу, 1931-жылы өлкөнүн түндүгүн окупациялап, коммунисттер менен байланышын үзүп, Нанкинде улуттук өкмөттү түзүшкөн. 1938-жылы япон аскерлери басып кирген соң, гоминьданчылар коммунисттер менен байланышып, басып алуучуларга каршы күрөшөт.

Бирок Кытай басып алуучулардан бошотулгандан кийин граждандык согуш кайрадан күч алган. Гоминьдан өкүмөтү жеңилип Тайванга качып кеткен. Мао Цзедун жетектеген коммунисттер 1949-жылы 1-октябрда Кытай Республикасынын түзүлгөндүгүн жарыялашкан. Кытайда коммунисттик коомду куруу ар түрдүү эксперименттерди жүргүзүү менен коштолгон («улуу секирик», «апаратты тазалоо», «маданий революция», ж.б.). Бирок бул саясий процесстер экономикасынын жана маданиятынын өнүгүүсүн кечендеткен. Ошол учурда СССР менен болгон достук мамилелери үзүлгөн. 1962-жылы Кытай менен Индиянын ортосунда Гималай чек ара маселеси боюнча куралдуу конфликт чыккан. 1979-жылы Вьетнам аскерлеринин Камбоджаны окупациялаганына каршы Кытай аскерлери Вьетнамга кол салган. 1980-жылдары кытай жетекчилиги тарабынан жүргүзүлгөн-экономиканы либералдаштыруу саясаты жемиштүү натыйжа берди. Бирок, коомдо коммунисттик идеологиянын саясатынын сакталышынын натыйжасында 1989-жылы Пекинде студенттердин демонстрациясын атуу менен ушул убакка чейин тотолитардык саясий режимди сактап келет.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Кытай мамлекетинин эң кооз жана дүйнөнүн эң чоң эстелиги болуп Улуу Кытай дубалы саналат. Ал дубал Кытайдын түндүгүндө б.з.ч. III-кылымда курулган. Анын узундугу тарыхчылардын божомолу боюнча 4 000-5000 км чейин, бийиктиги - 6,6 м, кээ жерлеринде 10 м чейин жетет. Кытайдын эң байыркы шаары катары эсептелген Пекинде – көп сандаган архитектуралык-маданий эстеликтер (XV-XIX кк) бар. Атап айтканда Жердин, Күндүн, Айдын храмдары (XV-XVI кк), Тьююу салынган шаар комплекси, Жайкы сарай (XVIIIк.), Мин императорлор династиясынын табыттары жайгашкан Цян-Тан паркы. Шанхайда: Будданын баалуу таштар менен кооздолгон, нефриттелген статуясынан турган Юйфеси жана Чэнхуанмяо храмы, беш ярустуу Лунхуа пагодасы туристерди өзүнө тартып турат. Лхас шаары ламаизм диний борбору болуп саналат. Бул жерде Потала монастыр-сарайы (XVI-XVIIкк, далай-ламанын резиденциясы), буддисттик храмдар менен монастырлар жайгашкан.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ФАО, МАГАТЭ, ИКАО, ЭЭС, ЭЭУ, ИНМАРСАТ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БИЖУ, БДУ, БМУ, ЭВФ.

Кувейт

Географиялык түзүлүшү жана табияты. Кувейт мамлекети - Азия континентинин түштүк-батыш бөлүгүндө (Персия булуңунун түндүк батышында) жайгашкан. Түштүгүнөн Сауд Аравия (чек арасынын узундугу 222 км), түндүгүнөн жана түндүк-батышынан Ирак (242 км) менен чектешет. Чек арасынын узундугу 464 км, жээк сызыгынын узундугу 499 км. Жалпы аянты 9 аралды кошкондо 17 820 км².

Алардын эң ирилери Бубиян, Файлака, Уарба. Аянты боюнча дүйнөдө 156-орунда турат. Аянтынын басымдуу бөлүгүн ойдуңдуу чөл ээлейт. Персия булуңунун жээги саз. Негизги жаратылыш ресурстары: нефти, жаратылыш газы. Айдоо аянты, токою жок. Жайыт жана шалбаа 8%ды түзөт, калган аймагы чөл.

Климаты. Жыл мезгилинин басымдуу бөлүгү туруктуу ысык аба ырайы өкүм сүрөт. Июль айынын орточо температурасы 35-36°C. Жамгыр аз жаайт. Жаан-чачындын жылдык нормасы 100-200 мм ашпайт. Сентябрьдан апрелге чейин абанын нымдуулугу 90%га көтөрүлөт. Майдан октябрга чейин чаңдуу шамал (шималь) согот. Абанын температурасы күндүзү 43°C. Январдын орточо температурасы -12 -14°C көтөрүлүп жылуу болот.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 2 041 961 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 141-орунда турат. Калктын орточо жыштыгы 1км² аянтка 114,6 адам туура келет. Басымдуу бөлүгү кувейттиктер, калганын арабдар, пакистандыктар, индустар, ирандыктар ж.б. этникалык топтор түзөт. Расмий тили - араб тили, о.э. англис тили кеңири жайылган. Дини - ислам. Суннит агымындагылар 70%ды, шиит агымындагылар 30%ды түзөт. 1000 адамга 2,45 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүм деңгээли 1000 балага 11,5 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 14,31 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 3,38%. Сабатуулуктун деңгээли (1995-жылга) эркектерде 82%, аялдарда 75%. Калктын жаш курак боюнча саны төмөндөгүчө: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 299000и бала, 288000и кыз, калктын дээрлик 28,8%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 899000и эркек, 508000и аял, калктын дээрлик 68,8%ын түзөт. 65 жаш курактан жогоркулардын 32000и

эркек, 18000и аял, калктын дээрлик 2,4%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 75 жаш, аялдарда 77 жаш. Ири шаары Эль-Кувейтте 1 375 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Күн сайын чыгуучу араб тилиндеги газеталары: «Аль-Анба», «Аль-Ватан», «Аль-Кабас», «Ар-Рай аль-Амм», «Ас-Сияса», англис тилинде: «Араб таймс», «Кувейт таймс» газеталары жарык көрөт. Өкмөттүк маалымат агентствосу жана радиотелекөрсөтүү кызматы иштейт. Улуттук интернет-домен: kw ISO. Өлкөнүн коду: KWT.

Мамлекеттин түзүлүшү. Расмий аталышы – Кувейт Мамлекети. Мамлекеттик башкаруунун формасы – конституциялык монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык өлкө. Өлкөнүн курамында беш губерния бар. Борбору – Эль-Кувейт. Көз-карандысыздыкка 1961-жылы 19-июнда жетишкен (Улуу Британиянын колониясы болгон). Улуттук майрамы: 25 февраль - улут катары түзүлгөн күн. Мамлекет башчысы - эмир (эмир шейх Жабер аль-Ахмед аль Жабер ас-Сабах бийликке 1977-жылы 31- декабрда келген). Өкмөт башчысы – премьер-министр (министрлер кабинети 1996-жылы түзүлгөн), тактын мураскору Саад аль-Абдалла ас-Салем ас-Сабах эсептелет. Мыйзам чыгаруу бийлиги, эмир жана бир палаталуу парламенти - Улуттук жыйын (50 депутаты жашыруун добуш менен шайланса, 25 депутаты эмир тарабынан дайындалат. Депутаттар жалаң эркек жынысында, сабаттуу, теги кувейттик болуш керек) аркылуу ишке ашырылат. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Ирактын 1990-жылдагы агрессиясына чейин Кувейт калктын жогорку киреше деңгээлиндеги өлкөлөрүнүн катарында болгон. УДП 1994-жылы 30,7 млрд \$ түзгөн. (жан башына-16900\$). Улуттук экономикасы нефти казып алуу менен нефтини кайра иштетүү тармактарына негизделген. Нефтинин 13 млрд тонна запасы бар. Кувейт капиталды активтүү экспорт кылган өлкөлөрдүн катарында. Айдоо аянтынын жоктугуна байланыштуу айыл чарбасы начар өнүккөн. Ошондуктан азык-түлүк, суу сырттан ташылат. Акча бирдиги – кувейт динары (1кувейт динары=100филс). Ири соода өнөктөштөрү: Франция, АКШ, Италия, Япония.

Темир жолу жок. Авто жолунун узундугу 4270 км. Негизги порттору - Мина-Сауд, Мина-Абдаллах, Мина-эль-Ахмади.

Тарыхы. Кувейттин азыркы аймагы VII кылымда Араб халифатынын XVI кылымда Осмон империясынын курамында жашаган. 1756-жылы автономиялык статуска жетишкен. 1899-жылы Кувейт эмираты Британиянын протекторатына айланган. 1961-жылы көз-карандысыздыкка жетишкенден соң, аймагында нефтинин зор запасы бар экендиги аныкталып, эл аралык маанилүү өлкөлөрдүн катарына кошулган. Араб-Израил согушу учурунда Кувейт Египет менен Иорданияга активдүү түрдө

финансылык жардам көрсөтүп турган. 1990-жылы август айында Кувейт Ирак тарабынан аннексияланып, Ирактын 19-провинциясы деп жарыяланган. БУУнун коопсуздук советинин чечими менен АКШ 1991-жылы Кувейтти бошотуу боюнча баштаган операциясы 1992-жылы февралда ийгиликтүү аяктаган.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү. АӨЛ, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, АӨБ, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ОАПЕК, ОПЕК, БУУ, ЮНЕСКО, БПС, БПФ, БДУ, БМУ, БСУ.

Кыргызстан

Географиялык түзүлүшү жана табияты. Кыргызстан мамлекети - Орто Азиянын түндүк-батышында жайгашкан. Батыш тарабынан Өзбекстан (чек арасынын узундугу 1099 км), түндүгүнөн Казахстан (1051 км), түштүгүнөн Тажикстан (870 км), жана Кытай (858 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 3878 км. Жалпы аянты-198 500 км². Аянты боюнча дүйнөдө 86-орунда турат. Түштүк-батышында Памир Алтай тоо кыркасы жатат. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу түндүк чыгышта жайгашкан Тянь-Шань тоосундагы Жеңиш чокусу (7439 м). Бийик тоо кыркалары түндүгүндөгү Чүй, Талас, түштүк-батышындагы Фергана, түштүктөн Алай өрөөндөрүн бөлүп турат. Негизги дарыясы - Нарын. Ири көлү - Ысыккөл. Өлкөнүн алтын, сурма, сымап, көмүр, нефти, газ жана гидроэнергетиканын потенциалы бар. Аймагынын 7%ын айдоо аянты, 44%ын жайыт жана шалбаа, 3,6%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Жайы ысык, кышы суук (өзгөчө тоолорунда). Суткалык температура өтө контрасттуу. Фергана өрөөнүндө июлдун орточо температурасы 40 °Сга чейин жетет. Январдын орточо температурасы 15°С, тоолордо 28°С. Кышындагы жылдык жаан чачындын нормасы 1500 мм. Тянь-Шань тоолорунда болгону 200 – 400 мм.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 4 753 003 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 112 - орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 23,9 адам туура келип, 52%ын кыргыздар, 21%ын орустар, 13%ын өзбектер, калганын украин, немец, казак, уйгур, тажик, ж.б. этникалык топтор түзөт. Калктын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылга 6 096 000 адамга, 2050-жылга 7 375 000 адамга жетет. 39%ы шаарда, 61%ы айылда жашайт. Расмий тили – кыргыз жана орус тилдери. Дини – ислам (сунит). Христиан динин тутунгандар да бар. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 26,18 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 9,13 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүм деңгээли 1000 балага 45,8 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 2,66 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,44%. Сабаттуулуктун деңгээли (1989-жылга) 97%. Калктын жаш курак боюнча саны төмөндөгүчө: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 841000и бала, 824 000и кыз, калктын дээрлик 35%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 370 000и эркек, 1 427 000и аялды, калктын дээрлик 58,8%ын түзөт. 65 жаш курактан жогоркулардын 110 000и эркек, 182 000и аял, калктын дээрлик 6,1%ын түзөт. Жашоосунун орточо узактыгы эркектерде 59 жаш, аялдарда 67 жаш. Ири шаарлары катары эсептелген Бишкекте 631 000, Ошто 213000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 40дан ашуун ЖОЖ бар. Алардын негизгилеринин катарына Кыргыз улуттук университети, Ош мамлекеттик университети, Кыргыз медициналык академиясы, Айыл чарба академиясы, Кыргыз-Славян университети, Кыргыз-Америка университети, Кыргыз – Өзбек университети ж.б.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги басма сөзү: «Кыргыз Туусу», «Слово Кыргызстана», «Вечерний Бишкек», «Свободные горы», «Республика», «Эркин Тоо», «Агым» ж.б. Өлкөдө 137 басма сөз катталган. Алардын 76сы кыргыз тилинде. Кыргыз телеграф агентствосу жана Кыргыз телерадио корпорациясы иштейт. Улуттук интернет-домен: kg ISO. Өлкөнүн коду: KGZ.

Мамлекеттин түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Кыргыз Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик-парламенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Өлкө жети областка бөлүнгөн. Борбору – Бишкек. Көз-карандысыздыкка 1991-жылы 31-августа жетишкен. Улуттук майрамы: 31 август – көз- карандысыздык күнү. Аткаруу бийлиги Президент (мамлекет башчысы) жана премьер-министр жетектеген өкмөткө таандык. Мыйзам чыгаруу бийлигинин ишмердүүлүгү Жогорку Кеңеш аркылуу ишке ашырылат. Ири саясий партиялары: ККП, Менин өлкөм, Ата Мекен, ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикалык курс рыноктук формага өтүү этабында. Мамлекеттик мүлктү

менчиктештирүү активдүү жүргүзүлүүдө. Өнүккөн өнөр жай тармагы: түстүү металлургия, машина куруу, жеңил жана тамак-аш ж.б. Айыл чарба тармагында: малчылык, пахта, мөмө жемиш, бакчачылык, тамеки өстүрүлөт. УДП 1994-жылы 8,4 млрд \$ түзгөн. (жан башына – 1790 \$). Акча бирдиги – сом. Ири соода өнөктөштөрү: КМШ өлкөлөрү, Кытай, Түркия.

Темир жолунун жалпы узундугу 370 км. Авто жолунун узундугу 30 300 км.

Тарыхы. VI-XII кылымдар аралыгында азыркы Кыргызстандын аймагы түрк каганатынын курамына кирген. XIII кылымда монголдор басып алган. XVII кылымда ойрот хандыгынын алдында жашаган. XIX кылымдын башында Кокон хандыгынын курамына кирген. 1870-жылы Россия империясынын курамына киргизилген. 1918-жылы Кыргызстандын аймагында Совет бийлиги орногон. 1918-жылы Түркстан Республикасынын бир бөлүгү катары, 1924-жылы Кара кыргыз автономиялуу облусу, 1926-жылы Кыргыз автономиялуу облусу болуп, 1936-жылы Союздук Республика статусун алган. СССРдин кулашы менен 1991-жылы 31-августа Эгемендүү Кыргыз Республикасы болуп жарыяланган.

Тарыхый-маданий жерлери. Өлкөнүн кооз жерлерде жайгашкан: «Арсланбаб», «Каралма» «Аксуу», «Жети Өгүз», «Ысыката» «Ысыккөл» ж.б. эс алуучу жайлар бар. Тоолору туристтерди, Ленин жана Жеңиш чокулары альпинисттерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү. АзӨБ, ЕвРӨБ, БУУ, КМШ, ЕЭК, ЭСКАТО, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, АӨБ, ЭЛӨФ, ЭФК, ЭВФ, ЭОК, ЭЭС, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БДУ, БИЖУ, БСУ.

Лаос

Географиялык абалы жана табияты. Лаос мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азиянын Инди-Кытай жарым аралында жайгашкан. Түштүгүнөн Камбоджа (541 км), батышынан Тайланд (1754 км), чыгышынан жана түндүк-чыгышынан Вьетнам (2130 км), түндүгүнөн Кытай (423 км), түндүк-батышынан Мьянма (235 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 5083 км. Жалпы аянты 236800 км² (23 800 км² кургак аянты ээлейт). Аянты боюнча дүйнөдө 81-орунда турат. Тоолор

басымдуулук кылат. Түндүгүнөн Траннинь тайпак тоосу (2820 м), чыгышынан Аннамита жана Чионгшон тоолору курчап турат. Түштүгүнөн батышына карай эң ири Меконг дарыясы агып өтөт. Кен байлыктары: темир, алтын, коргошун, цинк, жез, баалуу таштар бар. Территориясынын 4%ын айдоо аянты, 3%ын шалбаа жана жайыт, 54%ын токой, 2%ын көл дарыялары ээлейт.

Климаты. Субэкватордук муссондуу климат. Аба ырайы 2 сезонго бөлүнөт, ноябрдан апрелге чейин кургак салкын аба ырайы, майдан октябрга чейин ысык нымдуу аба ырайы өкүм сүрөт. Түндүк бөлүгүндө аба ырайынын орточо температурасы январда -15°C , июлда 28°C , тоолордо кышында температура 0°C төмөн түшүп кетет. Жылдык жаан-чачын түздүктөрдө 1500-1700 мм, тоолордо 300 ммди түзөт.

Калкы. Калкы 5 635 967 (2001-жылы) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 101-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км^2 23,8 адам туура келип, 22%ы шаарда, 78%ы айылда жашайт. Өлкөдө үч этникалык топко бөлүнгөн 70ке жакын этностор жашайт. Эң чоң этникалык топ - лаолумдар, булар калктын 70%ын түзүшөт. Калгандарын лао-тхенгилер, лао-сунгилер (мео, яо) түзүшөт. Расмий тили – лао тили, мындан сырткары француз, тай тилдери кеңири таркаган. Негизги дини – буддизм. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылга 9 653 000 адамга, 2050-жылга 13 344 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга.) 1000 адамга - 37,84 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 13, 02 адам туура келет. Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 2,48%. Калкынын жаш курак боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 1 213 000и бала, 1 197 000и кыз, калктын дээрлик 42,8%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 495 000и эркек, 1 545 000и аял, калктын дээрлик 53,9%ын түзөт. 64 жаштан жогорку курактагылардын 86 000и эркек, 101 000и аял, калктын дээрлик 3,3%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 51 жаш, аялдарда 55 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1999-жылга) эркектерде 70%, аялдарда 44%. Ири шары катары саналган Вьентьянда 442 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өкмөттүк «Пасасон», «Вьентьян май» газеталары жана 6 журнал жарык көрөт. Каосан Патет Лао өкмөттүк маалымат агенствосу, улуттук радио жана телекөрсөтүүсү иштейт. Улуттук интернетти – домен: la ISO. Өлкөнүнү коду: LAO

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы - Лаос Элдик Демократиялык Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкө 16 кхвенхден (провинция) турат. Борбору – Вьентьян. Көз-карандысыздыкка 1953-жылы 2-декабрда жетишкен. Бул күн улуттук майрам катары майрамдалат. Аткаруу бийлиги президентке

жана өкмөт башында турган премьер-министрге тийешелүү. Өлкөдө жалгыз гана Лаос элдик революциялык партиясы катталган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикасы борборлошкон, пландуу экономикага негизделген. Бирок акыркы мезгилде, жеке менчик секторлорун кеңейтүү боюнча экономикалык саясатын жүргүзүүдө. Лаос азыркы учурда дүйнөдөгү эң жакыр агрардык мамлекет катары калып олтурат. УДП 1994-жылга 4 млрд \$ түзгөн (жан башына-850 \$). Өнөр жайы боюнча тамак-аш, жыгачты кайра иштетүү жакшы өнүккөн. Айыл чарба маданий өсүмдүктөрүнөн күрүч, (айдоо аянтынын 90% ээлейт) жүгөрү, пахта, тамеки, кофе, соя ж.б. Акча бирдиги – кип (1 кип = 100 атам). Соода өнөктөштөрү: Тайланд, Малайзия, Вьетнам, Япония, Франция жана АКШ.

Темир жолу жок. Автомобил жолунун жалпы узундугу 14 130 км (2 260 км асфальт төшөлгөн). Ички суу жолунун узундугу 4500 км.

Тарыхы. 1353-жылы азыркы Лаостун аймагында Лансанг («Миңдеген пилдер») королдугу негизделип, ал королдук XVI кылымга чейин өзүнүн бийлигин кеңейтип, кубаттуу мамлекетке айланган. XVI кылымдан баштап Лансанг королдугу кулап, анын ордуна эки королдук - Вьентьян жана Лангпрабанг түзүлөт. 1893-жылы бул королдуктар Франциянын протектаратына айланган. Япондук оккупациядан (1942-1945жж.) бошотулгандан соң, Лаосто Франциянын протектораттык бийлигине каршы Лао Иссаранын көтөрүлүшү чыккан. Натыйжада 1949-жылы Лаос өзүн-өзү башкаруу укугуна жетишкен. 1953-жылы 2-декабрда дүйнөлүк коомчулукка көз-карандысыз мамлекет катары таанылган. 1959-жылы башталган ар кандай саясий топтордун ортосундагы олуттуу кагылышуулар, 1973-жылы монархиянын кулашына жана Лаос Элдик Демократиялык Республика болуп жарыяланышына шарт түзгөн. 1980-жылдардын аягында өлкөнүн саясий жана экономикалык турмушунда либералдаштыруу жараяны жүргөн. 1991-жылы Лаос мамлекетинин биринчи конституциясы кабыл алынган.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Лаосто көп сандаган будда монастырлары жана храмдары бар. Өлкөнүн борбору Вьентьян дүйнөгө «Миңдеген храмдардын шаары» деген ат менен белгилүү. Алардын эң ирилери: Фра-Кео (1565ж.) храмы, Сисакет храмы (1820ж), ошондой эле ыйык Тхат Луанг (1586ж.) храмдарынын комплекси жана королдун сарайын атоого болот.

Төмөнкү эл аралык уюмдардын мүчөсү: ЭСКАТО, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, ИФАД, ЭЭС, ЭЭУ, ЭВФ, БУУ, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, БИЖУ, БДУ, БМУ, БПС, ЭЭС.

Ливан

Географиялык абалы жана табияты. Ливан мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда, Жер Ортолук деңиздин чыгыш жээгинде жайгашкан. Түндүк-чыгышынан Сирия (375 км), түштүк-чыгышынан Израил (79 км) менен чектешет. Батышынан Жер Ортолук деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 454 км, жээк линиясынын узундугу 225 км. Жалпы аянты 10 400 км² (кургак аянты 10 230 км²). Аянты

боюнча дүйнөдө 164 - орунда турат. Өлкөнүн түштүк районунда аймактык маселе боюнча Израил менен пикир келишпөөчүлүктөрү бар. Ландшафты тоолуу. Батышында деңиз жээгиндеги кууш түздүктү көздөй Ливан кырка тоосу (эң бийик чокусу Курнет-эс-Сауд чокусу 3 088 м), чыгышында Антиливан кырка тоосу (эң бийик чокусу Талаат-Муа - 2 659 м) созулуп жатат. Эки тоонун ортосунда Бекаа ойдуңу жайгашкан. Негизги дарыясы - Эль-Литани. Кен байлыктары: темир, көмүр ж.б. Территориясынын 30% ын айдоо аянты, 1%ын жайыт жана шалбаа, 8%ын токой, 1,6%ын көл дарыялары ээлейт.

Климаты. Субтропикалык жана Жер Ортолук деңиз климатын түзөт. Жайы кургак, кышы нымдуу келет. Абанын орточо температурасы январь айында жээк бөлүгүндө 13°C тоолорунда 0°C. Июль айында жээк бөлүгүндө 28°C, тоолорунда 22°Cга жетет. Жылдык жаан-чачындын нормасы жээктеринде 750-100 мм, тоолорунда 3000 мм. Бекаа ойдуңунда жайында абанын температурасы 35°Cга чейин көтөрүлөт.

Калкы. Калкы 3 627 774 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 123-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 348,18 адам туура келип, 87%ы шаарда, 13%ы айылда жашайт. 93%ы арабдар, 6%ы армяндар. Калганын күрддөр, түрктөр, черкестер, перстер, еврейлер жана европалыктар түзөт. Расмий тили - араб тили. Андан сырткары армян, француз, англис тилдери кеңири таралган. Калкынын 70%ы ислам динин, 25%ы христиан динин тутушат. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүчө: 2025-жылы 4 400 000 адамга, 2050-жылы 5 159 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 20,16 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,39 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 бала 38 жаңы төрөлгөн баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,38%. Калктын жаш курак

боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүчө: 0-14 жашка чейинкилердин 510 000и бала, 490 000и кыз, калктын дээрлик 27, 6 %ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 137 000и эркек, 1 247 000и аял, калктын дээрлик 65,7%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 111 000и эркек, 133 000и аял калктын дээрлик 6,7 %ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 69, аялдарда 74 жаш. Сабаттулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 91%, аялдарда 82%. Ири шаарлары катары эсептелген Бейрутта 2 100 000, Тропилде 240 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги газеталары: «Аль-Анвар», «Аль-Лива», «Ан-Нахар», «Ас-Сафир», «Аль-Хайят» ж.б. Улуттук маалымат агенствосу бар. Улуттук интернетти – домен: lb ISO Өлкөнүн коду – LBN

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Ливан Республикасы. Мамлекетти башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкө 6 мухафазаттан (губерния) турат. Борбору – Бейрут. Көз-карандысыз мамлекет катары 1943-жылы 22-ноябрда жарыяланган. Бирок Франциянын куралдуу күчтөрү Ливандын аймагында 1946-жылдын декабрь айына чейин кармалган. 22-ноябрь - улуттук майрамы. Аткаруу бийлиги президентке жана министрлер кабинетин жетектеген премьер-министрге тиешелүү. Мамлекеттин конституциялык мыйзамы боюнча президент христианин марониттин өкүлү, ал эми премьер-министр мусулман сунниттин өкүлү болууга тийиш. Мыйзам чыгаруучу бийлик бир палаталуу парламент тарабынан ишке ашырылат. Өлкөнүн саясий турмушунда саясий күчтөр негизинен христиан менен мусулмандар тобуна бөлүнгөн. Саясий партиялары: Ливан прогрессивдүү социалисттик партиясы, Ливан коммунисттик партиясы, Сирия социалдык-улуттук партиясы, Элдик насеристтик уюму, шииттик Амал кыймылы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Ички саясий абалдын туруксуздугунун кесепетинен Ливандын түштүгү Израиль тарабынан оккупацияланып алынган. Натыйжада өлкөнүн ички экономикалык абалы бир топ начарлаган. Өнөр жайынын эң өнүккөн тармактары: нефтинин кайра иштеп чыгуу, тамак-аш жана текстиль өнөр жайы. Экономикалык абалдын төмөндөшү менен валюталык, финансылык сектордун абалына тескери таасирин тийгизсе да, Бейрут Жакынкы Чыгыштын эң ири банк борборлорунун бири болуп кала берет. Айыл чарбасында картошка, цитрус жер-жемиштери, тамеки, жүзүм, алма, күрүч өстүрүлөт. УДП 1994-жылы 15,8\$ млрд түзгөн (жан башына 4360\$ туура келет). Акча бирдиги - ливан фунту. (1 ливан фунту= 100 пиастр). Негизги соода өнөктөштөрү: Сауд Аравия, Италия, Иордания, Франция.

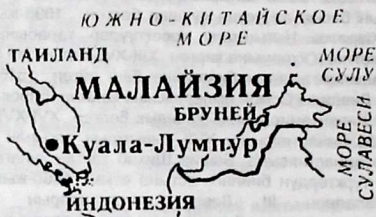
Автомобиль жолу 7300 км, темир жолунун узундугу 222 км. Негизги порттору: Бейрут, Сайда жана Трипол.

Тарыхы. Б.з.ч. 4 000 жылдыкта азыркы Ливандын аймагында финикийлердин шаар мамлекеттери пайда боло баштаган. Б.з.ч. VIII-I кылымдын аралыгында Ливан байыркы Римдин курамында жашаган. 637-жылы арабдардын басып алуусуна дуушар болгон. 1098-жылдан 1299-жылга чейин Жакынкы Чыгыштагы кресттүүлөр тарабынан түзүлгөн Христиан мамлекетинин курамына кирген. XIII-XVI кылымдар аралыгында Ливан, Египет мамлюктарынын бийлигине баш ийген. 1516-жылы түрк султаны Селим I Ливанды Осмон империясына кошкон, бирок иш жүзүндө өлкөдөгү бийлик Ливан эмирлерине таандык болгон. XVI-XVII кылымдар аралыгында Маан династиясына, XVII кылымдын аягынан 1840-жылга чейин Шихабдар династиясына, Башир Шихаб тактан кулагандан кийин Ливан кайрадан түрктөрдүн бийлиги астына өткөн. 1860-жылы Франция императору Наполеон III Ливан христиандарын друздардын куугунтуктоосунан коргоо үчүн Ливанга аскердик экспедициялык корпус жиберген. 1864-жылы эл аралык комиссия Стамбул өкмөтүн, Ливан автономиясын кабыл алуусун мажбурлаган. I-дүйнөлүк согуш учурунда Түркия тарабынан Ливан автономиясы жоюлат. 1920-жылы Ливан Франция мамлекетинин мандатына тиешелүү мамлекет деп жарыяланган. 1926-жылы кабыл алынган конституция боюнча республика деп жарыяланган. Бул конституцияга ылайык президенти христианин маронит, өкмөт башчысы мусулман шиит, парламенттин төрагасы мусулман суннит болушу керек. 1943-жылы 22-ноябрда Ливан өз көз-карандысыздыгын таанып, маданий каада-салттарынын жана саясий тенденциялардын ар түрдүүлүгүнөн келип чыккан конфликтерден арылган. 1975-жылы Ливанда арабдар менен христиандардын ортосунда атуулдук согуштун оту тутанган. Бул согушка Сирия менен Израиль да тартылган. 1992-жылы парламенттик шайлоолор өткөрүлгөн. Бирок бул шайлоодо Сириялыктардын катышуусуна христиандар каршы чыккан.

Тарыхый маданий эстеликтери. Бейрутта - финикиялык, римдик, византиялык байыркы курулуштардын урандылары, Джами аль-Омари мечити (XIII к), сарай мечити (XVIк.) сакталып калган. Баалбекте: байыркы шаар Гелиопалдын урандылары (б.з.ч. XVIII к), Күн, Юпитер, Венера, Бахус храмдары бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АӨЛ, СКК, ФАО, МАГАТЕ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, АӨБ, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЮНЕСКО, ИНТЕРПОЛ, БИЖУ, БСУ, БДУ.

Малайзия

Географиялык абалы жана табияты. Малайзия мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азиянын Малакка жарым аралында жайгашкан. Батышынан жана түштүгүнөн Индонезия (чек арасынын узундугу 1782 км), түндүгүнөн Бруней (381 км) жана Таиланд (506 км) менен чектешет. Түндүгүнөн Түштүк-Кытай деңизи, түндүк-чыгышынан Сулу деңизи, чыгышынан Сулавеси деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 2669 км, жээк сызыгынын узундугу 4675 км. Жалпы аянты 332,8 км² (кургак аянты 328 550 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 65-орунда турат. Өлкөнүн батыш бөлүгү Малакка аралында жайгашып, тоолор менен курчалган. Ал эми өлкөнүн чыгыш бөлүгүндөгү Калимантан аралында дөңсөөлөр жана тоолор басымдуулук кылат. Бул жердин эң бийик тоо чокусу - Кинабалу (4101 м). Деңиз жээктери ойдуңдуу түздүктү түзөт. Ири дарыялары - Паханг, Раджанг, Кинабантанг. Жаратылыш ресурстары - коргошун, фольфрам, нефти, газ, темир рудасы, жыгач, каучук, жыгач майы. Территориясынын 15%ын айдоо аянты, 68%ын токой, 0,4%ын көлд-дарыялар ээлейт.

Климаты. Экватордук, жыл боюу бир калыптагы ысык аба ырайы өкүм сүрөт. Аба ырайынын жылдык орточо температурасы 25-28°С. Жаан-чачындын жылдык нормасы түздүгүндө 1500-2000 мм, тоолорунда 6500 ммге жетет.

Калкы. Калкы 22 229 040 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 48-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 67,4 адам туура келип алардын басымдуу бөлүгү батыш Малайзияда жашайт. Калкынын 54%ын малайзиялыктар, 34%ын кытайлар, калганын индонезиялыктар, тайлар, индустар жана европалыктар түзөт. Дини - ислам (сунит агымында) о.э. будда, конфуций, индуизм, таоизм, христиан диндерин тутунгандар бар. Улуттук тили - малайзия тили, о.э. англис, кытай, тамиль тилдери кеңири таркалып, 54%ы шаарда, 46%ы айылда

жашайт. Калктын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 30 968 000 адамга, 2050-жылы 36 989 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны - 1000 адамга 24,75 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны (2001-жылга) 1000 адамга - 5,20 өлүм туура келет. Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,96%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 3 943 000и бала, 3 725 000и кыз, калктын дээрлик 34,5%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 6 829 000и эркек, 6809 000и аял, калктын дээрлик 61,4%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 404 000и эркек, 520 000и аял калктын дээрлик 4,2%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 68 жаш, аялдарда 73 жаш (2001-жылга.). Сабаттуулуктун деңгээли (1998-жылга) эркектерде 89%, аялдарда 78%. Ири шаарлары катары эсептелген Куала-Лумпурда 2 200 000, Ипохдо 382 600, Пинангда 220 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Күн сайын чыгуучу ири газеталары: «Берита Хариан», «Наньян шанбао», «Утусан Малайзия» ж. б. Маалымат агентствосу - Берита Насионал Малайзия Бернама. Мамлекеттик радио жана телекөрсөтүүсү иштейт. Улуттук интернетти – домен: my ISO Өлкөнүн коду – MYS

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Малайзия Республикасы. Мамлекетти башкаруунун формасы – конституциялык монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федерациялык өлкө. Административдик территориялык түзүлүшү боюнча 13 штатка, 2 федералдык территорияга (Куала-Лумпур жана Лабуан аралы) бөлүнгөн. Борбору – Куала-Лумпур. Көз-карандысыз мамлекет катары 1957-жылы 31- августта жарыяланган. Мамлекет башчысы - король (корль Джафар ибн Абдул Рахман 1994-жылы 26 апрелде бийликке келген). Мыйзам чыгаруучу бийлигинин ишмердүүлүгү эки палаталуу парламенттен турган Жогорку палата (70 сенатор) жана төмөнкү Эл өкүлдөр палатасы (192 депутат) тарабынан ишке ашырылат. Негизги саясий партиялары: Улуттук фронт, Малайзиянын улуттук биримдик уюму, Малайзиянын кытай ассоциациясы, Малайзиянын Индия конгреси, Ислам партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Малайзиянын экономикасы, Япония жана Тайван өлкөлөрүнүн инвестициялык жардамынын негизинде жогорку темп менен өнүгүүдө. Өнөр жайынын эң өнүккөн тармактары: нефтинин кайра иштетүү, текстиль, химия, жыгачты кайра иштетүү, металлургия, автомобиль куруу, нефти жана нефти продуктуларын экспорттойт. Жаратылыш газын, коргошун, жез жана темир кенин казып алышат. Айыл чарбасы негизинен натуралдык каучук, пальма майын (дүйнөгө экспорттойт), какао жаңгактарын, кант тростнигин, ананас ж.б. өстүрөт. Бирок, мамлекет өз элин айыл чарба азык түлүгү менен камсыз кыла албайт. Өнөр жай менен соода тармактарында кытай

этносу үстөмдүк кылат. УДП 1994-жылы 166,8 млрд \$ түзгөн. (жан башына 8650 \$ туура келет). Акча бирдиги - ринггит (1 ринггит= 100 сенам). Негизги соода өнөктөштөрү: Сингапур, Япония, АКШ.

Темир жолунун жалпы узундугу - 1800 км, автомобиль жолу - 39100 км. Порттору: Джорджтаун, Келанг, Куантан, Кота-Кинабалу, Кучинг, Мири, Сандакан, Сибу.

Тарыхы. б.з.ч. 3 миң жылы азыркы Малайзиянын аймагына монгол уруулары басып киришкен. VII кылымда бул аймакта индустардын мамлекети пайда болуп, XIV кылымда Шривиджай империясынын курамына кирет. 1403-жылы Малакка королдугу түзүлүп, Малайзиянын бүткүл территориясын бириктирген. 1511-жылы Малакка королдугу португалдар тарабынан басылып алынган. XVI-XVIII кылымдар аралыгында Малайзия алгач Португалиянын, Голландиянын андан соң Англиянын колониясында жашаган. 1914-жылы Малайзия мамлекети Улуу Британиянын карамагына өтөт. 1941-1945 жылдары Япония тарабынан оккупацияланган. 1948-жылы кайрадан Улуу Британиянын протектаратына айланган. 1956-жылы Малайзия федерациясы автономиялык укукка ээ болот. 1957-жылы 31-августта көз-карандысыздыкка жетишкен. 1963-жылы Малайзия федерациясынын курамына Малайзия, Сингапур, Сарвак, Сабах жана Түндүк Барнео киргизилген. 1965-жылы саясий-экономикалык жаңжалдан улам Сингапур федерациянын курамынан чыгып кеткен.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Туристтерди өлкөнүн түштүгүндөгү укмуштай деңиз пляждары эле кызыктырбастан, Кучинг шаарында раджалардын ак сарайы, Джорджтаундагы Будданын 10 000ден ашуун эстеликтери, Бату үңкүрүндөгү индуизмдин храмдары, Куала-Лумпурдагы көлдөрдүн паркы сыятуу тарыхый жана маданий эстеликтери өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АӨЛ, СКК, ФАО, МАГАТЕ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭӨС, АӨБ, ЭФК, ЭВФ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЮНЕСКО, ИНТЕРПОЛ, БИЖУ, БСУ, БДУ, АСЕАН, ЭСКАТО, ТСГК, ИНТЕЛСАТ.

Мальдива

Географиялык абалы жана табияты.

Мальдива мамлекети - Азиянын түштүгүндө, Инд океанынын түндүк-батышындагы 2000 жакын аралдарда жайгашып, 120 аралында калк жашайт. Жээк сызыгынын узундугу 644 км, жалпы аянты 298 км². Аянты боюнча дүйнөдө 200-орунда турат. Негизги жаратылыш ресурсу - балык. Аянтынын 10%ын айдоо аянты, 3%ын жайыт жана шалбаа, 3%ын токой ээлейт.

Климаты. Түштүгү экватордук муссондуу, түндүгү субэкватордук муссондуу климат мүнөздүү. Жыл бою бир калыптагы ысык аба ырайы өкүм сүрөт. Аба ырайынын орточо температурасы 24-30°С. Жаан- чачындын жылдык нормасы 2000 мм.

Калкы. Калкы 310 764 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 166-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км²

аянтка 1035,9 адам туура келет. Негизги этникалык топтор: индустар, арабдар жана африкалыктар. Дини – ислам (суннит агымында). Улуттук тили – мальдива (дивели) тили. Тагыраак айтканда, индоевропа тилдик үй-бүлөнүн индоарий тобуна киришип, 27%ы шаарда, 73% ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 501 000 адамга, 2050-жылы 680 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 38,15 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,09 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 балага 50 жаңы төрөлгөн баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 3,01%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 73 000и бала, 69 000 кыз, калктын дээрлик 45,6%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 82 000и эркек, 4 000и аял, калктын дээрлик 3%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 61 жаш, аялдарда 63 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 93%, аялдарда 93%. Ири шаары Маледе 62 973 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Маледе бир нече газета-журналдар жарык көрөт. Мисалы, дивехи жана англис тилдеринде «Афатхис», «Хавиру» ж.б. Өкмөттүн алдында ХАНС агентствосу, телерадиосу иштейт. Жеке менчик басылмаларга тыюу салынган.

Улуттук интернетти– домен: mv ISO Өлкөнүн коду – MDY

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы – Мальдива Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Административдик территориялык түзүлүшү боюнча 19 аралдык атоллага бөлүнгөн. Борбору – Мале. Мальдива көз-карандысыз мамлекет катары 1965-жылы 26-июлда жарыяланган. (мурда Улуу Британиянын протектораты болуп келген). Ал эми 1968-жылы референдум аркылуу республика катары жарыяланган. Улуттук майрамы – 26-июль. Мамлекеттин жана аткаруу бийлигинин башчысы - президент (президенти М. А. Гайюм 1978-жылы бийликке келген. 1993-жылы төртүнчү жолу шайланган). Президенти финансы, коргоо жана улуттук коопсуздук министрликтерин жетектейт. Мамлекеттик жогорку мыйзам чыгаруу органы - бир палаталуу парламенти межилис (48депутат) аркылуу ишке ашырылат. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикасы негизинен балык чарбасына (калкынын 80%ы ушул тармакка чегерилген) адистешкен. Өндүрүлгөн продукциясынын 60%ы экспорттолот. Туризм да экономикасынын приоритеттүү багыты болуп саналат. Айыл чарба азык-түлүгү менен калкынын 10%ын гана талабын камсыз кыла алат. УДП 1994-жылы 360 млн \$ түзгөн (жан башына 1500 \$ туура келет). Акча бирдиги - рупия (1 рупия=100 лари). Негизги соода өнөктөштөрү: Таиланд, Шри-Ланка, Япония, Батыш Европа өлкөлөрү.

Темир жолу жок. Борбор шаар Маленин 10 км жолу асфальт төшөлгөн, калганы кара жол катары эсептелет. Негизги порттору: Мале, Ган.

Тарыхы. 1834-жылы Мальдива аралында мусулмандардын султанаты негизделген. 1887-жылы Улуу Британиянын протекторатына айланган. 1965-жылы көз-карандысыздыкка жетишкен. Ал эми 1968-жылы республика катары жарыяланган.

Тарыхый-маданий жерлери: Мальдива аралы туристтерди жагымдуу деңиз климаты жана кооз жаратылышы менен өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, ЭРӨБ, ИКАО, ЭӨС, АӨБ, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ЭЭС, БУУ, ЮНЕСКО, БПС, БДУ, БМУ.

Монголия

Географиялык абалы жана табияты. Монголия мамлекети - Борбордук Азияда жайгашкан. Батышынан, түштүгүнөн жана чыгыш тарабынан Кытай (чек ара узундугу 4 673 км), түндүгүнөн Россия (3441 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 8114 км. Жалпы аянты 1 556 000 км². Аянты боюнча дүйнөдө 19-орунда турат. Батышынан Монгол Алтай жана Хангай тоосу чектейт (44 000 м), борбордук бөлүгүн Хэнтей бөксө тоосу, түштүк-чыгышын Гоби чөлү, түндүгүн жана түштүк-батышын Чоң-Көлдөр чуңкуру менен көлдөр өрөөнү ээлейт. Ири дарыялары - Селенга, Керулен, Кобдо. Ири көлдөрү - Убсу-Нур, Хубсугул. Кен-байлыктары: таш көмүр, темир, вольфрам, жез, малибден, никель ж.б. Территориясынын 1%ын айдоо аянты, 80%ын жайыт жана шалбаа, 9%ын токой ээлейт.

Климаты. Монголиянын климаты мелүүн, кескин континенттик, кышы суук, жайы ысык келет. Жаан-чачын жайында аз жаайт, кышында кар дээрлик жаабайт. Январь айынын орточо температурасы 15⁰С -30⁰Сге чейин (тоо ойдуңдарында -50⁰Сге жетет). Жылдык жаан-чачын тоолордо 900-400 мм, түздүктө 100 мм түзөт. Июлдун орточо температурасы Хангайда 13⁰С, Гобиде 25⁰С. Жазындагы абанын температурасы бир калыпта болбойт, кургак аба ондогон градуска кескин төмөндөп, ураган шамалдарына айланып кетет.

Калкы. Калкы 2 654 999 (2002-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 134-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 1,7 адам туура келип, 90%ын монголдор, 4%ын казактар, 2%ын кытайлар, 2%ын орустар ж.б. түзөт. Дини – буддизмдин ламаизм агымы. Улуттук тили – монгол тили, ошондой эле орус жана кытай тилдери кеңири таркалып, 61%ы шаарда, 39%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 3 709 000 адамга, 2050-жылы 4 398 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны 1000 адамга 21,80 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 7,10 өлүм туура келет (2001-

жылга). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 1,47%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 445 000и бала, 431 000и кыз, калктын дээрлик 33%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 838 000и эркек, 838 000и аял, калктын дээрлик 63,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 44 000и эркек, 58 000и аял калктын дээрлик 3,9%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 62 жаш, аялдарда 66 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1988-жылга) эркектерде 89%, аялдарда 77%. Ири шаары Улан-Батордо 619 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. 1995-жылы 659 жалпы билим берүү мектептеринде 381 000 окуучу окуган. Бүгүнкү күнү 47 жогорку окуу жайлары (ЖОЖ) бар. Анын ичинен 27си мамлекеттик университет катары белгилүү. Бул окуу жайларда 60 адистик боюнча 26 265 студент билим алат.

Массалык маалымат каражаттары. 100дөн ашуун борбордук жана жергиликтүү газета-журналдар жарык көрөт. Алардын ичинен эң популярдуусу – «Ардын эрх», «Унэн», «Ардчилал», «Худулмур», «Шинэ уе», «Уг». Өкмөттүк маалымат агенствосу – МОНЦАМЭ (Монгол телеграфтык агенствосу). Улуттук интернетти: домен: mn ISO. Өлкөнүн коду: MNG.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары: Расмий аталышы – Монгол Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкө 18 аймактарга жана 3 муниципалитетке (Улан-Батор, Даркан, Эрдэлэт) бөлүнөт. Борбору – Улан-Батор. Манголия көз- карандысыз мамлекет катары 1924-жылы ноябрда жарыяланган. Улуттук майрамы: 11-июль – Элдик революция күнү. Аткаруу бийлиги президентке жана премьер-министрдин жетекчилигиндеги өкмөткө таандык. Мамлекеттик жогорку мыйзам чыгаруу бийлиги Элдик улуу Хурал (бир палаталуу парламент) тарабынан ишке ашырылат. Саясий партиялары: Монгол социал-демократиялык партиясы, Диний демократиялык партиясы, «Жашылдар» партиясы, Монгол элдик-революциялык партиясы, Монгол консервативтик биримдик партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкөнүн экономикасынын өнүккөн секторун айыл чарбасы түзөт. Негизинен мал чарбасы кеңири өнүккөн. Азыркы учурда борборлоштурулган пландоо экономикасынан рыноктук экономикага өтүү этабында. УДП 1994-жылга 4,4 млрд \$ түзгөн (жан башына - 1 800 \$ туура келет). Акча бирдиги – тугрик (1 тугрик = 100 монг). Негизги соода өнөктөштөрү: Россия, Кытай, Япония, Казакстан.

Темир жолунун жалпы узундугу 1 750 км, автомобиль жолу 46 700 км (1000 км асфальт төшөлгөн), суу жолунун жалпы узундугу 397км.

Тарыхы. Монголиянын азыркы аймагында VI-XII кылымдар аралыгында түрк, кыргыз, уйгур, каганаттыктары жана кидандардын Ляо

мамлекети жашаган. XIII кылымдын башында Чыңгызхан монгол урууларынын башын бириктирип, көп өлкөлөрдү басып алып Монголдордун улуу империясын түзгөн. XVI-кылымдын орто ченинде монгол империясынын кубаттуулугу начарлап, бир нече улустарга бөлүнүп кеткен. 1635-1691-жылдары монгол уруулары манжурлар династиясынын бийлигине өткөн. 1911-жылы Сырткы (түндүк бөлүгү) Монголия Кытайдын протекторатына айланган соң, Кытай Монголиянын толук каратып алууга умтула баштаган. Бирок 1921-жылы Монголиянын территориясына советтик аскер бөлүктөрү киргизилгендигине байланыштуу 1924-жылы Монгол Эл Республикасы деп жарыяланат. 1939-жылы Халхин-Гол районунда Кызыл Армия япон аскерлерин талкалайт. 1946-жылы Монголиянын көз карандысыздыгын Кытай тааныйт. 1991-жылы өлкөнү жетектеген Коммунисттик партия марксизм-ленинизм принциптеринен баш тартып, саясий жана экономикалык реформаларды жүргүзө баштаган. 1992-жылы жаңы конституцияны кабыл алуу менен Монгол Республикасы деп жарыяланды.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Монголияда Тирүү Будданын монастрларында жайгашкан дин жана искусство музейлери бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЗУ, ЭВФ, БУУ, ЮНЕСКО, ЮНИДО, ЮНКТАД, БПС, БПФ, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Мьянма (Бирма)

Географиялык абалы жана табияты.

Мьянма мамлекети - Азиянын түштүк-чыгышында жайгашкан. Түндүгүнөн жана чыгышынан Кытай (чек арасынын узундугу 2 185 км), чыгышынан Тайланд (1800 км) жана Лаос (235 км), батышынан Индия (1463 км) жана Бангладеш (193 км) менен чектешет. Өлкөнү батышан жана түштүгүнөн Бенгаль куймасы менен Андаман деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 5 876 км, жээк сызыгынын узундугу 1930 км. Жалпы аянты 678 500 км². Аянты боюнча дүйнөдө 40-орунда турат. Ландшафты - тоо. Батышынан Ракхайн жана Пахайн тоо кыркалары, чыгышынан Билауктонг тоо кыркасы (Шанск тоо аймагында) курчап турат. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу - Кхакаборази (5881м). Борбордон түштүк бөлүгүнө карай Иравади дарыя өрөөнү созулуп жатат. Жаратылыш

түштүк бөлүгүнө карай Иравади дарыя өрөөнү созулуп жатат. Жаратылыш

кен байлыктары: нефти, коргошун, вольфрам, цинк, жез, көмүр, жаратылыш газы, баалуу таштар. Территориясынын 15%ын айдоо аянты, 49%ын токой, 1%ын шалбаа, 3,1%ын көл - дарыялар түзөт.

Климаты. Мьянмада бир канча чакырым аралыктагы ландшафтар гана эмес, климат да чукул өзгөрүп турат. Негизинен климаты тропикалык муссондуу, өлкөнүн түштүгү субэкватордук. Мьянмада жылдык муссондордун таасирине байланыштуу климат үч сезонго бөлүнөт: суук (ноябрь-февраль), ысык (март-май), жаан-чачындуу (июнь-октябрь). Суук сезондо чандуу бороондор тез-тез болуп турат. Суук мезгилде абанын температурасы 20 -25⁰С, ысык мезгилде 30-32 ⁰Сга жетет. Жаан-чачындын жылдын нормасы түздүктөрдө 500 мм, тоолуу аймактарда 3500 мм чыгат.

Калкы. Калкы 41 994 678 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 27-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 6,9 адам туура келет, 70%ын бирмалыктар, калганын башка этникалык топтор карендер, шандар, качиндер, чиндер жана мондор түзөт. Расмий тили – бирма тили, ошондой эле кытай, англис тилдери кеңири жайылган жана жергиликтүү тилдер да (карен, мон, шан) кеңири колдонулат. Дини – буддизм (85%), ошондой эле христиан, индуизм, ислам динине сыйынышып, 26%ы шаарда, 74%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 58 120 000 адамга, 2050-жылы 64 890 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 20,13 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 12 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 62 жаш баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 1,84 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,60%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 6 246 000и бала, 5 992 000и кыз, калктын дээрлик 29,1%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 13 780 000и эркек, 13 971 000и аял, калктын дээрлик 66,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 896 000и эркек, 1 111 000и аял калктын дээрлик 4,8%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 53 жаш, аялдарда 56 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1999-жылга) эркектерде 89%, аялдарда 78%. Ири шаарлары катары эсептелген Янгондо 4 600 000, Мандалайда 532 595 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги басма сөздөрү: «Ботатаун», «Мьянма Алин», «Нью лайт оф Мьянмар», жана алты журнал жарык көрөт. Өкмөттүк Мьянма маалымат агентсвосу иштейт. Улуттук интернет-домен: mm ISO. Өлкөнүн коду – MMR.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Мьянма Союзу. Мамлекеттик башкаруунун формасы – парламенттик республикага негизделген аскердик режим. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – федеративдик республика. Өлкөнүн курамына 7

административдик, 7 улуттук областтар кирет. Бобору - Янгон. Көз-карандысыздыкты 1948-жылы 4-январда Улуу Британиядан алган. Мамлекеттин жана өкмөттүн башчысы мыйзамдуулукту, тартипти орнотуу боюнча мамлекеттик Советтин төрагасы менен премьер-министрлик постто генерал Тан Шве ээлейт. Бүткүл аткаруу жана мыйзам чыгаруу бийлиги мыйзамдуулукту жана тартипти орнотуу боюнча мамлекеттик Советке таандык. Бийлик тарабынан чектелген сандагы гана саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө уруксат берилген. Негизгиси Демократия үчүн Улуттук Лига, Улуттук биримдиги партиясы. Өлкөдө легалдуу эмес партиялар менен уюмдар расмий бийликке каршы куралдуу күрөш жүргүзүүнү улантышууда.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Мьянманын экономикасы агрардык секторго незилделген. Акыркы 10 жылдын аралыгында кризистик абалдан чыга элек. 1994-жылы УДП 41,4 млрд \$ түзгөн (жан башына УДП-930 \$). Өкмөт экономикалык кризистен, жеке ишкердүүлүктү колдоо жана чет элдик инвестициялардын жардамына таянуу менен алып чыгууга аракеттенүүдө. Өнөр жайдын негизги тармактары - тоо-кен байлыктары, нефти өндүрүү, токойчулук. Айыл чарбасында балык улоо, токойчулук о.э. кант кызылчасы, жүгөрү, каучук, жут өндүрүлөт. Акча бирдиги - чжа (кьят) (1 чжа=100 пья). Негизги соода өнөктөштөрү: ЕС өлкөлөрү, Индия, Япония, Кытай.

Темир жолунун жалпы узундугу 3 991 км, авто жолу 27000 км, ички суу жолдору 128000 км. Өлкөнүн негизги порту - Янгон.

Тарыхы. Бүгүнкү күндөгү Мьянманын аймагындагы алгачкы мамлекеттик түзүлүш (Мон, Пиу) биздин эранын башында түзүлгөн. XI кылымдын башында Паган королдугу өлкөнүн борбордук бөлүгүндө жайгашкан майда индуc жана буддистик королдорду өз айланасына бириктирген. XIII кылымдын аягында Бирма королдугу монголдордун чапкынына дуушар болгон. Улуу Британия 1824-жылы Түштүк-Чыгыш Азияда француз экспансиясын улантуу максатында Төмөнкү Бирманы окупациялайт, ал эми 1855-жылы өлкөнүн бүт территориясын басып алган. 1942-1945-жалдар аралыгында өлкө япондор тарабынан окупацияланган. Япондук милитаризмден бошогондон кийин бир катар улуттук азчылыкта жашаган этникалык топтор автономияны талап кылышкан. Натыйжада Бирма мамлекетинин федерациясы түзүлгөн. 1948-жылы 4-январда көз-карандысыз мамлекет катары жарыяланган. Мамлекеттик төңкөрүштүн натыйжасында 1962-жылы бийликке аскердик күчтөр келген. 1989-жылы Мьянма союзу деген статуска жетишкен. 1990-жылы өлкөдө алгачкы жолу эркин, демократиялык шайлоо өткөрүлүп, оппозициялык партия жеңип чыккан. Бирок бийликтеги аскер режими шайлоодон баш тартып, граждандык өкмөткө бийликти тапшыруудан баш тартып келет.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөдө будданын эстеликтери менен храмдары көп. Алардын негизгилери б.з.ч. Vкылымга таандык Шуэдагоун храмы, Ананда храмы (Xк). 1952-жылы курулган Тынчтык эстелиги. Будданын өлүмүнүн 2500 жылдыгына арналган Пегу шаарында буддистердин сыйынуучу жеринде эс алып жаткан будданын статуясы жана бийиктиги 115 м болгон Шуэмаудау эстелиги бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдардын мүчөсү: БУУ, ИНТЕРПОЛ, ЮНЕСКО, ЭСКАТО, АзӨБ, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭӨР, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, БПС, БМУ.

Непал

Географиялык абалы жана табияты. Непал мамлекети - Азия континентинин түштүк бөлүгүндө жайгашкан. Түштүгүнөн, батышынан жана чыгышынан Индия (чек арасынын узундугу 1690 км), түндүгүнөн Кытай (1236 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 2926 км. Жалпы аянты 147181 км² (кургак аянты 136 800 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 95-орунда турат. Өлкөнүн түштүгүндө Индо-Ганг түздүгү созулуп жатса, борбордук бөлүгүндө Махабхарат жана Чурия дөңсөө жана тоо кыркалары (2500 м), түндүгүндө Гималай тоосу тиреп турат. Непалда дүйнө жүзүнө белгилүү 7 чоку бар. Алардын ичинен жер шарынын эң бийик чокусу – Джомолунгма (Эверест, 8848м). Негизги дарыялары Карнали, Кали-Гандак, Арук, булар Ганг бассейнине куят. Өлкө гидроэнергетикалык потенциалга ээ, жаратылыш ресурстарынан жыгач даярдоо, жез, кобальт, лигнит жана темир бар. Территориясынын 17%ын айдоо аянты, 15%ын шалбаа, 42%ын токой, 2,8%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Непалдын климаты уникалдуу, анча чоң эмес мейкиндикте климаттык зоналардын бүтүндөй гаммасы берилген. Тропикалык суук, арктикалык климат менен алмашат. Непалдын климаты субэкватордук-муссондуу климат. Түштүгүндө январдын орточо температурасы 15°C

болсо, июль айында 30°Cга чейин жетет жаан-чачын батышында 900 мм, чыгышында 1800 мм. Негизинен жайында жаайт. Тоолуу райондордо 4000 ммге жетет. Тоолорунда суук арктикалык климатка жакын. Ал жерде жайында абанын температурасы 10°Cдан ашпайт, кышы бороондуу келет.

Калкы. Калкы 25 284 463 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 40-орунда турат. Калкынын орточо жаштыгы 1км² аянтка 146 адам туура келет. Непалдын калкы эки чоң этникалык топтордон турат: тибет жана непал. Расмий тили – непал тили. Дини - индуизм дини (90%), калгандары буддизм (7,8%) жана ислам (2%) динин тутунуп, 14% шаарда, 86% айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 38 010 000 адамга, 2050-жылы 49 320 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 33,40 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 10,22 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 62 жаш баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 2,32%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 5 267 000и бала, 4 934 000и кыз, калктын дээрлик 40,4%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 7 265 000и эркек, 6 934 000и аял, калктын дээрлик 56,2%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 438 000и эркек, 447 000и аял, калктын дээрлик 3,5%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 58 жаш, аялдарда 57 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 41%, аялдарда 14%. Ири шаарлары катары эсептелген Катмандуда 1 075 000, Лалитпурда 190 000, Биратнагарда 132 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Ири илимий жана окуу борбору - Трибхуан университети. Бул университеттин карамагына 11 колледж кирет.

Массалык маалымат каражаттары. Непалда 400дөн ашуун газета-журналдар катталган. Алардын эң ирилери - «Горкхпатра», «Непали», «Рейзин Непал». Раштрия Самачар Самити улуттук маалымат агентствосу (PCC), «Радио Непал» мамлекеттик корпорациясы иштейт. Улуттук интернетти: домен: np ISO. Өлкөнүн коду: NPL.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Непал Королдугу. Мамлекеттик башкаруунун формасы - конституциялык монархия. Өлкөнүн курамында 16 зона (область) бар, ал зоналар 75 дистриктерден (райондордон) турат. Борбору - Катманду. Көз-карандысыздыкка 1768-жылы жетишкен. Мыйзам чыгаруу бийлиги индуистик мыйзамдарга жана англиялык жалпы укуктарга негизделген. Улуттук майрамы: 28-декабрь - династияны негиздеген королдун туулган күнү. Мамлекет башчысы – монарх (король Бирендра Бир Бикрам Шах Дэв, бийликке 1985-жылы 24-февралда келген). Мыйзам чыгаруу бийлигин монарх жана эки палаталуу парламенти - Улуттук Совет жана эл өкүлдөр палатасы ишке ашырат. Ири саясий партиялары: Непал

конгресси (НК), Непал Коммунисттик партиясы, Улуттук Демократиялык партия ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Непал артта калган өлкөлөрдүн бири. 1994-жылы УДП 22,4 млрд \$ түзгөн (жан башына УДП 1 060 \$). Экономикасынын негизин – айыл чарбасы (60% УДП) түзөт. Негизги айыл чарба өсүмдүктөрүнөн күрүч, буудай жана дан өсүмдүктөрү, кант кызылчасы, жут ошондой эле эт жана сүт азыктары өндүрүлөт. Учурда өлкө өзүн-өзү азык-түлүк менен камсыз кыла албайт. Өндүрүшү, айыл чарба азык-түлүктөрүн кайра иштетүү менен чектелген. Текстиль продукциялары менен килемди экспорттойт. Акыркы убакта туризм өнүгүүдө. Акча бирдиги - непал рупийи (1непал рупий =100пайс). Негизги соода шериктештери: АКШ, Индия, Германия, Улуу Британия, Сингапур, Италия.

Темир жолунун жалпы узундугу 101 км, автомобиль жолу 7400 км.

Тарыхы. Непалдын азыркы аймагында VII кылымдын башында Тхаур династиясы негизделип, ал XIII кылымга чейин жашаган. XIV кылымда Непалда индиялык принцтер мусулмандардан коргонуу иретинде өздөрүнүн княздыктарын түзө башташкан. XVI кылымда Непалдын аймагында аскер кастасынын раджасы өз династиясын негиздеп, 1768-жылга чейин бүт Непал княздыктарынын башын бириктирген. 1814-1816-жылдары англичандар менен болгон согуштан кийин Непал өз территориясынын бир бөлүгүнөн ажыраган. 1847-жылы бийликке Рана династиясы келип, Непалды 1947-жылга чейин башкарган. 1947-жылы конституциялык монархия орногон. 1960-жылы саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө салынган тыюу алынат. Кабыл алынган жаңы конституциянын негизинде 1991-жылы демократиялык өкмөт түзүлгөн.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Буддистер Непалдагы Лумбини шаарын Будданын мекени деп эсептешет. Ошондуктан өлкөдө буддалык храмдардын саны өтө көп. Алардын катарына тепкичтүү Бадхнатх жана Сваямбхунатх архитектуралык-скульптурасы (б.з.ч.IIIк-б.з.IXк.), Пошупатинтах храмдарынын комплекси (XIIIк), Кримина-Мандир мунара храмы (XV-XVIIкк), Алтын монастыры (XIIк), король сарайы (XIIк) туристтер үчүн өтө кызыктуу. Йети-кар кишиси Непалда жашайт деген божомолдор бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдардын мүчөсү: ЮНЕСКО, ИНТЕРПОЛ, ЭВФ, АзӨБ, СКК, ЭСКАТО, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, ИФАД, ЭФК, ИНТЕЛСАТ, БУУ, ЮНИДО, БПС, БДУ, БМУ, БСУ.

Ооганстан мамлекети - Азиянын түштүк-батышында жайгашкан. Жалпы аянты 652 090 км². Аянты боюнча дүйнөдө 41- орунда турат. Түштүк тарабынан Пакистан (чек ара узундугу 2430 км), батышынан Иран (936 км) түндүк тарабынан Тажикстан (1206 км), Түркмөнстан (744 км) жана Өзбекстан (137 км), чыгыш тарабынан Кытай (70 км) менен чектешип турат. Чек арасынын жалпы узундугу 5529 км. Тоо кыркалары мамлекеттин территориясынын 3/4 бөлүгүн түзөт. Тоо системасынын негизин түзгөн Гиндикуш - өлкөнүн түндүк-чыгышында жайгашкан. Анын орточо бийиктиги болжол менен 4270 м. Өлкөнүн территориясындагы тоо кыркаларынын эң бийик чокусу - Тургаран тоосу (6729 м). Батыш тарабында Сафедкох, Банди Түркстан тоо кыркалары жайгашкан. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу - Новшак тоосу (7475 м). Түндүгүндө жана түштүк-батышында: Бактрий, Регистан, Дашти-Марго, Мургаб, Герируд, Кабул, Гильменд өрөөндөрү жатат. Чыгышында жана түндүк-чыгышында дарыя тармактары өтө жыш. Алардын дээрлик көпчүлүгү өз аймагынан куралган. Негизги дарыялары: Гильменд, Герируд, Кабул. Өлкөнүн түндүк чек арасы Аму дарыяны бойлой созулат. Өлкөдө жез, нефти, газ, көмүр, слюда, барит, күкүрт, коргошун, цинк, темир рудасы жана баалуу жана жарым баалуу таштар сыяктуу кен байлыктардын запасы бар. Территориясынын 12%ы айдоо аянты, 46%ы жайыт жана шалбаа, 3%ын токой ээлейт.

Климаты. Өлкөнүн климаты региондорго карай ар түрдүүчө. Өлкөнүн борбордук бөлүгүндө континенталдуу кургактык өкүм сүрөт. Жылдык жаан-чачындын нормасы өрөөндөрдө 300-400 мм, тоолордо 800 ммге чейин жетет.

Калкы. Калкы (2001 жылга) 26 813 057 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 39-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 41,1 адам туура келет. Акыркы он жылдын ичинде согуштун кесепетинен калкынын 25%ы, тагыраак айтканда, өлкөдөн 3 000 000 качкындар баш калкалап Пакистанга, Иранга көздөй качышкан. Негизги этникалык топтор

- пуштундар (38%), тажиктер (25%), өзбектер (6%), хазарейлер (19%), калган аз бөлүгүн казактар, кыргыздар, түркмөндөр белуджилер ж.б. түзүп, 20%ы шаарда, 80%ы айылда жашашат. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүчө: 2025-жылы 44 934 000 адамга, 2050-жылы 61 000 000 адамга жетет. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001--жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 5 776 000и бала, 5 539 000и кыз, калктын дээрлик 42,2%ын түзөт. 15-65 жашка чейинкилердин 7 644 000и эркек, 7 107 000и аял, калктын дээрлик 55%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 394 000и эркек, 353 000и аял, калктын дээрлик 2,8%ын түзөт. Мамлекеттик тили -пушту жана дари тили. 35%ы пушту тилинде, 50%ы дари тилинде сүйлөшөт. Бул тилдерден сырткары өзбек, түркмөн, белуджи, пашаи тилдери кеңири жайылган. Калкынын басымдуу бөлүгү мусулмандар (суниттер - 84%, шииттер -15%), андан сырткары индуизм менен иудей динине сыйынган калктар да жашашат. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 41,42 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 19 өлүм туура келет (балдардын өлүм деңгээли 1000 жаңы төрөлгөн балага 153 жаш балдардын өлүмү туура келет). Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы: (2001-жылга) эркектерде 47 жаш, аялдарда 45 жаш. Мигранттардын саны 1000 адамга 14,44 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 3,48%. Сабаттуулуктун деңгээли: (1999-жылга) эркектерде 47%, аялдарда 15%. Эң ири шаарлары катары эсептелген (2001-жылга) Кабулда 2 550 000, Мазари Шарифте 2 500 000, Кандагарда 225 500, Гератта 177 300 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 5 университет, 3 институт, 3 техникум жана илимдер академиясы бар.

Массалык маалымат каражаттары. Өкмөттүк радио менен телекөрсөтүүсү жана Бахтар маалымат агенствосу иштейт. Улуттук интернет-домен: af ISO. Өлкөнүн коду: AFG.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Ооганстан Республикасы. Мамлекеттик башкаруу формасы өткөөл мезгилде калыптануу стадиясын башынан кечириүүдө. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык өлкө. Өлкө 30 облуска (вилоят) бөлүнгөн. Борбору - Кабул. Ооганстан көз-карандысыздыкка 1919-жылы жетишкен. Жаңы конституциясы азырынча кабыл алына элек. Өкмөт шариятка (ислам мыйзамы боюнча) баш иет. Улуттук майрамы: 4-май – азап чеккендердин күнү, 19-август - Эгемендүүлүк күнү. Аткаруу бийлиги президентке жана өкмөт башында турган премьер-министрге тиешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлиги бир палатадан турат. Жаңы сот системасы азырынча түзүлө элек. Негизги саясий партиялары: Талибандардын кыймылы, Ооганстандын ислам коому, Ооганстандагы ислам партиясы, Ооганстандагы ислам кыймылы, Ооганстанды боштондукка чыгаруунун ислам союзу, Ислам революциясынын кыймылы, Ооганстанды коргоонун улуттук фронту ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Ооганстан - агрардык өлкө. УДП 1989-жылы 3 млрд \$ түзгөн (жан башына – 92 \$). Экспортко жаратылыш газын, жер-жемиш, колго жасалган килем, жүн, пахта, каракөл чыгарат. Азык-түлүк жана нефти продуктуларын импорттойт. Өнөр жайы анчейин өнүккөн эмес. Кубаттуулугу төмөн болгон текстиль, бут кийим, самын иштеп чыгуу, жер семирткичтер, цемент өндүрүү, кол килемдерин жасоо, жаратылыш газын, көмүр казып алуу өндүрүшү бар. Акча бирдиги – афгани (1 афгани = 100 пул). Темир жолунун узундугу 26,4 км.

Авто жолунун узундугу 21 000 км (2800 км асфальт төшөлгөн). Аму дарыяда 500 тоннага чейин жүктү көтөргөн кемелер жүрөт. Суу жолунун узундугу 1200 км.

Тарыхы. Ооганстан байыртадан Иран, Кытай, Индия мамлекеттерин бириктирип турган, тогуз жолдун тоомундагы улуу жибек жолунда жайгашкан. Ооганстандын аймагын б.з.ч. 330-жылдары Македонский басып алган. Андан соң скифтердин, перстердин кол алдында жашаган. VI кылымда Ооганстан Персия империясынын королдугу Ахемениддер державасынын бир бөлүгүнө айланган. IX кылымда ислам дини үстөмдүк кыла баштаган. XIII кылымда монгол империясынын кол салуусуна дуушар болгон. 1747-жылы Ирандын бийлигине каршы согушта, Ахмад шахтын жеңиши менен биринчи Ооган мамлекети түзүлөт. Ахмад шах түзгөн Дурандардын династиясы 1918-жылга чейин жашаган. 1919-жылы бийликке Аманулла хан келип, Советтик Россиянын колдоосуна ээ болуп, Ооганстанды англичандардан көз-каранды эмес деп жарыялаган. 1929-жылы бийликке Надир шахтын династиясы келген. Бул монархия 1973-жылы болуп өткөн аскердик төңкөрүшкө чейин жашаган. 1978-жылы Апрель (Саур) төңкөрүшүнөн соң, бийлик Нурмухаммед Таракинин колуна өткөн. Ал Ооганстанды демократиялык республика деп жарыялаган. Ооганстандын жогорку бийлиги үчүн күрөштө Н.Тараки Х.Амин тарабынан өлтүрүлүп, Аминдин авторитардык бийлиги орногон. 1979-жылы өлкөгө Бабрак Кармалдын бийлигин орнотуу үчүн советтик аскерлердин «чектелген контингенти» киргизилген. Анын бийлигин 1986-жылы Наджибулла алмаштырган. Ооганстандагы аскердик операциялардын натыйжасында 173000ден ашуун советтик аскерлер курман болушкан. Советтик аскерлердин 1989-жылы Ооганстандан чыгарылганына карабастан, Ооган өкмөтү менен моджахеддердин ортосунда согуш, моджахеддердин ийгилиги менен аяктаган. Бирок өлкөдөгү ар түрдүү аскердик топтордун согуштук аракеттеринен улам бийлик Пакистандын колдоосу астында Талибандар кыймылынын колуна өткөн. Талибандардын бийлиги дүйнөлүк террористтик уюмдарды колдогондугу үчүн, 2001-жылдын декабрь айында Ооганстандын территориясына киргизилген АКШын жана анын союздаштарынын аскердик күчтөрү

тарабынан талкаланды. Учурда Ооганстанда жаңы бийлик курамы түзүлүүдө.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Кабулда орто кылымга таандык Шах Джахандын мечити (XVIIк.), Мазар-Шарифте халиф Алинин мечити (XVк.), Кандагарда Ооганстандын биринчи эмири Ахмад шахтын күмбөзү туристерди өзүнө тартып турат.

Мурдагы өкмөт, төмөнкү эл аралык уюмдардын мүчөсү болгон: АзӨБ, ЭСКАТО, ФАО, МАГАТЕ, ЭРӨБ, ЭЭС, ЭВФ, ЭЭК, БУУ, ЮНЕСКО, БДУ, БМУ, БСУ, БПФ.

Географиялык абалы жана табияты. Оман султанаты - Түштүк-Батыш Азиянын Аравия жарым аралында жайгашкан. Батышынан Сауд-Аравия (чек арасынын узундугу 676 км), түндүк-батышынан Бириккен Араб Эмираты (410 км), түштүк-батышынан Йемен (288 км) менен чектешет. Чыгышынан жана түштүгүнөн Аравия деңизи, түндүгүнөн Оман булуңу чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 1374 км, жээк сызыгынын узундугу 2092 км. Жалпы аянты 306 000 км². Аянты боюнча дүйнөдө 84-орунда турат. Оман куймасынын жээгин бойлой Хаджар тоосу созулуп жатат (бийиктиги 3353 м). Оман булуңунун ортосунда Эль-Батина түздүгү жайгашкан. Өлкөнүн борбордук бөлүгүндө Рубь-Эль-Хали кумдуу чөлү жатат. Оман султанатында нефтинин бай запасы бар. Мындан сырткары жез, хром, жаратылыш газы ж.б. кен-байлыктарга ээ. Территориясынын 5%ын жайыт жана шалбаа, ал эми айдоо жерлери менен токойлору жок.

Климаты. Тропиктик кургак келет. Жээктеринде нымдуу климат үстөмдүк кылат. Жылдык жаан-чачын түздүктөрдө 125 мм, тоолордо 500

ммге жетет. Абанын орочо температурасы июль айында 32°C, январь айында -21°Cга чыгат.

Калкы. Калкы 2 622 198 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 135-орунда турат. Калкынын орто жаштыгы 1км² аянтка 12,3 адам туура келет. 90%ын омандар, калганын перстер, индустар, белуджалар, бангладештиктер, пакистандыктар түзүп, 13%ы шаарда, 87%ы айылда жашайт. Расмий тили - араб тили. Ошондой эле англис тили кеңири жайылган. Дини – ислам (75% - мусулман ибадхиттер, калганы - суннит, шиит). Өлкөдө 200 000ден ашуун чет өлкөлүктөр келишимдик негизде иштешет. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 5 352 000 адамга, 2050-жылы 8 310 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылы) 1000 адамга 37,36 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 4,10 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 34,3 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 0,18% адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 3,43%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 555 000и бала, 534 000и кыз, калктын дээрлик 41,5%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 595 000и эркек, 577 000и аял, калктын дээрлик 56,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 33 000и эркек, 29 000и аял калктын дээрлик 2,4%ын түзөт. Жашоосунун орточо узактыгы эркектерде 69 жаш, аялдарда 74 жаш (2001-жылга). Ири шаары катары эсептелген Маскатта 350 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Оманда билим берүү акысыз жүргүзүлөт. 600дөн ашуун мектептер менен кесиптик техникалык орто окуу жайлары бар. 1986-жылы университет ачылган.

Массалык маалымат каражаттары. Маскатта «Аль-Ватан», «Оман» басма сөздөрү жарык көрөт. Мамлекеттик Оман маалымат агенство кызматы иштейт. Улуттук интернет-домен: om ISO. Өлкөнүн коду: OMN.

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы – Оман Султандыгы. Мамлекетти башкаруунун формасы – чексиз монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык өлкө. Өлкөнүн курамында 3 губерния - Маскат, Мусандам жана Зуфар бар. Борбору – Маскат. Көз-карандысыздыкка Оман 1650-жылы жетишкен (мурда Португалиянын колониясы болуп келген). Улуттук майрамы, 18-ноябрь – бийликтеги султандын туулган күнү. Мыйзам чыгаруу - англиялык жалпы укуктарга жана ислам шарияттарына негизделген. Жогорку сот инстанциясы султандын колунда (султан Кабус ибн Теймур бийликке 1970-жылы 23-июлда келген). Мыйзам чыгаруу жана аткаруу бийлиги султанга тийешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлигинин ишмердүүлүгү Улуттук Жыйын аркылуу ишке ашырылат. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өлкөнүн экономикасы нефти өндүрүү өнөр жайына негизделген. Нефти өндүрүү УДПнын 40%ын камсыз кылат жана экспорттон түшкөн кирешенин 90%ын түзөт. Айыл чарбасында балыкчылык (УДП 6%), курма пальмасы, банан өстүрүлөт жана мал чарбачылыгы жакшы өнүккөн. 1994-жылы УДП 17 млрд \$ түзгөн (жан башына - 10 020 \$ туура келет). Акча бирдиги – оман реалы (1 оман реалы=1000 байза). Негизги соода өнөктөштөрү: Япония, Сингапур, Түштүк Корея, АКШ, Улуу Британия. Автомобиль жолунун жалпы узундугу 26 000 км (6 000 км асфаль төшөлгөн). Негизги порту – Маскат.

Тарыхы. Бүгүнкү Омандын аймагы б.з.ч. 536-жылы Персиянын курамында болгон. VII кылымдын орто ченинде арабдар тарабынан басып алынып, ислам дини таркатылган. XVI кылымдын башында португалдар Маскатты басып алышкан. Бирок 1650-жылы европалыктарды өлкөдөн кууп чыгышып көз - карандысыздыкка ээ болушат. 1793-жылы Ахмед ибн-Саиддин урпагы Маскат султанатын негиздеген. Азыркы күнгө чейин ибн-Саиддин династиясы Маскат султанатын башкарып келет. 1798-жылы Маскат менен Улуу Британиянын ортосунда соода жана кеме куруу боюнча достук келишим түзүлүп, бул келишим 1891-жылы жана 1970-жылдары кайрадан узартылган. Улуу Британия менен тыгыз байланышта.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: БУУ, ЮНЕСКО, ФАО, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭСУ, ЭЭС, УӨА, ЮНИДО, ЮНКДАТ, БПС, БДУ, БМУ.

Өзбекстан

Географиялык абалы жана табияты. Өзбекстан мамлекети - Орто Азияда жайгашкан. Түндүгүнөн жана батышынан Казакстан (чек арасынын узундугу 2203 км), түштүгүнөн Түркмөнстан (1621 км) жана

Ооганстан (137 км), түштүк-чыгышынан Тажикстан (1161 км), чыгышынан Кыргызстан (1099 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 6221 км. Жалпы аянты 447 400 км². Аянты боюнча дүйнөдө 56-орунда турат. Территориясынын басымдуу бөлүгүн Туран ойдуңуна түздүгү, ошондой эле Кызылкум чөлү ээлейт. Кызылкум – дүйнөдөгү эң чоң чөлдөрдүн бири болуп саналат. Түндүк-чыгышынан түштүккө карай Тянь-Шань менен Гиссар-Алай (4643 м) тоо кыркалары созулуп жатат. Алардын аралыгында Фергана, Зарафшан, Чырчык–Ангрен өрөөндөрү жайгашкан. Ири дарыялары - Амударья, Сырдарья, булар Арал деңизине куят. Арал деңизи акыркы мезгилде ирригациянын кесепетинен өзүнүн үчтөн эки бөлүгүн жоготуп, глобалдуу экологиялык маселени жаратып жаткандыгы белгилүү. Өзбекстанда жаратылыш газынын, нефтинин, алтындын, жездин, висмуттун, вольфрамдын запастары бар. Территориясынын 46%ын айдоо аянты, 11%ын жайыт жана шалбаа, 3% токой, 4,9% көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Өлкөнүн климаты ысык, континенталдуу, кургак келет. Орточо жылдык температура түндүгүндө –9 °С чейин, түштүгүндө 16 °С чейин жетет. Жайы ысык, жаан-чачынсыз, температура 30 °С тегерегинде кармалып турат. Жайында жана күзүндө түздүктөрдө кумдуу бороон болуп турат. Жаан –чачындын жылдык нормасы 30 мм - 1000 мм. Жаан-чачындын сезону жаз жана кыш мезгилдерине туура келет.

Калкы. Калкы 25 155 064 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 41-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 56,2 адам туура келет. Ири этникалык топ – өзбектер (71%), калганы орустар (8%), тажиктер (4%), казактар (4,1%), каракалпактар (2,1), кыргыздар, татарлар, еврейлер, түркмөндөр, армяндар, азербайжандар, белорусстар, ж.б. түзүп, 41%ы шаарда, 59%ы айылда жашайт. Дини – ислам, суннит агымында. Ошондой эле христиан (православ, протестант) жана иудей диндерин тутунгандар да бар. Расмий тили – өзбек тили, ошондой эле орус тили кеңири тараган. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 33 355 000 адамга, 2050-жылы 40 565 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 26,10 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8 өлүм туура келип (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 28,2 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 2,06 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,60%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 4 646 000и бала, 4 480 000и кыз, калктын дээрлик 36,3%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 7 352 000и эркек, 7 505 000и аял, калктын дээрлик 59,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 466 000и эркек, 697 000и аял, калктын дээрлик 4,6%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 60 жаш, аялдарда 67 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1996-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 99%.

Ири шаарлары катары эсептелген Ташкентте 2 350 000, Самаркандда 372 000, Анжиянда 302 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө төрт университетти (Ташкент, Самарканд, Нукус жана Фергана) кошкондо 44 ЖОЖ бар. Илимдер академиясында 40тан ашуун илимий изилдөө мекемелери иштейт. 1995-жылы Россия менен түзүлгөн келишим боюнча эң ири фундаменталдык илимий изилдөө борбору болгон, Суффа эл аралык радиоастрономиялык обсерваториясы түзүлгөн.

Массалык маалымат каражаттары. 460тан ашуун газеталар катталган. Алардын эң ирилери өзбек жана орус тилдеринде «Халк сузи», «Узбекстон овози», «Ташент хакикаты», өзбек тилинде «Кишлок хакикаты», орус тилинде «Правда Востока». Теле берүүсү өзбек жана орус тилдеринде берилет. Ал эми радио уктуруулары өзбек, орус жана казак тилдеринде уктурулат. Россия телекөрсөтүүсүн жана «Останкино» теле каналынын программаларин түз алып көрсөтөт. Улуттук интернет-домен: uz ISO. Өлкөнүн коду: UZB.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Өзбекстан Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федеративтик республика. Өлкөнүн курамында 12 облус жана Каракалпак Автономиялдуу Республикасы бар. Борбору – Ташкент. Өзбекстандын көз-карандысыздыгы 31 – августта жарыяланган. 1-сентябрь – Улуттук майрамы. Аткаруу бийлиги президентке жана министрлер кабинетин жетектеген премьер-министрге таандык. Мыйзам чыгаруучу бийлиги бир палаталуу Олий Мажилис (250 депутат) аркылуу ишке ашырылат. Негизги саясий партиялары: Өзбекстан элдик демократиялык партиясы, Ватан тарракети (адамзат прогресси) партиясы, Өзбекстан социал-демократиялык Адолат партиясы, Улуттук кайра жаралуу партиясы, Калк биримдиги кыймылы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Жүргүзүлүп жаткан экономикалык саясаттын максаты: рыноктук реформаларды тереңдетүүгө, менчиктештирүүнү жана ишкердүүлүктү кеңейтүүгө, улуттук валютаны бекемдөөгө, финансылык жана макроэкономикалык стабилдүүлүктү камсыз кылууга багытталган. Өнүккөн-өнөр жай тармактары: түстүү металлургия, текстиль, күйүүчү май өндүрүү, химиялык, тамак-аш, машина куруу ж.б. Айыл чарбасында негизинен пахтачылык, күрүч, жүзүм, бакчачылык, жашылча жемиш өстүрүүгө багытталган. Мал чарбасы айыл чарбасынын негизин түзөт. Экспортко пахта, жаратылыш газы, түстүү металлдар, нефти, химия жана химия продукциялары чыгарылат. Акча бирдиги - сум. Ири соода өнөктөштөрү: КМШ өлкөлөрү, Кытай, Япония, Германия, Түштүк Корея. Темир жолунун узундугу 6700 км, автожолу 80 000 км.

Тарыхы. Бүгүнкү Өзбекстандын аймагында б.з.ч. VIII кылымда Бактрия мамлекети түзүлгөн. Кийинчерээк Хорезм, Согды, Парфия мамлекеттери пайда болгон. Б.з.ч. VI кылымда Улуу Кир II баскынына б.з.ч. IV кылымда Македонскийдин империясынын курамында болгон, VI кылымда бул аймак түрктөрдүн колуна өткөн. VII-VIII кылымдар аралыгында арабдар басып алып, ислам динин жайылткан. Бирок X кылымда бул аймак кайра түрктөрдүн колуна өткөн. XIII кылымдын башында монголдор басып алып, XV кылымга чейин бийлик жүргүзүп турушкан. XVI кылымда өзбек уруулары Хорезм, Бухара, XVIII кылымдын аягында Кокон хандыгын негиздешкен. XIX кылымдын экинчи жарымынан тартып Өзбекстандын аймагы Россия империясынын курамына киргизиле баштаган. 1868-жылы жогорудагы үч хандык Россиянын вассалына айланган. 1917-жылы орус революциясынан кийин, Кокондо улуттук өкмөт түзүлгөн, бирок Түркстан Автономиялык Республикасын жарыялаган большевиктер партиясы, бул өкмөттү күч менен кулаткан. Большевиктер менен өзбек улутчулдарынын ортосундагы куралдуу көтөрүлүш 1924-жылга чейин созулган. 1922-жылы Хорезм жана Бухара ССРи түзүлөт. 1924-жылы курамына Хорезм жана Бухара Республикасынын бир катар территорияларын жана Түркстан Республикасынын территориясын камтыган Өзбекстан Советтик Социалисттик Республикасы түзүлөт. 1989-жылы өлкөдө өзбектер менен мекхет-түрктөрдүн ортосунда кагылуушулар болгон. СССРдин кулашы менен 1991-жылы августта көз-карандысыздыкка жетишкен. Эгемендүүлүктүн алгачкы күндөрүнөн тартып эле вахабийлердин кыймылы, расмий бийликти тартып алууга багытталып, бир нече диверсиялык, террористик актыларды жасоодо.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өзбекстандын аймагында дүйнөгө белгилүү көптөгөн тарыхый-архитектуралык эстеликтер сакталган. Самаркандда Регистан параддык аянты (XV-XVIIк), Шахи-Зинданын (XIV-XVк) мемориалдык – сыйынуу курулушун камтыган кооз мавзолей, мечиттер, Биби-Ханымдын (1399-1404) медресе комплекси, Сарап Мульк Ханым медресе комплекси, Гур Эмирдин мавзолейи, Тимур жана Тимуриддердин усыпальничасы. Бухара шаары толугу менен музей шаары болуп саналат. Шаарда 140тан ашуун архитектуралык эстеликтер бар. Алардын негизгилери: Арк цитадели, Исмаил Саманинин (IX-Xкк), Пои Каляндын (XII-XVIкк) мавзолейи. Өлкөнүн аймагында 10дон ашуун жаратылыш коруктары бар. Алардын негизгилери Чаткал жана Мираклин коруктары. Мындан сырткары Ташкент минералдык суулары, Чартак, Агалык, Чимган ж.б. климаттык жана санатория курорттору бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: БУУ, ЭСКАТО, ПРООН, ЮНЕП ЮНЕСКО, ЮНИТАР, ЮНИДО, ЮНКТАД, ЮНЕСЕФ, ТСГК, ОБСЕ, ЭВФ, ЭРӨБ, ЕРӨБ, АзӨБ, БДУ, БМУ, КМШ.

Пакистан

Географиялык абалы жана табияты. Пакистан мамлекети - Түштүк Азияда жайгашкан. Чыгышынан, түндүк-чыгышынан жана түштүк-чыгышынан Индия (чек арасынын узундугу 2912 км), түндүгүнөн Ооганстан (243 км), батышынан - Иран (909 км) менен чектешет. Түштүгүнөн Аравия деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 6251 км, жээк сызыгынын узундугу 1046 км. Жалпы аянты 803 940 км² Аянты боюнча дүйнөдө 35-орунда турат. Индия менен

территориялык пикир келишпөөчүлүктөрү (Жамму жана Кашмир штаттарына ээлик кылуу үчүн) бар. Чыгышында жана түштүк-чыгышында Инд дарыя бассейни түздүгү жатат. Түндүк жана түндүк-батышында Гималай менен Гиндикуш тоолору жатат. Гиндикуштун эң бийик тоо чокусу - Тиричмир тоосу (7690 м). Батышында Сулайман, Табакакар, Макран, Китхар тоолору жатат. Негизги дарыясы - Инд дарыясы. Кен байлыктары: жаратылыш газы, жез, нефти, көмүр, темир. Территориясынын 28%ын айдоо аянты, 6%ын жайыт, 5%ын токой, 3,1%ын көл-дарыялары түзөт.

Климаты. Муссондуу жана территориясынын басымдуу бөлүгүндө тропиктик-континенттик, кургакчылык климат өкүм сүрөт. Январдын орточо температурасы -11 °С -19 °С чейин жетет. Жаан-чачын 250 ммден ашпайт. Апрельде кургак ысык аба сакталып, кумдуу бороон тез-тез болуп турат. Июлдун орточо температурасы 38°С. Территориясынын нымдуу жери Лахор түздүгү (жылдык жаан-чачын 377 мм). Тоолордо суук -20 °С, жылдык жаан-чачын 1000 мм.

Калкы. Калкы 144 616 639 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 7-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 179,9 адам туура келип, 66%ын пенжабдар, калганын синдхтер, пуштундар белуджалар, мухаджарлар жана башка этникалык топтор түзөт. Өлкөдө расмий урду жана англис тилдери бар. Мындан сырткары пенжаб, синдхи, пушту тилдери кеңири жайылган. Дини - ислам (сунниттер 77%, шииттер 20%), ошондой эле христиандар, индуизм, сикхи, буддизм диндерин тутуношуп, 35%ы шаарда, 65%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 263 000 000 адамга, 2050-жылы 345 484 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000

адамга 31,21 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 9,26 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 99,05 бала туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 0,84 адам туура келет. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 2,11%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 30 131 000и бала, 28 392 000и кыз, калктын дээрлик 40,05%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 40 978 000и эркек, 39 165 000и аял, калктын дээрлик 55,4%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 2 919 000и эркек, 3 032 000и аял калктын дээрлик 4,1% түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 60 жаш, аялдарда 62 жаш (2001жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 50%, аялдарда 24%. Ири шаарлары катары эсептелген Карачиде 10 750 000, Лахордо 5 850 000, Фейсалабадда 2 300 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 1,2 миңден ашык газета-журналдар катталган. Ирилери: "Джанг", "Машрик" (урду тилдеринде), "Наваи лакт" (урду жана англис тилдеринде), "Дейли ньюс", "Пакистан таймс", "Муслим" (англис тилдеринде). Өкмөттүн карамагында "Ассоциэйтед Пресс оф Пакистан" (АПП) жана жеке менчик "Пакистан Пресс интернэшл" (ППИ), "Юнайтед Пресс оф Пакистан (ЮПП) маалымат агентстволору жана радио-телевидение корпорациялары иштейт. Улуттук интернети-домен: pk . ISO. Өлкөнүн коду: PAK.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Пакистан Ислам Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федеративтик республика. Өлкөнүн курамында 4 провинция (Белуджистан, Түндүк-батыш Чек ара, Пенджаб, Синдх), ошондой эле уруулардын территориясы менен федералдык борбордук территория кирет. Индия менен талашка айланган региондор-Джамму, Кашмир, Азад Кашмир жана Түндүк Аянт, азырынча Пакистандын башкаруусунда турат. Борбору - Исламабад. Көз-карандысыздыкты Пакистан 1947-жылы 14-августта Улуу Британиядан алган. Улуттук майрамдары: 14-август – көз карандысыздык күнү, 23-март – Пакистандын түзүлгөн күнү. Аткаруу бийлиги президентке жана премьер-министр жетектеген өкмөткө таандык. Мыйзам чыгаруу бийлиги эки палаталуу парламенти - Сенат (87 депутат) жана Улуттук Ассамблея (217 депутат) тарабынан ишке ашырылат. Негизги саясий партиялары: Пакистандын мусулман лигасы, Жамаат ислам партиясы, Пакистандын элдик партиясы, Улуттук элдик партия ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Пакистан акыркы жылдары экономикасын либералдаштыруу программасын ишке ашырууда. Өкмөттүн аракети сырткы инвестицияларды көбөйтүүгө багытталган. Негизинен тамак-аш, текстиль өнөр жайлары жакшы

өнүккөн. Айыл чарбасынын негизги продукциясы (УДП 25%) - пахта, күрүч, буудай, мөмө-жемиштер. Мал чарбасы жакшы өнүккөн. 1994-жылы УДП 248,8 млрд \$ түзгөн (жан башына УДП- 1930 \$) Акча бирдиги - пакистан рупийи (1 пак рупий=100 пайс). Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, Япония, Гонконг, Германия, Улуу Британия, Иран, Сауд Аравия. Пахта, күрүч, балык продукцияларын, кездемелерди, килем, булгары, булгарыдан жасалган кийимдерди, спорт товарларын экспорттойт. Нефти, өнөр жай сырелорун, өнөр жай каражаттарын, өсүмдүк майын, чай, химикаттарды жана жер семирткичтерди импорттойт.

Темир жолунун жалпы узундугу 8773 км, авто жолу 101315 км. Порттору: Гвадар, Карачи.

Тарыхы Пакистандын азыркы аймагында, б.з.ч. III-II кылымдар аралыгында дүйнөдөгү эң байыркы цивилизациялардын бири болгон Харап цивилизациясы жашаган. Пакистандын тарыхы б.з.ч. VI кылымга чейинки Индиянын тарыхы менен тыгыз байланышта. Пакистан IV кылымда Улуу Александрдын империясынын курамына кирген. Исламды жайылтуу VIII кылымда башталган. Улуу Моголдордун империясын (1526-1857жж) түзгөн мусулман башкаруучулары, Индиянын түндүк бөлүгүндө өз бийлигин орнотушкан. XIX кылымда Пакистандын территориясы британ аскелери тарабынан оккупацияланып, Британиянын Индиялык колониясына кошулган. Мусулмандар, Индиянын улуттук конгресине индустар менен биргеликте киргизилбегендигине байланыштуу, 1885-жылы мусулмандар өздөрүнүн Индиядагы мусулмандардын лигасын түзүүгө жетишкен. Ал эми 1940-жылы мусулмандардын автономиялык мамлекетин орнотуу талабы менен чыгышкан. 1947-жылы Индия көз-карандысыздыкка жетишкенден соң, Пакистан мамлекети негизделип, 1956-жылы кабыл алынган конституциясы боюнча Пакистан Ислам Республикасы болуп жарыяланган. Пакистан менен Индиянын ортосунда Жамми жана Кашмир штаттарына ээлик кылуу үчүн куралдуу конфликттер бүгүнкү күнгө чейин уланууда. 1977-жылы аскер төңкөрүшүнүн натыйжасында бийликке генерал Зия уль-Хак келген. 1988-жылы Зия уль-Хактын өлүмүнөн кийин Пакистанда эркин парламенттик шайлоолор өткөрүлүп, бийликке Беназир Бхутто жетектеген Эл партиясы жеңишке жетишет. 1990-жылы өлкөнүн президенти Исхак Хан чукул парламенттик шайлоо өткөрөт, анда бийликке Ислам демократиялык альянсы жеңишке жетишкен. Бүгүнкү күндө бийлик, аскер күчтөрүнүн колунда.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Карачи шаарында Пакистанды негиздөөчүсү Мохаммад Али Жиннанын табыты, ислам жана буддизм искусство музейи, Пакистандын улуттук музейи, Лахор шаарында: сарайлардын комплекс форту (XVIк), Бермет мечити (XVIIк), Эски шаарда мунаралардан турган мечиттери, Пешавар шаарында Бала Хисар чеби (XVIк), Махабат Хан мечити (XVII), Индустриялык-коммерциялык музейи туристтерди өзүнө тартып турат.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АзӨБ, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭКПК, ЭЭС, АӨБ, ИФАД, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭСУ, ЭЭС, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, УВКБ, ЮНИДО, БПС, БЭК, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Палестина

Географиялык абалы жана табияты.

Палестина мамлекети - Жакынкы Чыгышта жайгашкан. Палестинанын басымдуу территориясы Израиль тарабынан басып алынган. Азыр Палестина администрациясынын башкаруусунда. Өлкө эки бөлүккө бөлүнгөн: Иордан дарыясынын батыш жээк аянты- (аянты 5 879 км²) бул түндүгүнөн, батышынан жана түштүгүнөн Израиль, чыгышынан Иордания менен чектешет. Экинчи бөлүгү Газ сектору (378 км²). Ал түштүгүнөн Египет менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 468 км, жээк сызыгынын узундугу 40 км. Жалпы аянты 6240 км². Палестина жаратылыш ресурстарына жакыр. Территориясынын 27%ын айдоо жери, 32%ын шалбаа жана жайыт ээлейт.

Климаты. Жер Ортолук деңиз климатына

кирип, ысык, жайында кургак, кышында жаан-чачындуу келет. Жайында чөл тараптан ысык шамал - хамсин согот. Кышында деңиз тараптан соккон ысык аба басымы жаандын көп жаашына шарт түзөт. Деңиз жээгиндеги райондордо августтун орточо температурасы 27°C, өлкөнүн борбордук бөлүгүндө 23°C, чыгышында 30°C, январдын орточо температурасы -12°C. Жогорку Галилейде жылына жаан-чачындын орточо нормасы 1000 мм. Тель - Авивде 550 мм, Иерусалимде 500 мм, Кызыл деңиз жээктериндеги Эйлат портунда болгону 25-30 мм. Жаан-чачын сезону ноябрдан мартка чейин созулат, кыш мезгилинде бороон чапкын болот.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 2 133 313 адамды түзүп, негизинен палестиндерден, арабдардан жана еврейлерден турат. Басымдуу бөлүгү ислам динин кармайт, о.э. иудаизм, христиан диндерин тутунгандар бар. Расмий араб жана иврит тилдери бар. Төрөлүү 1000 адамга 45 бала, өлүм 1000 адамга 48 өлүм туура келет. Өмүр жашоонун орточо узактыгы эркектерде 70 жаш, аялдарда 73 жаш (2001-жылга).

Эл агартуусу. Батыш жээгинде 8 араб университети бар. Эң ирилери, Бир-Зейте шаарында жана Наблусе шаарында жайгашкан.

Массалык маалымат каражаттары. Газета журналдар араб тилинде жарык көрөт. ВАФА Палестиналык маалымат агенствосу иштейт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы - Палестина Мамлекети. Азыркы учурда Палестинанын мамлекеттик бийлик органдарынын кайра түзүлүү жараяны жүрүүдө. Негизинен бийлик Палестина администрациясынын башкаруусуна өтүп жатат. Жетектөөчү саясий партиясы - Палестинаны бошотуу уюму.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Палестинанын экономикалык өнүгүүсүнө Израиль аскерлеринин узакка созулган оккупациялоосу тоскоолдук кылып келген. Палестина калкынын көпчүлүгү Израилге, Персия булуңундагы өлкөлөргө өтүп иштеп кетүүгө мажбур болушууда. Бирок 1990-жылдагы Персия булуңундагы кризистен соң, палестиналыктар Батыш жээкке кайтууга мажбур болушкан. Өлкөдө эки акча бирдиги жаңы израиль шекели (1израиль шекели=100 жаңы агорот) жана иордан динары (1иордан динары=1000 филша) жүгүртүлөт.

Тарыхы. Азыркы Палестинанын аймагында б.з.ч. III миң жылы Ханаан цивилизациясы түзүлгөн. Б.з.ч. XII кылымда Палестинанын жээктери филистимляндар тарабынан басып алынган. Калган бөлүгүн иудей уруулары басып алып Израиль Иудей падышычылыгын негиздеген. Иудей мамлекетинин талкаланышынан соң, Палестина Ахемениддер, Птолемейлер, Селевкиддер, Рим империясынын жана Византиянын курамында жашаган. VII кылымда арабдардын, XI кылымда кресттүүлөрдүн басып алуусуна дуушар болгон. 1516-жылы Осмон империясынын курамына өтөт. Осмон империясы кулагандан соң Палестина Британиянын протекторатына айланган. 1947-жылы БУУнун чечими боюнча Палестинанын территориясында арабдардын жана еврейлердин өз алдынча мамлекети түзүлгөн. Бирок арабдар жашаган Палестинанын территориясынын көп бөлүгүн Израиль оккупациялап алган. 1964-жылы Ясир Арафаттын жетекчилиги астында Палестинаны боштондука чыгаруу уюму түзүлүп, анын демилгеси менен 1989-жылы Палестина мамлекети жарыяланат. 1997-жылы Палестинаны боштондука чыгаруу уюму менен Израилдин ортосундагы келишим боюнча Израиль Палестинанын автономияга болгон укугун тааныган. Бирок мамлекеттик бийлик институттарынын калыптануусу татаал ички саясий кырдаалдарда жүрүп жатат.

Сауд Аравия

Географиялык абалы жана табияты. Сауд Аравия мамлекети - Түштүк-Батыш Азиянын Аравия жарым аралында жайгашкан. Түштүгүнөн Йемен (чек арасынын узундугу 1458 км), түндүгүнөн Ирак (814 км), Иордания (728 км) жана Кувейт (222 км), түштүк-чыгышынан Оман (676 км) жана Бириккен Араб Эмираты (457 км), чыгышынан Катар (60 км) менен чектешет. Батышынан Кызыл деңизи жана Акаба булуңу, чыгышынан Персия булуңу чулгап турат. Чек арасынын узундугу 4415 км, жээк сызыгынын узундугу 2640 км. Өлкөнүн жалпы аянты 1 960 580 км². Аянты боюнча дүйнөдө 15-орунда. Территориясы негизинен чөлдүү түздүктөн турат. Түштүк-батышы тоо кыркалар менен курчалган. Бул жердин эң бийик тоо чокусу - Дака тоосу (3353 м). Түндүгүндө Сирия чөлүнүн бир бөлүгү жатат. Түштүк-чыгышын Руб-эль-Хали чөлү ээлейт. Суу ресурстары аз. Бир канча дарыялары кургакчылык мезгилде соолуп калат. Бирок нефтинин, жаратылыш газынын, алтындын, темирдин жана жездин зор запасына ээ. Территориясынын 2%ын айдоо аянты, 39%ын жайыт жана шалбаа, 1%ын токой түзөт.

Климаты. Континенттик ысык кургак климат мүнөздүү. Түндүгүндө субтропикалык, түштүгүндө тропикалык климат өкүм сүрөт. Кызыл деңиздин жээги, жер шарынын эң ысык жери катары белгилүү. Абанын температурасы 15⁰Сдан төмөн болуп дайыма 45⁰Сга көтөрүлүп турат. Абанын салыштырма нымдуулугу 90% га чыгат. Ички райондорунда кургак жана континенттик климат өкүм сүрөт (июлдуң орточо температурасы 30⁰С, январдыкы 10⁰С). Руб-эль-Хали чөлүндө абанын температурасы 50⁰Сга чыгып, адам чыдагыс ысык самум шамалы жүрүп, салыштырма нымдуулук 0%га жакындайт.

Калкы. Калкы 22 757 092 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 45-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 11,6 адам туура келет. Басымдуу бөлүгү арабдар (90%), ошондой эле көчмөн берберлер жашайт. Расмий тили - араб тили. Калкынын дээрлик бардыгы ислам дининин вахабый агымын тутунушуп, 80%ы шаарда, 20%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 39 965 000 адамга, 2050-жылы 51 461 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 37,34 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 5,94 адам туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 48,9 бала туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 1,32 мигрант туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 3,27%. Жаш курак боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 4 932 000и бала, 4 744 000и кыз, калктын дээрлик 42,5%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 7 291 000и эркек, 5 179 000и аял, калктын дээрлик 54,8%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 335 000и эркек, 276 000и аял, калктын дээрлик 2,7%ын түзөт. Өмүр жашоосунун орточо узактыгы эркектерде 66 жаш, аялдарда 69 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 71%, аялдарда 50%. Ири шаарлары Эр-Риядда 4 250 000, Жиддада 3 150 000, Дамманда 1 800 000, Меккеде 1 425 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. 2,5 млн окуучу акысыз билим алат. 16 ЖОЖдун жетөө университет. 30 миңге жакын студент чет мамлекеттерде билим алышат.

Массалык маалымат каражаттары. Күн сайын чыгуучу төмөнкү газеталары бар: "Аль-Биляд", "Ал-Жазира", "Аль-Медина аль-Мунаввара", "Ан-Надва", "Эр-Риад", "Аш-Шарк аль-Аусат". Өкмөттүк маалымат агентствосу - Сауд басма агентствосу (СБА). Улуттук интернет-домен: sa ISO. Өлкөнүн коду: SAU.

Мамлекеттик түзүлүшү. Расмий аталышы - Сауд Аравия Королдугу. Мамлекеттик башкаруунун формасы - абсалюттук теократиялык монархия. Өлкөнүн курамында 13 провинция бар. Борбору - Эр-Риад. Көз-карандысыз мамлекет катары 1932-жылы 23-сентябрда жетишкен (улуттук майрамы - королдук жарыяланган күн). Мамлекеттин жана өкмөттүн башчысы - король (король Фахд бен Абдель Азиз Аль- Сауд өлкөнү 1982-жылы июндан бери башкарат). Король мындан сырткары премьер-министр, куралдуу күчтөрдүн башкы командачысы жана жогорку судья болуп эсептелет. Өкмөт негизинен королдук үй-бүлөнүн мүчөлөрүнөн түзүлөт. Мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү шариятка негизделген. 1992-жылы 29-февралда король өкмөттүн атайын кеңешмесинде "Бийлик системасынын негиздери", "Консультативтик кеңешме жөнүндөгү жобо", "Аймактык түзүлүш системасы" тууралуу 3 указ жарыялаган. Мамлекеттин түзүлүшүнүн жана мамлекеттик башкаруунун жалпы принциптерин бекиткен юридикалык документ кабыл алынган. Король тарабынан 4 жылдык мөөнөткө дайындалуучу кеңешме органы -

Консультативдик Кеңеш түзүлгөн. Анын милдети өлкөнүн соцо-экономикалык маселелер боюнча өкмөткө рекомендацияларды берүү, ар түрдүү укуктук актылар жана эл аралык келишимдери боюнча корутундуларды даярдоо болгон. Саясий партиялардын ишмердүүлүгүнө тыюу салынган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы.

Экономикасынын негизги сектору - нефти өндүрүү. Сауд Аравия нефтинин бай запасына ээ болгондуктан нефтини ири экспорттоочу катарында ОПЕКТЕ башкы ролду ойнойт. Айыл чарбасында: (ДП10%) буудай, арпа, цитрус мөмө жемиштери, курма (курма өндүрүү боюнча дүйнөдө 2-орунда турат) өстүрүлөт. 1994-жылы УДП 173,1 млрд \$ түзгөн (жан башына 9510 \$ туура келет). Акча бирдиги - сауд риалы (1 риал=100 хала). Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, Япония, Германия, Улуу Британия, Франция.

Темир жолунун жалпы узундугу 886 км, авто жолу 74000 км. Порттору: Жидда, Рас-Таннура, Янбу.

Тарыхы. Мал чарбасы менен кесиптенишкен араб уруулары азыркы Сауд Аравиянын аймагында б.з.ч. I кылымдан баштап олтурукташа баштаган. Бул мезгилде Аравия жарым аралынын түндүк бөлүгүндө отурукташкан урууларга еврей, вавилон, перс маданияттарынын таасири тийсе, түштүк бөлүгүндө өзүнчө өзгөчөлөнгөн цивилизация түзүлгөн. 570-жылы Меккеде бүтүндөй араб урууларын жаңы мусулман мамлекети болгон Мединага бириктирген жана пайгамбар деп таанылган Мухаммед жарык дүйнөгө келген. Мухаммедден кийинки халифтер исламды VII кылымда Жакынкы Чыгышка жана Египетке, ал эми VIII кылымда Азия менен Түндүк Африканын көптөгөн аймактарына жайылтышкан. Багдад халифатынын түзүлүшү менен Сауд Аравиянын саясий ролунун начарлап кетүүсүнө карабастан, Мекке мусулмандардын диний борбору катарында кала берген. XIII кылымда Сауд Аравиянын аймагы египеттик мамлюктардын бийлиги астында жашаган. Ал эми 1517-жылы Осмон империясынын карамагына өткөн. XIX кылымдын башында Сауд Аравиянын түндүк аймагын камтыган көз-карандысыз мамлекет деп жарыяланган вахабиттик мамлекет түзүлгөн. Көп өтпөй вахабиттер египеттик аскерлер тарабынан жарым аралдын борбордук бөлүгүнө сүрүлөт, бирок XX кылымдын башында вахабиттердин лидери ибн Сауддун аскерлери өлкөнүн бүт аймагын элөөгө жетишип, 1932-жылы Сауд Аравия королдугу түзүлгөн. 1982-жылы такка принц Фахт олтурат. Ал 1991-жылы Перси булуңундагы чыр чатак учурунда Кувейтти бошотуу үчүн антиирактык коалициялык аскерлерди өлкөгө жайгаштырып, АКШ, Батыш Европа мамлекеттери менен мамилесин жакшыртып алды.

Тарыхый – маданий эстеликтери. Сауд Аравияда дүйнөлүк мусулмандардын сыйынуучу ыйык жайы, Мухаммед пайгамбардын туулган жери Мекке шаары жайгашкан. Байыркы сыйынуучу жай Каабаны тегеректеп Харам мечити курулган. Бул жерде ыйык Замзам булагы жана

Кара таш бар. Мединадагы Мухаммед пайгамбардын мүрзөсү мусулмандар үчүн Каабадан кийинки сыйынуучу жай болуп эсептелет.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АфӨБ, ФАО, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, АӨБ, ИФAD, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭСУ, ОАПЕК, ОПЕК, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ.

Сингапур

Географиялык абалы жана табияты. Сингапур мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда жайгашкан. Сингапур аралында 50дөн ашуун майда аралдар бар. Сингапур аралы Малай жарым аралынан Жогар кысыгы аркылуу, Суматра аралынан Сингапур кысыгы бөлүнүп турат. Жээк сызыгынын узундугу 193 км. Ландшафты - түздүк. Жалпы аянты 648 км² (кургак аянты 622,6 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 184 - орунда турат. Негизги жаратылыш

ресурсун балык түзөт. Территориясынын 2%ын айдоо аянты, 5%ын токой, 1,5%ын көл- дарыялар ээлейт.

Климаты. Сингапурдун климаты экватордук муссондуу, ысык жана нымдуу. Абанын орточо температурасы январь айында - 26°C, июль айында 27°C. Жылдын бардык мезгилдеринде жаан жаайт. Эң жамгырлуу мезгили декабрь айы. Жылдык жаан-чаачын 2500 мм.

Калкы. Калкы 4 300 419 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 117- орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 6636,4 адам туура келет. Калкы Сингапур аралынын түштүк бөлүгүндө жыш олтурукташып, 76,4%ын кытайлар, 15%ын малайзиялыктар, 6,4%ын индустар түзөт. Расмий тилдери: кытай, малая, тамиль, жана англис. 30%ы буддизм, 16%ы ислам, 20%ы христиан, калганы индуизм, таоизм, конфуцизм диндерин тутунушуп, 100%ы шаарда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 4 168 000 адамга, 2050-жылы 4 015 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 12,80 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 4,24 адам туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 5,7 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 26,45 мигрант туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 3,50%. Жаш курак боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 397 000и бала, 372си кыз, калктын дээрлик 17,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 575 000и эркек, 1 657 000и аял, калктын дээрлик

75,2%ын түзөт. 65 жаштан жогоркулардын 131 000и эркек, 168 000и аял, калктын 7%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 77 жаш, аялдарда 83 жаш. Сабаттулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 96%, аялдарда 86%. Ири шаары Сингапурда 3 250 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги газеталары: «Бизнес таймс», «Брита хариан», «Ляньхэ вань бао», «Ляньхэ цзао бао», «Стрейтс таймс» ж.б. Өкмөттүк радио жана телекөрсөтүү кызматы иштейт. Улуттук интернетти – домен: sg ISO. Өлкөнүн коду – SAU.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Сингапур Республикасы. Мамлекетти башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Борбору – Сингапур. Көз-карандысыздыкты Малайзиядан 1965-жылы 9-августта алган. Бул күн - улуттук майрам. Мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү, англиялык жалпы укуктарга негизделген. Аткаруу бийлиги президентке жана өкмөттүн башчысы премьер-министрге тиешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлигин бир палатуу парламент ишке ашырат. Жыйырмадан ашуун саясий партиялары бар. Эң негизгиси Элдик Аракет партиясы. Бул партия Сингапур көз- карандысыздыкка жетишкенден бери бийликте.

Экономикасы жана транспорттук коммуникациясы. Сингапур ачык экономикалык саясат жүргүзөт. Экономикасынын негизин электрондук, кемелерди ремонттоо жана тейлөө сектору түзөт. Сингапур - эл аралык ири соода портторунун бири. Айыл чарба өсүмдүктөрүнөн кокос өстүрүлөт. Натуралдык каучукту экспорттойт. УДП 1994-жылы 57млрд \$ түзгөн (ар бир жанга 19 940\$ туура келет). Акча бирдиги сингапур доллары (1 сингапур \$ = 100 цент). Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, Малайзия, Япония, Гонконг.

Темир жолдун жалпы узундугу 38 км, авто жолдун узундугу 2597 км.

Тарыхы. Бүгүнкү Сингапурдун аймагы XIV кылымга чейин Шри-Виджай империясынын курамында турган. XIV кылымдан тартып Маджапахит королдугуна, XV кылымдан баштап Малакасим султанына баш ийген. 1819-жылы англичан Томас Рэфиз өлкөнүн территориясын султан Жохордон сатып алып, Сингапур шаарын негиздеген. 1828-жылы Стрейтс-Селтментс колониясына бириктирилген. 1921-жылдан баштап Улуу Британиянын аскер базасы жайгаша баштаган. Сингапур экинчи дүйнөлүк согуш учурунда, англичандардын аскер базасында жайгашкан 70 000 британ солдаттары менен биргеликте япондор тарабынан басып алынган. Япондордон бошотулгандан соң, 1958-жылга чейин Британиянын колониясы катары, ал эми 1963-жылы Британиянын кызматташтык курамында өзүнчө автономиялык статуска ээ болгон. 1963-жылы Сингапур Малайзия федерациясына кирип, экономикалык пикир келишпөөчүлүктөргө байланыштуу, 1965-жылы август айында

федерациянын курамынан чыгып, көз- карандысыз мамлекет катары жарыяланган.

Тарыхый-маданий жерлери. Сингапурда ботаникалык бак, ханышанын сарайы (1860ж.) бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, АСЕАН, ЭСКАТО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭКПК, ЭФК, ЭЭУ, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭСУ, ЭЭС, БУУ, ЮНКТАД, БПС, БДУ, БМУ.

Сирия

Географиялык абалы жана табияты. Сирия мамлекети - Түштүк-Батыш Азияда жайгашкан. Түндүгүнөн Түркия (чек арасынын узундугу 822 км) чыгышынан Ирак (605 км), түштүгүнөн Иордания (375 км) жана Израиль (70 км), батышынан Ливан (375 км) менен чектешет. Чек арасынын узундугу 2253 км, жээк сызыгы 193 км. Жалпы аянты 185 180 км² (Израиль тарабынан оккупацияланган территориясын (1295 км²) кошкондо). Аянты

боюнча дүйнөдө 88-орунда турат. Аймагынын түштүк бөлүгүндө Сирия чөлү жатат. Батыш тарабын Жер Ортолук деңиз чулгайт. Батыш тарабында, өлкөнүн эң бийик чокусу болгон Хермон (2814 м) тоосу менен Ансария жана Антилаван тоо массивдери жатат. Ири дарыялары - Евфрат, Эль-Аси. Сирия - нефтинин, фосфаттын, марганецтин, хромдун ж б кен-байлыктардын ири запасына ээ. Территориясынын 31%ын айдоо аянты, 43%ын жайыт жана шалбаа, 4%ын токой, 0,6%ын көл- дарыялары ээлейт.

Климаты. Жер Ортолук деңиз климаты мүнөздүү. Жээк райондорунда январь айында аба ырайы нымдуу келип, абанын орточо температурасы -12°С, ал эми июль айы кургак келип, абанын орточо температурасы 26°Сга чыгат. Тоолуу областарынын климаты мелүүн келет. Кышында тоолорунда кар жаап, кумдуу бороон тез-тез жүрүп турат.

Калкы. Калкы 16 728 808 адамды (2001-жылга.) түзүп, саны боюнча дүйнөдө 56-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1 км² аянтка 90,3 адам туура келип, 90%ын арабдар, калганын күрддөр, армяндар түзөт. Израиль тарабынан оккупацияланган Голан бийиктигинде 31 000 друз, 16

500 еврей жашайт. Расмий тили – араб тили. Ошондой эле күрд арамей, армян, француз тилдери да кеңири жайылган. Калкынын 74%ын мусулман сунниттер, 16%ын алавит, друз ж.б мусулман секталары, 10%ын христиандар түзүп, 52%ы шаарда, 48%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 26 292 000 адамга, 2050-жылы 34 490 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 30,64 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 5,2 өлүм туура келет. (жаш балдардын өлүмү 1000 балага 44,1 жаш баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,54%. Жаш курак боюнча саны төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 3 440 000и бала, 3 239 000и кыз, калктын дээрлик 39,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 4 869 000и эркек, 4 645 000и аял, калктын 56,9%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 261 000и эркек, 275и аял, калктын дээрлик 3,2%ын түзөт. Өмүр жашоонун орточо узактыгы эркектерде 67 жаш, аялдарда 70 жаш. Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 86%, аялдарда 56%. Ири шаарлары катары эсептелген Дамаскта 2 600 000, Халебде (Алеппо) 2 250 000, Хомсда 644 204, Латакияда 306 536, Хамада 229 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Өлкөдө 10дон ашуун газета катталган. Алардын негизгилери: «Тишрин», «Аль-Баас», «Аль-Саура» ж.б. Сирия араб маалымат агенствосу (САНА), өкмөттүк радио уктуруу, телекөрсөтүү, генералдык дирекциясы жана өкмөттүк коммерциялык телекөрсөтүү кызматы иштейт. Улуттук интернетти – домен: sy ISO.Өлкөнүн коду: SYR

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары: Расмий аталышы - Сирия Араб Республикасы. Мамлекетти башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Администрациялык жактан 14 мухафазага болуноет. Борбору - Дамаск. Сирия көз-карандысыздыкты Франциядан 1946-жылы 17-апрелде алган. Бул күн улуттук майрамы - эвакуация күнү катары майрамдалат. Аткаруу бийлиги президентке жана министрлер Советин жетектеген премьер-министрге тиешелүү. Жогорку мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү бир палаталуу парламенти - Элдик Совети аркылуу ишке ашырылат. Негизги саясий партиялары: Улуттук Социалисттик партиясы, Арабдардын Социалисттик кайра жаралуу партиясы, Социалист юниончулар партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. 1991-жылы Персия кысыгындагы ирак-кувейт согушунан соң, Сирия араб, Батыш Европа өлкөлөрүнөн жана Япониядан финансылык жардам алган. Бул жардам Сириянын сырткы карызынан кутулууга жана соода байланыштарын кайра калыбына келтирүүгө мүмкүндүк берген. Өнөр жайынын негизги тармактары - нефти жана фасфарит өндүрүү. Айыл чарбасында (УДП 30% түзөт) негизинен буудай, пахта, арпа өстүрүлөт.

Малчылык кеңири жайылган. Өлкө өзүн-өзү азык-түлүк продукциясы менен камсыз кыла албайт. УДП 1994-жылы 74,4 млрд \$ түзгөн (жан башына 5000 \$). Акча бирдиги - Сирия фунту (1Сирия фунту = 100 пиастр). Негизги соода өнөктөштөрү: Чыгыш Европа өлкөлөрү, Европа Союзу.

Темир жолунун узундугу 1998 км, автожолу 31569 км. Негизги порттору - Тартус, Банияс.

Тарыхы. Сириянын калкы семиттик уруулардын негизин түзүү менен Жакынкы Чыгыштын калкы катары байыркы Египеттин (б.з.ч. XVIк.), Хет падышачылыгынын (б.з.ч. XIVк.), еврейлердин жана филистимляндардын (б.з.ч. XII к.), ассирийлердин, (б.з.ч. VIII-VII к.) Вавилон падышачылыгынын (б.з.ч. VI к.), Персия падышачылыгынын (б.з.ч. V-IV к.) курамдарында жашап келген. Б.з.ч. III кылымда Селевкиддердин династиясы Сирия падышачылыгын түзгөн. Бул падышачылык б.з.ч. 64- жылы Рим провинциясына кирип, экономикалык, маданий, соода деңгээли жогору көтөрүлгөн. 330-жылы Сирия Византия империясына кирип, 634-жылга чейин жашаган. 636-жылы Сирия арабдар тарабынан басылып алынып, исламды кабыл алган. 661-жылы Омейяд халифи мамлекеттин борбору катары Дамаскты тандап алган. Дамаск араб империясынын саясий, маданий жана соода борбору катары дүйнөгө таанылган. VIII-XV кылымдын аралыгында азыркы Сириянын аймагы түрктөрдүн, египеттердин жана арабдардын династиялык бийлигинин астында турган. XI кылымда крестүүлөрдүн Иерусалим королдугунун курамында да жашаган. Сирия 1516-жылы Осмон империясына курамына кирип, 1920-жылга чейин жашаган. 1920-жылдан 1946-жылга чейин Франциянын колониясында турган. Биринчи араб-израиль согушунда (1948-1949 жж.) учурунда Сирияда бир нече мамлекеттик төңкөрүштөр болгон. Сирия 1961 жылга чейин Египеттин Бириккен Араб Республикасынын курамына кирет. 1960-жылы мамлекеттик төңкөрүштүн натыйжасында бийликке Баас партиясы келип, өлкө социалистик өнүгүүнүн жолунда деп жарыялаган. 1967-жылы июнда Израиль менен болгон чек ара маселесинен чыккан 6 күндүк согуштан улам Голлан бийиктиги Израиль тарабынан оккупацияланып алынган. 1970-жылы сентябрь айында мамлекеттик төңкөрүштөн соң, бийликке келген Ассад партиясы, Баас партиясын бийликтен четтеткен. 1973-жылы 6-октябрда Сирия Египет менен биргеликте Израилге каршы согуш жарыялаган, бирок Сирия согуш учурунда Израиль менен тынчтык келишимине кол коюп койгондуктан, мурдагы араб өлкөлөрүнөн турган союздаштарынан кол жууду. Учурда араб мамлекеттери менен мамилеси начар.

Тарыхый-маданий жерлери. Дамаскта өтө кызыктуу архитектуралык эстеликтерден: ыйык юпитер Дамаск колоннасы (Iк.), Омейяддардын мечити (VIII к.), Нур-ад-Динанын мейманканасы (XII к.) өзгөчөлөнүп турат. Борборунда 200гө жакын мечити бар.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: ЭВФ, ФАО, МАГАТЭ, ИКАО, ИФАД, ЭФК, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭВФ, БУУ, ЭСУ, ЭЭС, ОАПЕК, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БПС, БДУ, БМУ, БСУ.

Тажикстан

Географиялык абалы жана

табияты. Тажикстан мамлекети - Орто Азияда жайгашкан. Түштүгүнөн Ооганстан (чек арасынын узундугу 1206 км), түндүгүнөн жана батышанан Өзбекстан (1161 км), түндүгүнөн Кыргызстан (870 км), чыгышынан Кытай (414 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 3 651 км. Жалпы аянты 143 100 км²

(куркак аянты 142 700 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 94-орунда турат. Территориясынын 90%ы деңиз деңгээлинен 3000 м бийиктикте жайгашкан. Тажикстандын түндүк батышы менен борбордук бөлүгүндө Зеравшан, Түркстан, Гиссар, Алтай кырка тоолору жатат. Өлкөнүн түштүк чыгышын Тажикстандын эң бийик тоо чокусу - Памирде жайгашкан Коммунизм чокусу (7498 м). Кырка тоолору ойдуңдар менен өрөөндөрдү бөлүп турат. Түндүгүндө Фергана өрөөнү, түштүк батышында Гиссар менен Вахш өрөөндөрү жатат. Негизги дарыялары - Сырдарыя, Амударыя жана Зеравшан. Ири көлү - Каракөл. Негизги жаратылыш ресурстары: нефти, газ, көмүр, уран, гидроэнергоресурстар. Территориянын 6%ын айдоо аянты, 25%ын жайыт жана шалбаа, 4%ын токой, 0,3%ын көл дарыялары ээлейт.

Климаты. Тажикстандын климаты бийик алкактуулукка жараша өзгөрүп турат. Климаты кескин континенттик, куркак, жайы ысык, июндун орточо температурасы 29-31°С, январдын орточо температурасы -15 °С - 25 °Сга жетет. Жаан-чачындын көп бөлүгү жылдык мезгилдин муздак учуруна туура келет. Өрөөндөрдө жылдык жаан-чачындын нормасы 150-300 мм, тоолордо 1500-2000 мм.

Калкы. Калкы 6 578 681 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 95-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1 км² аянтка 46 адам туура келет. Өлкөдө 80ден ашуун этникалык топ жашап, 62%ын тажиктер, 23%ын өзбектер, 5%ын орустар калганын түркмөндөр, кыргыздар, корейлер, немецтер ж.б. этникалык топтор түзөт. Расмий тили - тажик тили. Мындан сырткары орус тили кеңири таркалган. Дини - ислам. Негизинен мусулман суниттер, ошондой эле мусулман шииттер менен

мусулман исмаилиттер түзүп, 32%ы шаарда, 68%ы айылда жашайт. Калкынын санынын өсүүсү боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 8 857 000 адамга, 2050-жылы 11 293 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 33,23 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,57 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 60,4 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 3,49 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,12%. Жаш курак боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 1 362 000и бала, 1 342 000и кыз, калктын дээрлик 41,2%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 774 000и эркек, 1 793 000и аял, калктын дээрлик 54,2%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 131 000и эркек, 172 000и аял, калктын дээрлик 4,6%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 61 жаш, аялдарда 67 жаш. Сабаттулуктун деңгээли (1989-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 97%. Ири шаарлары катары эсептелген Душанбеде 524 000, Ходжентте 164 500 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 3,5 жалпы билим берүү мектептери, 9 ЖОЖ (негизгилери - Тажик жана Хожент мамлекеттик университеттери, Душанбе медицина институту, ж.б.) бар.

Массалык маалымат каражаттары. Ири басма сөзүнөн тажик тилинде «Жумхурият», мындан сырткары тажик, орус тилинде газета-журналдар жарык көрөт. Мамлекеттик маалымат агентствосу - Ховар. Мамлекеттик радиотелекөрсөтүү компаниясы иштейт. Улуттук интернетти – домен: tj ISO.Өлкөнүн коду: TJK

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Тажикстан Республикасы. Мамлекеттик башкаруу формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - федеративдик республика. Борбору - Душанбе. Өлкөнүн курамында Ленинабад, Хатлон областтары жана Тоолуу-Бадахшан автономиялык областы бар. Көз-карандысыздыкка Тажикстан 1991-жылы 9-сентябрда жетишкен. Бул күн улуттук майрам катары белгиленет. Аткаруу бийлиги президентке (Жогорку Советтин төрагасы) жана министрлер Советин жетектеген премьер-министрге тийешелүү. Мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгүн Жогорку Кеңеш ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Эркин Эмгек партиясы, Коммунистик партия, Элдик партия ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикасы - агрардык индустриалдык. Атуулдук согуштун кесепетинен улам экономикалык кризисти башынан кечириүүдө. УДП 1994-жылы 8,5 млрд \$ түзгөн (жан башына 1415 \$). Өкмөт рыноктук экономикага өтүүнү декларациялаган, бирок экономикада мамлекеттик борбордук башкаруу, пландоо саясаты дагы да болсо өкүм сүрүүдө. Өнөр жайдын өнүккөн тармактары: жеңил, химия, түстүү металлургия, тамак-аш ж.б. Айыл

чарбасында пахта, пилла, жүзүм өстүрүлөт жана багбанчылык жакшы өнүккөн. Негизиги соода өнөктөштөрү: Россия, Казахстан, Украина, Түркмөнстан. Акча бирдиги – самони.

Темир жолунун жалпы узундугу 480 км. Авто жолунун узундугу – 29 900 км.

Тарыхы. Тажикистандын азыркы аймагы б.з.ч. VI кылымда Перстер тарабынан басып алынып, б.з.ч. IV кылымда Македонскийдин империясынын, б.з.ч. III кылымда Грек Бактрия падышачылыгынын, кийинчерээк Кушан падышачылыгынын курамында жашаган. VIII кылымда арабдар тарабынан басып алынып, тажиктерге ислам дини таркатылган. IX-X кылымдар аралыгында Саманиддердин династиясына көз-каранды болуп турса, XIII кылымда монголдор тарабынан басып алынган. XVI кылымдан тартып Бухара эмирлигинин курамында жашаса, 1868-жылы Россиянын курамына киргизилген. 1917-жылы Совет бийлиги орноп, 1922-жылы РСФСРдин курамында автономия статусун алган. 1924-жылы Өзбекстандын курамына киргизилген. 1929-жылы СССРдин курамында союздук статусун алган. 1991-жылы эгемендүүлүктүн алгачкы мезгилдеринен тартып эле атуулдук согуштун оту тутанган. 1998-жылы оппозициялык саясий күчтөр менен расмий бийлик консенсуска келишип, коалициялык өкмөт түзүшкөн. Бирок ички саясий абал туруксуз.

Тарыхый-маданий жерлери. Өлкөнүн аймагында Тигровая Балка жана Рамит коруктары бар жана флора менен фаунага бай.

Эл аралык уюмдар менен байланышы: ЕККК, БУУ, ЕРӨБ, ЭКУ, ЭВФ, КМШ.

Таиланд

Географиялык абалы жана табияты.

Таиланд мамлекети - Түштүк-Чыгыш Азияда жайгашкан. Батышынан жана түндүгүнөн Мьянма (чек арасынын узундугу 1800 км), түндүк-чыгышынан Лаос (1754 км), түштүк-чыгышынан Камбоджа (803 км), түштүгүнөн - Малайзия (506 км) менен чектешет. Түштүк-батышынан Андаман деңизи, түштүк-чыгышынан Сиям кысыгы чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 4 863 км. Жээк сызыгынын узундугу 3 219 км. Жалпы аянты 514 000 км² (кургак аянты 511 770 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 50-орунда турат. Аймагынын негизги бөлүгүн ойдуңдуу түздүк ээлейт.

Алардын эң чоңу Менам-Чао-Прая дарыясынын бассейнинде жайгашкан Менам ойдуңдуу түздүгү эсептелет. Чыгыш бөлүгүн Корат платосу,

түндүк-батышын тоолор ээлейт. Негизги кырка тоосу – Танентаунджи, анын эң бийик чокусу – Интханон (2 595 м) тоосу. Негизги жаратылыш ресурстары: жаратылыш газы, олово, каучук, вольфрам, жез, жыгач, балык. Территориясынын 41%ын айдоо аянт, 2%ын жайыт жана шалбаа, 26%ын токой, 0,4%ын көл дарыялары түзөт.

Климаты. Тропикалык муссондуу климат. Жыл мезгили эки сезонго жаан-чачындуу (май-октябрь), кургак (ноябрь-апрель) болуп бөлүнөт. Абанын температурасынын өзгөрүүсү жыл бою анчейин байкалбайт. Кышында абанын орточо температурасы -24°C, жайында 29°C. Жылдык жаан-чачындын нормасы түздүктөрдө 1000-2000 мм, тоолорунда 5000 ммге чейин жетет.

Калкы. Калкы 61 797 751 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 19-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 120,2 адам туура келип, 75%ы тайлар, 14%ы кытайлар, мындан сырткары кхмерлер, вьетнамдар жана малайлар жашайт. Расмий тили – тай тили. Ошондой эле англис, кытай, малай, лао тилдери кеңири жайылган. 95%ы буддизм, 4%ы ислам, 0,5%ы христиан, 0,1%ы индуизм динин тутунушуп, 20%ы шаарда, 80%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 72 717 000 адамга, 2050-жылы 74 188 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 16,63 бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 7,5 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү жаңы төрөлгөн 1000 балага 35,7 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калктын жылдык өсүү коэффициенти 0,91%. Жаш курак боюнча саны (2001-жылга) төмөндөгүдөй: 0-14 жашка чейинкилердин 7 380 000и бала, 7 100 000и кыз, калктын дээрлик 23,4%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 21 304 000и эркек, 21 921 000и аял, калктын дээрлик 70%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 796 000и эркек, 2 296 000и аял, калктын дээрлик 6,6%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы аялдарда 72 жаш, эркектерде 65 жаш. Сабаттулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 96%, аялдарда 92%. Ири шаарлары катары эсептелген Бангкокто 7 050 000, Чиангмайда 170 397 калк жашайт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Таиланд Королдугу. Мамлекеттик башкаруунун формасы – конституциялык монархия. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык өлкө. Өлкөнүн курамында 72 тыянгват (провинция) бар. Борбору - Бангкок. Таиланд көз-карандысыздыкка 1238-жылы жетишкен. Улуттук майрамы: 5-декабрь – королдун туулган күнү. Мамлекет башчысы – монарх (король Пумипон Адульядет (Рама IX) бийликке 1946-жылы 9-июнда келген). Аткаруу бийлиги өкмөттүн башында турган премьер - министрге тиешелүү. Мыйзам чыгаруу бийлиги эки палатадан турган – Сенаттардан түзүлгөн улуттук ассамблея (жогорку палата) жана өкүлдөр палатасы (төмөнкү палата) тарабынан ишке ашырылат. Негизги саясий

партиялары: Демократиялык партия, Тайланд улуттук партиясы, Социалдык аракеттеги партия жана Палангтам партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Тайланд - Азия континентинде экономикалык жактан өнүккөн өлкөлөрдүн бири. УДП 1994-жылы 355,2 млрд \$ түзгөн (жан башына – 5970\$). Экономикалык өсүүнүн темпи акыркы мезгилдерде өнөр жай менен тейлөө секторунда өзгөчө байкалууда. Туризм - чет элдик валютанын булагы болуп саналат. Өнүккөн өнөр жай тармактары: текстиль, ювелир, электрондук, кендерди казып алуу (Таиланд вольфрамды казып алуу боюнча дүйнөдө экинчи, коргошун өндүрүү боюнча үчүнчү орунда турат), айыл чарба продукциясын кайра иштетүү жакшы өнүккөн. Таиланд дүйнөдө күрүчтү жана каучукту экспорт кылган ири өлкөлөрдүн бири. Акча бирдиги – бахт (1 бахт = 100 сатангам). Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, Япония, Сингапур, Германия жана Гонконг.

Темир жолунун жалпы узундугу 3 940 км. Автомобиль жолунун узундугу 44 534 км. Ички суу жолунун узундугу 4 000 км. Негизги порттору – Бангкок, Паттани жана Пхукет. Улуттук интернетти – домен. Th ISO.Өлкөнүн коду: THA

Тарыхы. Тайланддын азыркы аймагынын түштүк бөлүгүндө I кылымда Мон королдугу түзүлгөн. VI-VII кылымдар аралыгында бул королдук гүлдөгөн деңгээлге жеткен. IX кылымдын аягынан тартып королдук акырындык менен Кхемерлердин империясына көз-каранды боло баштаган. Тайлардын уруулары VIII кылымда, Кытайдын түштүк бөлүгүндө өз мамлекетин негиздеп, Менам дарыясын бойлой отурукташуу менен 1220-жылы Сиам королдугун түзүшкөн. Сиам королдугу 1569-1584 жылдары Бирмага көз-каранды болуп турган. XIX кылымдын орто ченинде Британия менен Франциянын колониясына айланган. 1932-жылы жаңы конституциясын кабыл алган. Анда парламентти түзүү жана башкаруунун жаңы формасы болгон конституциялык монархияны орнотуу маселеси бекитилген. 1939-жылы азыркы аталыштагы Таиланд деген статуска ээ болгон. Таиланд экинчи дүйнөлүк согушта Япониянын тарабында болгон. Бирок 1944-жылы тышкы саясатын өзгөртүү менен АКШ менен союз түзгөн. 1970-жылы аскер хунтасы өлкөдөгү бийликти басып алып, парламентти таркатып, конституцияны өзгөрткөн. Коңшулаш Камбоджа вьетнам аскерлери тарабынан оккупациялагандан кийин, Таиланд өкмөтү эки чоң проблемага туш болгон. Камбоджа имигранттарынын массалык агымы жана Таиланд менен Вьетнамдын ортосундагы чек ара маселеси боюнча конфликт. 1980-жылы бийликке граждандык өкмөт келген, бирок акыркы мезгилдеги мамлекеттик төңкөрүштөн улам бийликти аскер күчтөрүнүн өкүлдөрү кайрадан тартып алды.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөдө 18000ден ашуун будданын храмдары жана монастрлары бар. Алардын 400дөн ашууну Бангкокто

жайгашкан. Бул жердеги Рассвет храмы (бийиктиги 104 м.), Измрут буддасы (1782ж), Похрамп храмы (XIXк) ошондой эле Чакри королунун сарайы (XVIII-XXкк) жана «Кызыл фонарлар» кварталынын кооздугу туристерди өзүнө тартып турат.

Эл аралык төмөнкү уюмдардын мүчөсү: АзӨБ, АСЕАН, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ЭВФ, ЭКПК, БУУ, АСЕАН, ЮНЕСКО, УВКБ, ЮНИДО, МАГАТЭ, ИКАО, ИФАД, ИНТЕРПОЛ, ИНТЕЛСАТ, БПС, БЭК, БДУ, БИЖУ, БМУ.

Тайвань

Географиялык абалы жана табияты.

Тайвань мамлекети - Чыгыш Азиянын Тайвань аралында жайгашкан. Жээк сызыгынын узундугу 1448 км. Чыгышынан Тынч океаны, түштүгүнөн Түштүк - Кытай деңизи, түндүгүнөн Чыгыш-Кытай деңизи чулгап турат. Материктен өлкөнү Тайвань кысыгы бөлүп турат. Жалпы аянты Пескадор аралдарын кошкондо 35 980 км² (кургак аянты 32 260 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 137-орунда турат. Түндүгүнөн түштүктү карай Тайваньшан тоолору

созулуп жатат (эң бийик тоо чокусу Юйшань 3 997 м). Батышында түздүк, чыгышын дөңсөөлөр зонасы басымдуулук кылат. Негизги дарыялары - Чжошуйси, Даньшуйхэ. Аралда анча чоң эмес нефтинин, газдын, көмүрдүн запасы бар. Территориясынын 25%ын айдоо жери, 5%ын жайыт, 55%ын токой ээлейт.

Климаты. Муссондуу жана мелүүн климат. Жайдын орточо температурасы 28°C, кыштын орточо температурасы -18°C. Жаан-чачындын орточо жылдык нормасы 2540 мм. Жаан-чачын сезону июндан августка чейин созулат. Аралды жыл бою булут каптап турат.

Калкы. Калкы 22 370 461 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 46-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 621,7 адам туура келет. Аралдын жашоочуларынын 84%ын тайвандар, 14%ын кытайлар түзөт. Расмий тили – кытай тили, ошондой эле тайвань, хакка тилдери да кеңири жайылган. Дини - даосизм (90%), буддизм жана конфуция. Мындан сырткары христиан (5%) жана ислам (1%) динин тутунгандар бар. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 14,31 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 5,6 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 0,34 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,80%. Жаш курагы боюнча саны

төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 2 470 000и бала, 2 276 000и кыз, калктын дээрлик 21,2%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 7 944 000и эркек, 7 707 000и аял, калктын дээрлик 70%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 034 000и эркек, 938 000и аял калктын дээрлик 8,8%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 73 жаш, аялдарда 79 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1990-жылга) эркектерде 93%, аялдарда 79%. Ири шаарлары катары эсептелген Тайбейде 7 350 000, Гаосюнда 2 650 000, Тайчунгда 1 025 000 калк жашайт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы - Тайвань Республикасы. Борбору - Тайбей. Эл аралык аренада Тайвань Кытайга көз-карандысыз катары таанылаган эмес. Аткаруу бийлиги – президентке (мамлекет башчысы) жана премьер – министрге таандык. Жогорку мыйзам чыгаруу органы - Улуттук жыйын (Мыйзам чыгаруу юаны). Негизги саясий партиялары: Гоминьдан, Прогрессивдүү демократиялык партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Тайвандын экономикасы туруктуу жана динамикалдуу түрдө өнүгүүдө. 1994-жылы УДП 257 млрд.\$ түзгөн (жан башына УДП 12 070 \$). Өнүккөн өнөр жай тармактары: электроника, химия, текстиль, тамак-аш, кеме куруу, нефти өндүрүү. Айыл чарбасында күрүч, мөмө-жемиш, чай өстүрүлөт. Ошондой эле балыкчылык, мал чарбасы өнүккөн. Сырткы соода жүргүзүүнүн көлөмү боюнча Тайвань дүйнө жүзүндө 13-орунда туруп Кытайдын, Индонезиянын, Малайзиянын, Филипиндин, Таиланддын негизги инвестору катары белгилүү. Акча бирдиги - Тайвандын жаңы доллары (1 тайвань доллары=100 цент). Негизги соода шериктештери: АКШ, Гонконг, Япония, ЕС өлкөлөрү.

Темир жолунун жалпы узундугу 4600 км, авто жолу 20 041 км. Порттору: Гаосюн, Цзилун, Хуалянь. Улуттук интернет-домен: tw ISO. Өлкөнүн коду: IWN.

Тарыхы. Тайванда кытайлар (хан элдери) XIII кылымда малаялык жергиликтүү элдер менен биргеликте аралашып олтурукташа башташкан. 1590-жылы Тайванды португалдар басып алып, аралды "Формоза"(кооз) деп аташкан. 1624-1662- жылдар аралыгында өлкөнү голланддар басып алган. 1683-жылы кытай империясынын курамына кирген. 1895-жылы япондор оккупациялап, 1945-жылга чейин башкарып турушкан. 1949-жылы Кытай революциясынын жеңишинен кийин, материктен аралды көздөй кытай өкмөт башчысы Чан Кайши качып барып өмүрүнүн аягына чейин (1975-ж) Тайвандын президенти болуп, өлкөнү башкарып турган. Тайвань АКШ менен 1955-жылы өз ара коопсуздук келишимин түзүшкөн.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Негизги тарыхый эстеликтери Тайбей шаарында жайгашкан. Алардын катарына Хва-Канг, Улуттук сарай музейи, Чан Кайшинин ак мрамордон тургузулган мемориалын кошууга

болот. Чай шаарына жакын жерде күкүрт булактары бар. Тайвань дүйнөлүк коомчулук тарабынан расмий түрдө көз-карандысыз мамлекет катары таанылган эмес.

Түндүк Корея

Географиялык абалы жана табияты. Түндүк Корея мамлекети - Чыгыш Азиянын Корея жарым аралында жайгашкан. Түндүгүнөн Кытай (чек арасынын узундугу 1416 км), түштүгүнөн Түштүк Корея (238 км), түндүк-чыгышынан Россия (17 км) менен чектешет. Өлкөнүн батышынан Сары деңиз, чыгышынан Япон деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 1671 км, жээк сызыгынын узундугу – 3495 км. Жалпы аянты –120 540 км² (кургак аянты-120 410 км²). Аянты боюнча

дүйнөдө 99-орунда турат. Аймагынын көп бөлүгүн, кууш өрөөндөрдү бөлгөн тоолор ээлейт. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу – Пектусан тоосу (2750 м). Ири дарыялары: Амноккан, Тэдонган, Туманган. Негизги жаратылыш ресурстары: көмүр, коргошун, вольфрам, темир. Территориясынын 17%ын айдоо аянты, 61%ын токой, 0,1%ын кел дарыялары ээлейт.

Климаты. Өлкөнүн климаты меелүүн муссондуу, кышы суук, жайы ысык. Январдын орточо температурасы -5°C . Июлдун орточо температурасы 24°C . Жаан – чачын мезгилинин көп бөлүгү жай айларына туура келет. Жаан-чачындын орточо жылдык нормасы 900-1000 ммге жетет.

Калкы. Калкы 23 968 228 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 49-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км^2 аянтка 182,2 адам туура келет. Дээрлик бардыгы корейлер, 1% кытайлар түзөт. Мамлекеттик тили – корей тили. Традициялык дини – буддизм, конфуция жана христиан. 61%ы шаарда, 39%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 29 388 000 адамга, 2050-жылы 30 770 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 19,10 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 5,47 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 26,8 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,22%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-

жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 2 873 000и бала, 2 733 000и кыз, калктын дээрлик 25,5%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 7 302 000и эркек, 7 557 000и аял, калктын дээрлик 67,6%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 487 000и эркек, 1 017 000и аял, калктын дээрлик 6,9%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 68 жаш, аялдарда 74 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1990-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 99%. Ири шаары катары эсептелген Пхеньянда 3 550 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 10 миңден ашуун жалпы билим берүү мектептери, 600дөн ашуун техникалык училища, 200дөн ашык ЖОЖ бар. Алардын эң негизгиси 12 миңге жакын студенти бар Ким Ир Сен университети болуп саналат.

Массалык маалымат каражаттары. Негизги басма сөзү: «Минчжу Чосон», «Чосон Инмингун», «Пхеньян таймс», «Нодон синмун», журналы-«Кыллочжа». Борбордук жана Кесон телекөрсөтүүсү иштейт. Улуттук интернет-домен: kp ISO. Өлкөнүн коду: PRK.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы – Корея Элдик Демократиялык Республикасы. Мамлекеттик түзүлүшү конституцияга ылайык (1972 ж), КЭДР Эгемендүү Социалистик мамлекет болуп саналат. Иш жүзүндө өлкөдө коммунисттик режим өкүм сүрөт. КЭДРдин курамында 9 провинция, эки борбор шаары бар. Борбору – Пхеньян. КЭДРдин көз-карандысыздыгы 1948-жылы 9-сентябрда жарыяланган. Мамлекет башчысы – чексиз бийликке жетишкен президент. Президенти Ким Ир Сендин мураскору Ким Чен Ир 1994-жылдан бери башкарып келет. Өлкөнү башкаруу ишмердүүлүгү чучхе идеясы (өз алдынчалык, өзүнүн жеке күчүнө таянуу) менен коштолуп, калкын улуу жол башчысы Ким Ир Сенге жана анын уулу Ким Чен Ирге чексиз берилгендик, сыйынуу менен тарбиялоо аркылуу жүргүзүлөт. Президентке эки вице-президент, административдик советтин премьер жана тогуз вице-премьер баш иет. Жогорку мыйзам чыгаруу органы – Жогорку элдик жыйын. Өлкөдө бир саясий партия - Корея эмгекчилер партиясы катталган.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Кен-байлыктарынын жана гидроэнергетикалык ресурстардын запасы, өнөр жайынын өнүгүшүнүн негизин түзөт. Негизинен көмүр, темир рудасы, графит, жез, цинк, коргошун өндүрүлөт жана оор индустрия өнүккөн. Экономикасы мамлекеттин катуу көзөмөлүндө. Айыл чарбасына жарактуу жердин баары коллективдештирилген. Айыл чарбада: күрүч, жүгөрү, соя, картошка эгилет. Экономикалык өнүгүү темпи жана жашоо деңгээли боюнча Түштүк Кореядан бир топ эле артта калган. УДП 1994-жылы 21,3 млрд.\$ түзгөн (жан башына – 920\$). Акча бирдиги КЭДР вонасы (1вона=100чон). Ири соода өнөктөштөрү: Россия, Кытай, Япония, Гонконг, Сингапур.

Тарыхы. Бүгүнкү Кореянын аймагы б.з.ч. II-I кылымдар аралыгында Кытайдын карамагында турган. Б.з.ч. 34-жылы Корея жарым аралынын түндүгүндө Когуре Корея мамлекети пайда болгон. Ал эми түштүк тарабы эки королдукка Пэкчэ жана Силлага бөлүнгөн. X кылымда Корей мамлекети Коре династиясынын бийлигинин астында бириктирилген. 1321-жылы монголдор Кореяны басып алгандан кийин король сарайы Чеджудо аралына качып кетишкен. Ли династиясы башкарган учурда (1392-1910) өлкө япондордун жана манжурлардын кол салуусуна дуушар болуп турган. Ал эми XIX кылымда Кореяга ээлик кылуу үчүн Кытай, Япония жана Россия империяларынын ортосунда согуш аракеттери жүргөн. Корея 1910-жылы Япония тарабынан анекцияланган. 1938-жылы япон оккупанттарына каршы күрөшкө чыгып, 1943-жылы көзкарандысыздыкка жетишкен. Бирок 38-параллель боюнча советтик жана америкалык аскердик оккупация зонасы болуп экиге бөлүнгөн. 1948-жылы өлкөнүн түндүк тарабында КЭДР жарыяланган. 1950-1953-жылдар аралыгында чек ара маселелери боюнча Түндүк Корея менен Түштүк Кореянын ортосунда согуштун оту тутанган. Түндүк Корея түзүлгөндөн бери бийлик жеке адамдын-Ким Ир Сендин колунда болуп, ал өлкөгө коммунисттик диктатураны орноткон. Ким Ир Сен өлгөн кийин бийлик анын уулу Ким Чен Ирге өтүп, ал расмий президенти деп жарыяланган.

Тарыхый маданий жерлери. Пхеньянда өтө кооз Ыльмильде дозордук мунарасы (IIIк.), Тэндомун дарбазасы (IIIк), буддисттердин Потхонмун (Xк) храмы бар. Тарыхый жана көркөм музейлери да кызыктуу. Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ЭСКАТО, ФАО, ИКАО, ИФАД, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ЭОК, ЭСУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, БУУ, ЮНИДО, БПФ, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Түркмөнстан

Географиялык абалы жана табияты. Түркмөнстан мамлекети - Орто Азияда жайгашкан. Түндүгүнөн жана чыгышынан Өзбекстан (чек ара

узундугу 1621 км), Казакстан (379 км), чыгышынан жана түштүгүнөн Ооганстан (744 км), түштүгүнөн Иран (992 км) менен чектешет. Батыш тарабынан Каспий деңизи чулгап турат. Чек арасынын жалпы узундугу 3736 км, жээк сызыгынын узундугу 1768 км. Жалпы аянты 488100 км², аянты боюнча дүйнөдө 52-орунда турат. Өлкөнүнүн аймагынын басымдуу бөлүгүн Каракум чөлү ээлейт. Чөлдүн жалпы аянты 375000 км². Өлкөнүн түндүк-батышында Каспий деңиз жээгин бойлой, бийиктиги деңиз деңгээлинен 35м төмөндүктө жайгашкан Кара-Богаз-Гол булуңу жайгашкан. Түштүгүнөн батышка карай Копедаг жана Паропамиз тоолору созулуп жатат. Ири көлү - Сарыкамыш туздуу көлү. Ири дарыясы – Амударыя. Түркмөнстан нефтинин, газдын, калий жана таш тузунун түстүү жана сейрек кездешүүчү металлдардын бай запасына ээ. Территориясынын 3%ын айдоо аянты, 63%ын шалбаа, 8%ын токой ээлейт.

Климаты. Түркмөнстандын климаты кескин континенталдуу, кургак келет. Орточо жылдык температураcы түндүгүндө 11°C, түштүгүндө 17°Cга чейин өзгөрүп турат. Кышы жылуу келет. Июлдун орточо температурасы өтө нымдуу. Жаан-чачындын жылдык нормасы түндүк-чыгышында 80 мм, түштүгүндө 300-400 мм жетет.

Калкы. Калкы (2001-жылга) 4 603 244 адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 113-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 9,4 адам туура келип, 72%ын түркмөндөр, 9,5%ын орустар, 9%ын өзбектер, 2,5%ын казактар, калганын украиндер, татарлар, азербайжандар, армяндар, белуджалар түзөт. Дини – ислам. Калктын 85%ын мусулман-сунниттер, 10%ын православ-христиандар түзүп, 45%ы шаарда, 55%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 6 287 000 адамга, 2050-жылы 7 715 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 28,55 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,98 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 68,5 бала туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 1,04 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,85%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 892 000и бала, 852 000и кыз, калктын дээрлик 37,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 1 313 000и эркек, 1 361 000и аял, калктын дээрлик 58,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 71 000и эркек, 115 000и аял калктын дээрлик 4%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 57 жаш, аялдарда 64 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1989-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 97%. Ири шаарлары катары эсептелген Ашхабадда 518 000, Чарджоу 166 400, Ташаузда 117 000 калк жашайт.

Эл агартуусу: ЖОЖдо жана илимий мекемелерде 5,9 миң илимий жана илимий-педагогикалык кызматкерлер эмгектенишет. Алардын

ичинен 2,7 миң адам илимий даражага ээ. Түркмөнстанда 88 адистик боюнча 75 миң студенти билим алат. 10 ЖОЖ бар. Ашхабад шаарында 4 театр: опера жана балет театры, академиялык театр, орус драм театры, жаш көрүүчүлөрдүн театры бар.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиясы. Расмий аталышы Түркмөнстан Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы - президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы - унитардык республика. Борбору – Ашхабад. Көз- карандысыздыкка 1991-жылы 27- октябрда жетишкен. Мамлекет башчысы – президент. Ал премьер-министрди дайындайт. Жогорку мыйзам чыгаруу органы бир палаталуу межиликке таандык (50 депутат). Жогорку өкүлчүлүк органы болуп Түркмөнстан элдик кеңеши (Халк маслахаты) эсептелет. Анын курамына президент, межилистин депутаттары, Жогорку соттун төрөгасы, Жогорку чарбалык соттун төрөгасы, генералдык прокурор, министрлер кабинетинин мүчөлөрү, администрациянын жетекчилери кирет. Бул орган конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү, референдумдарды өткөрүү, мамлекеттин өнүгүүсүнүн негизги багыттары боюнча жана эл аралык келишимдерди ратификациялоо жана денонсациялоо туралуу чечимдерди кабыл алат. Түркмөнстанда каттоодон өткөн бир эле саясий партия: Түркмөнстан демократиялык партиясы бар.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. 1994-жылы УДП 13,1млрд.\$ түзгөн (жан башына УДП 3280 \$). Өнөр жайынын негизин нефти жана газ өндүрүү, нефтини кайра иштетүү тармактары түзөт. Айыл чарбасында пахта, мөмө-жемиш өстүрүлөт. Негизги экспорт товарлары – пахта буласы, күйүүчү май, мазут, кол килемдери. Соода өнөктөштөрү: Россия, Азербайжан, Армения, Казакстан, Түркия, Украина, Иран, Өзбекстан. Акча бирдиги - манат. Улуттук интернет-домен: tm ISO. Өлкөнүн коду: TKM.

Темир жолунун жалпы узундугу 2120 км, авто жолу 13000км.

Тарыхы. Бүгүнкү Түркмөнстандын аймагында б.з.ч.1-миң жылдыкта Маргиана, Парфия, Мидия падышалыктары жашаган. Б.з.ч.VI-кылымда түркмөндөр Персия империясынын курамында турган. IV кылымда Македонскийдин чапкынына дуушар болсо, VIII кылымда арабдар басып алып, исламды жайылтышкан. IX-X кылымдар аралыгында Тахириддердин, Саманиддердин курамына, XI-XIII кылымдар аралыгында Селжуктардын империясынын курамына киришкен. XIII кылымдын башында өлкөнү Чынгыз хан басып алып, Монгол империясынын курамына киргизген. XVII-XIX кылымдар аралыгында Түркмөнстандын аймагына эзлик кылуу үчүн Персия шахынын, Хива хандыгынын, Бухара эмиринин ортолорунда күрөш жүргөн. 1869-жылы Каспий деңизинин чыгыш жээгине орустар Красноводск портун курушкан. XIX кылымдын аягында Россия империясы Түркмөнстанды басып алып, түркмөндөрдүн 1881-жылкы көтөрүлүшүн ырайымсыздык менен басышкан. 1917-жылы

февраль революциясынан кийин Убактылуу өкмөт Түркмөнстанды көз-карандысыз өлкө деп жарыялаган. Бирок 1920-жылы большевиктер өлкөгө Совет бийлигин орнотушуп союздук статус берген. 1991-жылы эгемендүүлүкө жетишкен.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөдө Бадхыз, Репетек, Краснодарский жаратылыш коруктары, ошондой эле Фирюза, Байрам-Али, Арчман, Моллакара сыяктуу климаттык курорттор бар. Өлкө байыртадан өзүнүн жибектери жана кол килемдери менен дүйнөгө даңталып келет.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: ЕККК, ЭРӨБ, ЭВФ, БУУ, ЮНКТАД, КМШ.

Түркия

Географиялык абалы жана табияты. Түркия мамлекетинин бир бөлүгү Түштүк-Батыш Азияда (аймагынын басымдуу бөлүгү), бир бөлүгү Түштүк-Чыгыш Европада жайгашкан. Азия менен Европада жайгашкан территориясын Мрамор деңизи, Босфор жана Дарданел кысыктары бөлүп турат. Түштүгүнөн Сирия (чек арасынын узундугу 822 км) жана Ирак (331км), чыгышынан Иран (499 км), түндүк-чыгышынан Армения (268 км), Грузия (252 км) жана Азербайжан (9 км), түндүк-батышынан Болгария (240 км), Греция (206 км) менен чектешет. Чек арасынын жалпы узундугу 2627 км, жээк сызыгынын узундугу 7 200 км. Жалпы аянты 780 580 км² (кургак аянты 770 760 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 37-орунда турат. Территориясынын басымдуу бөлүгүн Кичиазия жана Армян тайпак тоолору ээлейт. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу – Чоң Арарат тоосу (бийиктиги – 5165 м). Борбордук бөлүгүндө Анатолия бөксө тоосу, түштүгүндө Тавра (3726 м), түндүгүндө Понт тоолору (3937 м) жатат. Негизги дарыялары – Евфрат, Тигр, Кызыл-Ирмак. Ири көлдөрү - Ван менен Туз. Кен байлыктары – көмүр, темир рудасы, хром, жез ж б. Территориясынын 36%ын айдоо аянты, 16%ын жайыт жана шалбаа, 26%ын токой, 1,3%ын көл дарыялар ээлейт.

Климаты. Өлкөнүн тоолуу рельефи бир канча климаттык райондорду шарттайт. Кара деңиздин жээктери мелүүн жылуу, нымдуу климат. Жайы ысык (24°C), кышы (-7°C) суук. Эгей деңизи менен Жер-Ортолук деңиздин жээктери жайы – ысык кургак, кышы - жылуу жаан чачындуу келип, Жер Ортолук деңиз климаты менен коштолот. Анатолия бөксө тоолорунда кыш узака созулуп, суук аба-ырайы (-20°C) өкүм сүрөт. Ал эми жайында кургак (30°C) климат башталат.

Калкы. Калкы 66 493 970 адамды (2001-жылга) түзүп, саны боюнча дүйнөдө 16-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 85,2 адам туура келип, 80%ы түрктөр, 17%ы күрддөр, калганын арабдар, черкестер түзөт. Дини – ислам (99%), суннит агымында. Расмий тили – түрк тили, ошондой эле күрд, араб тилдери кеңири тарап, 69%ы шаарда, 31%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 87 869 000 адамга, 2050-жылы 100 664 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны 1000 адамга 18,31 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 5,95 өлүм туура келет (2001-жылга). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 1,24%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 9 620 000и бала, 9 276 000и кыз, калктын дээрлик 28,4%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 22 117 000и эркек, 21 401 000и аял, калктын дээрлик 65,5%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 879 000и эркек, 2 201 000и аял, калктын дээрлик 6,1%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 68 жаш, аялдарда 73 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 92%, аялдарда 72%. Ири шаарлары катары эсептелген Стамбулда 10 600 000, Анкарада 3 350 000, Измирде 2 450 000, Бурсада 1 225 000, Аданада 1 125 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Өлкөдө 61 университет бар. Алардын ирилери: Стамбул улуттук университети, Стамбул техникалык университети, Босфор университети, Анкара университети, Орто Чыгыш университети (Анкарада), Билькент жеке менчик университети.

Массалык маалымат каражаттары. Түрк тилинде төмөндөгүдөй ири басма сөздөрү күн сайын жарык көрөт: «Хуррият», «Сабах», «Миллиет», «Джумхуриет». Эки маалымат агентсвосу – Анатолий (мамлекеттин карамагында) жана Анкара (жеке менчик) иштейт. Улуттук интернет-домен: tr ISO. Өлкөнүн коду: TUR.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Түркия Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкөнүн курамында 76 вилает (провинция) бар. Борбору – Анкара. Түркия көз- карандысыздыкка 1923-жылы 29-октябрда жетишкен (мурда Осмон империясы аталып келген). Улуттук майрамы – 29-октябрь. Аткаруу бийлиги – президентке, президенттик советке жана

премьер-министрге тийешелүү. Мамлекеттин жогорку мыйзам чыгаруу органынын ишмердүүлүгүн бир палаталуу (550 депутат) - Улуттук улуу жыйын ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Социал-демократиялык элдик партиясы, Туура жол партиясы, Ата Мекен партиясы, Элдик республикачылар партиясы, Улуттук кыймыл партиясы ж. б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Түркия мамлекети борборлоштурулган экономикадан, эркин рынок экономикасына өтүү процесин башынан кечирүүдө. Өнүккөн өнөр жай тармактары: тоо-кен өнөр жайы (көмүр, хромит, жез, бор ж.б.), металлургия, нефти, текстиль, тамак-аш жана курулуш. Айыл чарбасында (УДП 18%) тамеки, пахта, дан өсүмдүктөрү, цитрус жер-жемиштери, кант кызылчасы өстүрүлөт. Мал чарбасы өнүккөн. Өлкө айыл чарба продукциясы менен толук өзүн-өзү камсыз кылат. Туризмдин өнүгүүсүнө күрдөрдүн террористтик актылары тоскоолдук кылууда. 1994-жылы УДП 305,2 млрд\$ түзгөн (жан башына 4 910\$). Акча бирдиги – түрк лирасы (1 лира=100 куруш). Негизги соода өнөктөштөрү: Германия, АКШ, Россия, Улуу Британия, Италия.

Жалпы темир жол узундугу 8 401 км, автожолу 49 615 км, ички суу жолдору 1200 км. Негизги порттору: Измир, Измит, Искендерун, Зонгулдак, Мерсин, Стамбул, Самсун, Трабзон.

Тарыхы. Бүгүнкү Түркиянын аймагында (байыртадан Анатолия, кийинчерээк Кичи Азия аталып келген) б.з.ч. 1900-жылы Хетт цивилизациясы пайда болуп, ал б.з.ч. XII кылымда Фригия падышачылыгы менен алмашылган. Б.з.ч. VII кылымда Лидия королдугунун, б.з.ч. VI кылымда Персия империясынын курамында жашаган. Б.з.ч. 333-жылы Македонскийдин бийлигине өткөн. Б.з.ч. II кылымда Рим империясынын курамында турат. V кылымда Анатолия Византия империясына кирип, Константинополь (азыркы Стамбул) Византиянын борборуна айланган. VI кылымда Борбордук Азиянын территориясында ирандыктардан келип чыккан түрк уруулары пайда болот. Ушул уруулардан түзүлгөн түрк-селжуктар XI кылымда Кичи Азияны басып алышып, Эгей деңизинен Түркстанга чейинки территорияны камтыган улуу империяны түзүшкөн. XIII кылымдын аягында монголдордун чапкынынан улам түрк-селжуктардын империясы кулайт. Ал эми Анатолиянын территориясы бир канча майда княздыктарга бөлүнүп кеткен. XIV кылымда Осмон княздыгы өзүнө башка түрк эмираттарын каратып, 1453-жылы Византиянын борбору Константинополду басып алат. Осмон империясы Сулаймандын (1520-1566 жылдары) тушунда өнүгүүнүн туу чокусуна жетип, Европанын түштүгүн, Ортоңку Чыгыштын бир кыйла бөлүгүн, Африканын түндүк бөлүгүн бүт бойдон (Мароккодон башкасын) өзүнө каратат. XVII кылымдын башында Осмон империясы, Балкан жарым аралында жана

араб мамлекеттеринин территориясында түрктөрдүн империясына каршы жанданган боштондук үчүн болгон согушту токтотууга кубаты жетишпей алсыздана баштаган. XIX кылымдын аягында XX кылымдын башында Осмон империясы (Европалыктар Оттоман деп аташкан) өзүнүн бир кыйла ээликтеринен ажыраган. Айрыкча 1-дүйнөлүк согушта Германиянын тарабында болуп өз ээликтерин дээрлик жоготкон. Мустафа Кемал султан Мехмед IV кол койгон Севр келишимине (1920ж) каршы чыгып, өлкөнү 1918-жылы оккупациялаган грек аскерлеринен бошотуу жана Түркия республикасын орнотуу үчүн болгон күрөшкө жетекчилик кылган. 1922-жылы султан Мехмед IV бийлик кылган монархия кулап, 1923-жылы бийлик Мустафа Кемалга өтөт. Ал өлкөнү республика деп жарыялап, 1938-жылга чейин президенттик постто турган. II дүйнөлүк согуш учурунда Түркия республикасы нейтралитеттик позицияда болгон. 1959-жылы Кипр маселеси боюнча Греция менен дипломатиялык мамиле начарлап, 1974-жылы Түркиянын аскерлери аралдын бир бөлүгүн оккупациялап алган. 1970-жылы башталган өлкөдөгү олуттуу экономикалык кризис, социалдык чыңалууну жараткан. Натыйжада бийлик 1971-жылы март айында аскер өкүлдөрүнүн колуна өтүп, өлкөнү кризистен сактап калуу өкмөтү түзүлгөн. 1980-жылы бийлик, парламентти таркатып саясий партиялардын ишмердүүлүктөрүнө тыю салган. 1983-жылы бийлик кайрадан граждандык өкмөттүн колуна өткөн. Ушул убака чейин күрддөрдүн маселеси (Курдстан Автономиясын түзүү талабы) Түркия өкмөтү үчүн жоболдуу маселеге айланды.

Тарыхый-маданий эстеликтери. Өлкөдө байыркы легендарлуу Троя шаары жайгашкан. Б.з.ч. 3000-жылы өлкөнүн аймагында калктын отурукташуусу тууралуу маалыматты берген археологиялык казуулар жүргүзүлүүдө. Мындан сырткары Афина храмдары, амфитеатрлары жана шаар көчөлөрү (б.з.ч.1к-б.з.500 ж) бүгүнкү күнгө чейин сакталган. Анкарада Анатолия маданият музейи, орто кылымга таандык цитадель, Стамбулда ыйык София храмы (532-537), Топкапи Сераль сарай комплекси, Галат мунарасы, орто кылымдагы мечиттер, түрк жана ислам искусство музейи, Археологиялык музейи, Антакье шаарындагы (Антиохия) рим курулуштарынын калдыктары болгон храмдар, театрлар, акведуктар, катакомдор, ошондой эле кереметтүү деңиз бойлорундагы эс алуучу жайлар туристтерди өзүнө тартып турат.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АзӨБ, ЭЭБ, КОКОМ, ЕККК, ЕРӨБ, ЕЭК, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭКПК, АӨБ, ЭЭА, ЭВФ, ИФАД, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЭОК, ЭСУ, НАТО, ЭӨКУ, БУУ, ЮНЕСКО, ЮНКТАД, ЮНИДО, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Түштүк Корея

Географиялык абалы жана табияты. Түштүк Корея мамлекети - Азиянын түндүк-чыгышында, Корей жарым аралынын түштүгүндө жайгашкан. Түндүгүнөн КНР (чек арасынын узундугу 238 км) менен чектешет. Батышынан Сары деңиз, чыгышынан Япон деңизи чулгап турат. Түштүк-чыгышынан өлкөнү Япониядан Корей кысыгы бөлүп турат. Чек арасынын жалпы узундугу 238 км. Жээк сызыгынын узундугу 2413 км. Жалпы аянты 98 480 км². Аянты боюнча дүйнөдө 109-орунда турат. Өлкөнүн рельефи - негизинен

тоолор менен дөңсөөлөр. Чыгыш Корей тоолору чыгыш жээк линиясына туташ жайгашкан. Эң бийик тоо чокусу Хала-сан тоосу, бул тоо Чеджудо аралында жайгашкан. Өлкөнүн бүт аймагы ушул региондо жатат. Ири дарыялары - Нехтонган жана Ханган. Кен байлыктары: алтын, күмүш, жез, марганец, темир ж.б. Аймагынын 21%ын айдоо аянты, 1%ын жайыт жана шалбаа, 65%ын токой, 0,3%ын көл дарыялары түзөт.

Климаты. Өлкөнүн климаты муссондуу мелүүн, түштүгүндө субтропикалык климат. Жаан-чачындын орточо жылдык нормасы 900 мм - 1500 мм. Жайында узакка созулган жамгыр жаайт. Январдын орточо температурасы 4 °С, июлдун орточо температурасы 26 °С.

Калкы. Калкы 47 904 370 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 25-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 486,4 адам туура келет. Этникалык курамы бир кылка, негизинен корейлер, аз гана бөлүгүн кытайлар түзүп, 27%ын буддисттер, 24%ын христиан ошондой эле чондокьо, конфуция динин тутунгандар да бар. Расмий тили - корей тили. 81%ы шаарда, 19%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 52 533 000 адамга, 2050-жылы 51 275 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга) 1000 адамга 14,85 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 5,9 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 20,9 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,89%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 5 475 000и бала, 4 865 000и кыз, калктын дээрлик 21,6%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 17 291 000и

эркек, 16 789 000и аял, калктын дээрлик 71,1%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 352 000и эркек, 2 131 000и аял, калктын дээрлик 7,3%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 71 жаш, аялдарда 78 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1995-жылга) эркектерде 99%, аялдарда 97%. Ири шаарлары катары эсептелген Сеулда 20 250 000, Пусанда 3 950 000, Тегуда 2 750 000, Теджондо 1 550 000, Кванжада 1 400 000, Улсанда 1 225 000 калк жашайт.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Корея Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкөнүн курамында 9 провинция бар. Сеул жана Пусан шаарлары өзгөчө административдик статуска ээ. Көзкарандысыздыкка Корея 1948-жылы, 15-августта жетишкен. Аткаруу бийлиги – президент жана премьер-министр жетектеген мамлекеттик советке таандык. Мыйзам чыгаруу бийлиги ишмердүүлүгүн бир палаталуу парламенти - Улуттук Жыйын ишек ашырат. Ири саясий партиялары: Демократиялык-либералисттик партиясы, Бириккен улуттук партия ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Түштүк Кореянын экономикалык өнүгүшүнүн темпи боюнча акыркы он жылдын ичинде дүйнөдө эң жогорку орунга көтөрүлдү. УДП 1994-жылы 508,3 млрд. \$ жеткен (жан башына УДП 11 270 \$). Өнүккөн өнөр жай тармактары: машина куруу, кеме куруу, электроника жана электро-техника, текстиль, тамак-аш. Айыл чарбада (УДП 11%): күрүч, арпа, соя, ошондой эле токой чарбасы жана балык чарбачылыгы өнүккөн. Акча бирдиги-вона. Соода өнөктөштөрү: АКШ, Япония.

Темир жолунун жалпы узундугу 6763 км, авто жолу 63 200 км. Ички суу жолдору 1609 км. Ири порттору – Пусан жана Мокпхо. Улуттук интернет-домен: kr ISO. Өлкөнүн коду: KOR.

Тарыхы. Бүгүнкү Кореянын аймагы б.з.ч. II-I кылымдар аралыгында Кытайдын карамагында турган. Б.з.ч. 34-жылы Корея жарым аралынын түндүгүндө Когуре Корея мамлекети пайда болгон. Ал эми түштүк тарабы эки королдукка Пэкчэ жана Силлага бөлүнгөн. X кылымда Корей мамлекети Коре династиясынын бийлигинин астында бириктирилген. 1321-жылы монголдор Кореяны басып алгандан кийин король сарайы Чеджудо аралына качып кетишкен. Ли династиясы башкарган учурда (1392-1910) өлкө япондордун жана манжурлардын кол салуусуна дуушар болуп турган. Ал эми XIX-кылымда Кореяга ээлик кылуу үчүн Кытай, Япония жана Россия империяларынын ортосунда согуш аракеттери жүргөн. Корея 1910-жылы Япония тарабынан аннекцияланган. 1938-жылы япон окупанттарына каршы күрөшкө чыгып, 1943-жылы көзкарандысыздыкка жетишкен. Бирок 38-параллел боюнча советтик жана америкалык аскердик оккупация зонасы болуп экиге бөлүнгөн. 1948-жылы өлкөнүн түндүк тарабында КЭДР жарыяланган. 1950-1953-жылдар

аралыгында чек ара маселелери боюнча Түндүк Корея менен Түштүк Кореянын ортосунда согуштун оту тутанган. 1965-1972-жылдар аралыгында Вьетнам менен куралдуу согушка тартылган. 1980-жылы өлкөдө генерал Чон Ду Хвандын диктатурасы орнотулуп, анын бийлиги 1987- жылга чейин созулган. Алгачкы демократиялык шайлоодо өлкөнүн президенти болуп Ро Де У шайланган. 1993-жылы президенттик шайлоодо Ким Ен Сам бийликке келип, оппозицияга чыккан Ро Де Унун өкмөтүн, коррупцияга жана финансылык махинацияларга аралашкандыгын айыптап, Ро Де Уну жана анын өкмөтүн сот жообуна тарткан.

Тарыхый – маданий эстеликтери. Сеул шаарында Хенметхап, Попчхонса (1085ж.) храмдары, Кенбоккундун сарайлар ансамбли (1394-ж) туристтердин көз жоосун алат. Бул сарай ансамбли XVI кылымда бузулуп, XIX кылымда кайрадан реконструкцияланган. Борборунда улуттук музей, улуттук илимий музейи, ботаникалык бак жана зоопарк бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АфӨБ, АзПАК, СКК, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ЭЭС, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, ЮНКТАД, ЮНИДО, ЮНЕСЕФ, ЮНЕСКО, БУУ, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Филиппин

ФИЛИППИНЫ

Географиялык абалы жана табияты. Филиппин мамлекети - Филиппин аралынын Малай архипелагында (Тынч океандын батыш бөлүгүндө) жайгашып, 7100 аралдарды өзүнө камтыйт. 800 аралда калк жашайт. Батышынан Түштүк-Кытай деңизи, Чыгышынан Филиппин деңизи, түштүгүнөн Сулавеси деңизи чулгайт, түндүгүнөн Тайван аралынан Баши кысыгы бөлүп турат. Жээк сызыгынын узундугу 36 289 км. Жалпы аянты 300 000 км² (кургак аянты 298 170 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 71-орунда турат. Ири деп эсептелген 11 аралынын аянты, өлкөнүн

жалпы аянтынын 92%ын түзөт. Аралдын рельефи – тоо. Эң бийик тоо чокусу – Апо тоосу (2954 м). Негизги жаратылыш ресурстары - жыгач, нефти, никель, күмүш, алтын, жез. Территориясынын 31%ын айдоо аянты, 4%ын жайыт жана шалбаа, 46%ын токой, 0,6%ын көл дарыялары ээлейт.

Климаты. Негизинен тропикалык, түштүк тарабы субэкватордук климат. Абанын орточо температурасы 27°C. Жамгырдын сезону ноябрдан апрелге чейин созулуп, муссон түндүк-чыгышында болот. Майдан октябрга чейин муссон түштүк-батышында согот. Түндүк райондорунда болгон тайфун кыйратуучу фазага жетет. Жаан- чачындын жылдык нормасы 1000-4000 мм.

Калкы. Калкы 82 841 518 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 13-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 276,1 адам туура келип, 90%ы малайлар, ал эми калганын кытайлар, испандар, америкалыктар, илокандар, висаяндар, моролор ж.б. этникалык топтор түзөт. Расмий тили – филиппин (тагалог тилинин негизинде) жана англис тилдери, ошондой эле испан, себуано, илокано, бикол тилдери кеңири тараган. Католикке 83%ы, протестанга 9%ы, исламга 5%ы сыйынып, 54%ы шаарда, 46%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 108 251 000 адамга, 2050-жылы 130 893 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга)1000 адамга 27,37 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 6,04 өлүм туура келсе (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 49,6 баланын өлүмү туура келет), мигранттардын саны 1000 адамга 1,01 адам туура келет. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 2,03%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 15 548 000и бала, 14 998 000и кыз, калктын дээрлик 36,9%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 24 375 000и эркек, 24874 000и аял, калктын дээрлик 59,5%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 1 355 000и эркек, 1 693 000и аял, калктын дээрлик 3,7%ын түзөт. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 65 жаш, аялдарда 70 жаш (2001-жылга). Сабаттуулуктун деңгээли (1997-жылга) эркектерде 95%, аялдарда 94%. Ири шаарлары катары эсептелген Манилада 13 800 000, Даваодо 1 200 000, Себуда 1 050 000 калк жашайт.

Массалык маалымат каражаттары. Күн сайын чыгуучу газеталары тагал тилинде «Балита», англис тилинде «Манила буллетин», «Манаила ивнинг пост», «Манила Таймс», тагал жана англис тилдеринде «Пиплз джорнэл», «Пипл тунайт», «Темпо», кытай жана англис тилдеринде «Юнайтед дейли ньюс» ж.б. жарык көрөт. Мамлекеттик маалымат агентствосу – Филиппин жаңылыктар агентствосу. Өкмөттүк «Нэшил телекоммуникейшнс коммишн» өлкөнүн бардык телестанцияларын контролдоп турат. Улуттук интернет-домен: ph ISO. Өлкөнүн коду: PHL.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Расмий аталышы – Филиппин Республикасы. Мамлекеттик башкаруунун формасы – президенттик республика. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык республика. Өлкөнүн аймагы 12 административдик районго жана 75 провинцияга бөлүнөт. Борбору – Манила. Эгемендүүлүкө Филиппин 1946-жылы 4-июлда жетишкен (АКШга көз- каранды болуп

келген). Улуттук майрамы: 12-июнь – көз-карандысыздык күнү. (Испаниянын колониясынан 1898-жылы 12-июнда бошонгон). Мамлекеттин жана өкмөттүн башында президент турат. Мыйзам чыгаруу бийлигинин ишмердүүлүгүн эки палаталуу парламенти – сенаттар жана өкүлдөр палатасынан турган Конгресс ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Демократия үчүн филиппиндиктердин күрөш партиясы, Улуттук партиясы, ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Өнөр жайынын өнүккөн тармактарына (УДП-35%) электрондук, текстиль, химия, жыгачты кайра иштетүү, тамак-аш, фармацев ж.б. кирет. УДП 1994-жылы 161,4млрд.\$ түзгөн (жан башына УДП 2310\$). Айыл чарба секторун түзгөн токой, балык чарбалары экономикада маанилүү орунда (УДП 30%) турат. Филиппин – кокос жаңгактары менен кокостон жасалган азыктарды экспорттогон ири өлкөлөрдүн бири. Негизги соода өнөктөштөрү: АКШ, Германия, Япония, Гонконг, Улуу Британия, Тайван, Сингапур. Акча бирдиги – филиппин песосу (1песо= 100 сентаво).

Темир жолунун жалпы узундугу 378 км, авто жолу 156 000 км, ички суу жолдору 3 219 км. Ири порттору: Давао, Манила, Себу.

Тарыхы. Филиппиндин аймагында V-VII кылымдар аралыгында түзүлгөн Индия-Малай деңиз королдугу 1521-жылы португалиялык деңиз саякатчы Магеллан тарабынан ачылган. XVI-кылымда Испаниянын колониясына айланып, король Филиппин аты мамлекеттин атына ыйгарылган. Испания менен Американын ортосундагы согуш (1898ж) учурунда, Филиппин АКШ тарабынан аннексияланган. Натыйжада 1899-жылы республика катары жарыяланган. Бирок узак убакыт бою АКШнын администрациясынын башкаруусунда турган. 1934-жылы жаңы кабыл алган закону боюнча Филиппин 10 жылдын аралыгында толук көз-карандысыздыкка жетишет эле. Бирок 1942-жылы архипелаг япон аскери тарабынан басып алынган. Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин 1946-жылы расмий түрдө көз-карандысыздыгы жарыялангандан кийин деле АКШга саясий-экономикалык жактан көз каранды болуп турган. 1968-1972 жылдар аралыгында диний мүнөздөгү (христиан менен ислам дининин өкүлдөрүнүн ортосунда) кагылышуулар болгон. 1965-жылы президенттикке шайланган Маркос 1979-жылы өлкөгө аскер диктатурасын орноткон. 1986-жылы бийликке келген Корасон Акино аскер тартибин чыңдоо менен католик чиркөөсүн колдоп чыккан. 1992-жылы президенттик бийликке Фидель Рамос шайланып, ал либералдык саясат жүргүзүүдө.

Тарыхый-маданий жерлери. Филиппин дүйнөгө өзүнүн белгилүү пляждары менен атагы чыккан. Манилла шаарында тарыхый-маданий эстеликтер сакталган эски Интрамурос шаары бар. Мындан сырткары Метрополитен искусство музейи, Санто-Томастын антропологиялык жана табигый тарых музейи, улуттук музей, ботаникалык бак туристтерди өзүнө тартып турат. Бегиито шаарында ысык булактар бар.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АзӨБ, АСЕАН, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, ИФАД, ЭФК, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, ЮНИДО, БПС, БЭК, БДУ, БИЖУ, БМУ.

Япония

Географиялык абалы жана табияты. Япония мамлекети - Чыгыш Азияда жайгашып, 4 ири Хонсю, Кюсю, Хоккайдо, Сикоко аралдарынан турат жана бир нече майда аралдарды камтыйт (3900дөн ашуун аралдар бар). Жээк сызыгынын узундугу 29 751 км. Жалпы аянты 377 835 км² (кургак аянты 374 744 км²). Аянты боюнча дүйнөдө 61-орунда турат. Япония Россияга тиешелүү болгон Куриль аралдарын (Итуруп, Кунашир, Шикатон жана Хабомай аралдар тобун) өзүнүн түндүк

территориясынын бир бөлүгү катары эсептеп келет. Өлкөнүн ландшафты тоолуу. Эң бийик тоолорунун көп бөлүгү, жанар тоолору. Алардын 60тан ашууну активдүү вулкандар катары эсептелинет. Өлкөнүн эң бийик тоо чокусу – Фудзияма жанар тоосу (3776 м). Эң чоң түздүгү- Канто. Бул түздүк Хонсю аралында жайгашкан. Мында Тоне дарыя өрөөнү жатат. Хонсю аралында жайгашкан Синано дарыясы өлкөдөгү эң узун дарыя болуп саналат, анын узундугу 369 км. Көлдөрдүн көпчүлүгү кратерлерде жайгашып, вулкандуу көлдөр катары эсептелинет. Техтоникалык көлдөрдүн эң чоңу – Бива (672 км²). Япониянын Кен- байлыктарга жарды келет, негизинен таш көмүр, цинк, жез, коргошун рудалары бар. Бирок учурда деңиз минерал ресурстарын өздөштүрүп жатышат. Негизги жаратылыш ресурсу – балык. Территориясынын 13%ын айдоо аянттары, 2%ын жайыт жана шалбаа, 67%ын токой, 0,8%ын көл дарыялары түзөт.

Климаты. Өлкөнүн нымдуу, муссондуу климаты океан агымдарынын таасири менен шартталат. Бул жер материктин башка региондоруна салыштырмалуу ысык келип, жаан-чачындын жылдык нормасы 1000-3000 ммге жетет. Түндүк тарабында кышы суук келет. Хаккойдо аралында январдын орточо температурасы -10°C , тез-тез кардуу бороон, шамал

болуп турат. Түштүгүндө кышы ысык (-17°C) жана кургак келет. Жайы жаан-чачындуу болуп, күн бүркөлүп, абанын басымы жогорулайт. Аймагынын көп бөлүгүндө, жайында түнкү температура 23-25°C түшпөйт. Июль-август айларында аралдарда тез-тез тайфун болуп турат. 4 климаттык областка мелүүн суук (Хаккойдо аралында), мелүүн ысык (Хансю аралында), субторпикалык (Кюсю аралында жана Рюкю архипелагынын түндүк бөлүгүндө), тропикалык (Рюкюнун түштүк бөлүгүндө) бөлүктөрүнө бөлүүгө болот.

Калкы. Калкы 126 771 662 (2001-жылга) адамды түзүп, саны боюнча дүйнөдө 9-орунда турат. Калкынын орточо жыштыгы 1км² аянтка 335,5 адам туура келип, 99,4%ын япондор, ал эми калганын кытайлар жана башка этникалык топтор түзөт. Расмий тили – япон тили. Басымдуу бөлүгү синтоизм динин, калган бөлүгү буддизм, ошондой эле христиан динин тутунушуп, 78%ы шаарда, 22%ы айылда жашайт. Калкынын саны боюнча БУУнун прогнозу төмөндөгүдөй: 2025-жылы 121 150 000 адамга, 2050-жылы 104 921 000 адамга жетет. Төрөлүүнүн саны (2001-жылга)1000 адамга 10,4 жаңы төрөлгөн бала, өлүмдүн саны 1000 адамга 8,3 өлүм туура келет (жаш балдардын өлүмү 1000 жаңы төрөлгөн балага 4,3 баланын өлүмү туура келет). Мигранттар жок. Калкынын жылдык өсүү коэффициенти 0,17%. Жаш курагы боюнча саны төмөндөгүдөй: (2001-жылга) 0-14 жашка чейинкилердин 9 510 000и бала, 9 043 000и кыз, калктын дээрлик 14,6%ын түзөт. 15-64 жашка чейинкилердин 43 203 000и эркек, 42 790 000и аял, калктын дээрлик 67,8%ын түзөт. 65 жаштан жогорку курактагылардын 9 351 000и эркек, 12 874 000и аял, калктын дээрлик 17,5%ын түзөт.. Жашоо өмүрлөрүнүн орточо узактыгы эркектерде 77 жаш, аялдарда 84 жаш (2001-жылга). Ири шаарлары катары эсептелген Токиодо 34 500 000, Осакада 17 900 000, Нагояда 5 150 000, Саппорада 2 2 50 000, Фукуокада 2 000 000, Хиросимада 1 725 000. Китакюсюда 1 525 000, Сендай да 1 300 000 , Окаямада 1 100 000 калк жашайт.

Эл агартуусу. Эң ири мамлекеттик университеттери Токиодо, Киотодо, Осакада, Хоккайдада жайгашкан. Токиодогу белгилүү жеке менчик университеттери: Нихон, Васэда, Мэйдзи, Токай, Хосэй, Кэйо.

Массалык маалымат каражаттары: Японияда 420 газета катталган. Алардын эң ирилери - «Иомиури», «Асахи», «Майнити», «Нихон кэйдзай». 100дөн ашуун телекомпания бар. Алардын негизгилери: Эн-эйч-кей, Эн-ти-ви, Ти-би-эс, Фудзи, ТВ-Асахи. Коомдук маалымат агенстволору: Киодо Цусин жана Дзидзи Цусин. Улуттук интернет-домен: jp ISO. Өлкөнүн коду: JPN.

Мамлекеттик түзүлүшү жана саясий партиялары. Мамлекеттик башкаруунун формасы – Конституциялык Монархия. Император «мамлекеттин жана улутунун биримдигинин» символу катары белгилүү. Мамлекеттик түзүлүшүнүн формасы – унитардык өлкө. Административтик

аймактык жактан 47 префектурага бөлүнөт. Борбору – Токио. Япон мамлекетин легендага байланыштуу б.з.ч. 660-жылы япон императору Дзимму негиздеген. Улуттук майрамы: 23-декабрь – императордун туулган күнү (1933-ж). Мамлекет башчысы – император (император Акихито өлкөнү 1989-жылдын 7-январынан бери башкарып келет). Реалдуу аткаруу бийлиги министрлер кабинетин жетектеген премьер – министрге таандык. Мыйзам чыгаруу бийлигинин ишмердүүлүгүн эки палаталуу парламент, өкүлдөр палатасы (500 депутат) жана кеңешчилер палатасы (252 депутат) ишке ашырат. Негизги саясий партиялары: Либералдык-демократиялык партиясы, Япониянын жаңы партиясы, Япониянын компартиясы, Демократиялык – социалистик партиясы ж.б.

Экономикасы жана транспорт коммуникациясы. Экономикалык кубаттуулугу боюнча дүйнөдө АКШдан кийинки орунда турат. Экономиканын эң маанилүү сектору сырьену жана күйүүчү майды импорттоого чоң көз каранды. УДП 1994-жылы 2 527,4млрд.\$ түзгөн (жан башына УДП – 20 200\$). Экономиканын жаңы тармактарынан байланыш каражаттарын өндүрүү, информатика, биотехнология өнүгүүдө. Япония машина, кеме, автомобиль, трактор, темир иштетүүчү каражаттарды, үй электр приборлорун, роботторду жасоо боюнча дүйнөдө биринчи орунда турат. Дүйнөлүк өндүрүштө Япониянын үлүшү телевизор өндүрүүдө – 60%, болот өндүрүүдө –14,3% , жасалма була өндүрүүдө 12,3%ды түзөт. Айыл чарбасында УДП 22%ды түзөт. Майда дыйкан чарбасы үстөмдүк кылат. Өлкөнүн күрүчкө болгон талабын канаттандыруу менен бирге Япония дан жана тамак-аш продукцияларын импорттоого мажбур болот. Бирок Япония дүйнөдө балык өндүрүү боюнча 1-орунда турат, дүйнөлүк балык өндүрүүнүн 15%ы япон балыкчыларына таандык. Маанилүү соода шериктештери: Түштүк-Чыгыш Азия мамлекеттери, АКШ, Батыш Европа мамлекеттери, Кытай. Акча бирдиги – иена (1 иен= 100 цент).

Темир жолунун жалпы узундугу 27 327 км, автожолу 1 111 974 км, ички суу жолдору 1 770 км. Ири порттору: Муроран, Китакусю, Кобе, Осака, Токио, Иокогама, Кавасаки, Кагосима, Нагоя, Нагасаки, Тиба, Химедай.

Тарыхы. Легенда боюнча б.з.ч. 660-жылы император Дзимму алгачкы династияны түзгөн. Узак кылымдар бою Япония Кытай менен Кореянын маданий таасири астында жашап, буддизмди кабыл алган (VI к). Өлкөдөгү бийлик бир канча кландардын ортосунда талашта калган. Бирок бийликти Ямото кланы жетектеп калган. Ямото уруулары 552-жылы Нара шаарын борборго айландырып, буддизм динин жайылтуу менен башкаруунун кытай моделин пайдаланган. 794-жылы Нара эпохасы Хейан эпохасы менен алмашылып жаңы император борборду Киотого көчүргөн. IX кылымда япон маданияты түзүлүп, кытай иероглифтеринде, япон тилиндеги алгачкы адабияттар пайда болгон. XI кылымда феодалдык мамлекет түзүлүп, өлкөнү сегундар башкарган да, император

чиркөө башчысынын гана статусуна ээ болгон. Бул мезгилде Камакура өлкөнүн борборуна айланган. Орто кылымда Японияны башкарган самурайлар өлкөдө буддизмдин зен сектасын таратышкан. 1274-1281 жылдар аралыгында япондор монголдордун жүрүшүнүн мизин кайтарган. Ич ара согуштардан соң 1615-жылы бийлик Токугава кланынын сегундарына өтүп, өлкө стабилдүү өнүгө баштаган. XVII кылымда Японияга европалыктар алгач португалдар, кийинчерээк голланддар келишкен. Бирок XIX кылымдын орто ченинде Япония чет элдиктер үчүн жабык өлкөгө айланган. 1867-жылы эң акыркы сегун Токугава Есинобу бийликти император Мицухотого өткөрүп берген. Ал өлкөнүн борборун Едуга көчүрүп, ал шаарды Токио деп атаган. Япония XVIII кылымдын аягында XX кылымдын башында күчтүү аскердик державага айлануу менен 1894-жылы Кытайга каршы согуш жарыялап, Тайвань аралын басып алат. 1905-жылы Россия менен Цусимскийдеги согушта жеңишке жетишип Порт-Артурду жана Сахалиндин түштүгүн басып алган. 1910-жылы Япония Кореяны аннексиялап, экинчи дүйнөлүк согушка чейин Тынч океандагы бир канча аралдарды басып алган. 1931-жылы япон аскерлери Манжурияга киришип, 1937-жылы Кытайдын калган бөлүгүн оккупациялоону баштаган. 1930-жылдардын аягында совет аскерлери менен болгон инцидентте артка чегинген (1938-жылы Хасан көлүнүн жанында, 1939-ж Халкин-Гол дарыясынын жээгинде). Экинчи дүйнөлүк согушка Япония 1941-жылдын 7-декабрында АКШнын Перл-Харбор аскер базасына кол салуу менен кирген. Согуштун жүрүшүндө Япония Түштүк – Чыгыш Азиядагы көптөгөн британиялык жана француздук колонияларды басып алган. Хиросима жана Нагасаки шаарларына АКШ тарабынан ядролук бомбалар ташталгандан соң, япон өкүмөтү 1945-жылдын 2-сентябрында капитуляция жөнүндөгү актыга кол койгон. Өлкө өз колонияларын жоготкондугуна жана согуштан соң алсызданганына карабастан, коомдук саясатын демократиялаштырып, технологиялык прогрессти тездетти. Натыйжада Япониянын экономикалык өнүгүү темпи жогорулап, дүйнөдөгү эң бай өлкөлөрдүн бирине айланды.

Тарыхый – маданий эстеликтери. Токиодо Канондун буддизм (XVIIк), Мейдзи (XIXк), Ракандзи храмдары, Ясукунин синтоистик ыйык храмы (1919ж), Император сарайы (XVк), улуттук музейи, батыш искусствосунун улуттук музейи, Япон искусство музейи, Киото: Тодзинин храмы (VIII-XVIIкк), Сайходзи, Тенрюдзи (XIVк), Реандзи (XVк), Кинкакудзедэ - «Алтын павильон» (XIVк), Гинкакудзедэ - «Күмүш павильон» (XVк) монастырлары, Миохойн храмындагы музейи, Кацура сарай ансамблдери (XVIIк) туристерди кайдыгер калтырбайт.

Төмөнкү эл аралык уюмдарга мүчө: АфӨБ, АзӨБ, ЭЭБ, СКК, КОКОМ, ЕРӨБ, ЭСКАТО, ФАО, ТСГК, МАГАТЭ, ЭРӨБ, ИКАО, СКК, ЭКПК, ЭӨС, ИФАД, ЭФК, ЭЭУ, ЭВФ, ЭДУ, ИНТЕЛСАТ, ИНТЕРПОЛ, БУУ, ЭӨКУ, ЮНЕСКО, ЮНКТАД, УВКБ, ЮНИДО, БПС, БДУ, БИЖУ, БМУ, БСУ.

Кыскартуулар

Кырг.	Орус.	Англ.	Түшүндүрмөсү
АзӨБ	АзБР	AsDB	Азия өнүгүү банкы
АзПАК	АзПАК	ASPAC	Азия – Тынч океан союзу
АНЗЮС	АНЗЮС	ANZUS	Австралия, Жаңы Зеландия, Кошмо Штат боюнча – Тынч океан коргонуу пактысы
АСЕАН	АСЕАН	ASEAN	Түштүк–Чыгыш Азия мамлекеттеринин ассоциациясы
Аф ӨБ	АфБР	AfDB	Африка өнүгүү банкы
ЭЭБ	БМР	BIS	Эл аракы эсептөө банкы
БЭК	ВКТ	WCL	Бүткүл дүйнөлүк эмгек конфедерациясы
БМУ	ВМО	WMO	Бүткүл дүйнөлүк метеорологдор уюму
БДУ	ВОЗ	WHO	Бүткүл дүйнөлүк ден соолук уюму
БИЖУ	ВОИС	WIPO	Бүткүл дүйнөлүк интеллектуалдык менчик уюму
БПС	ВПС	UPU	Бүткүл дүйнөлүк почта уюму
БСУ	ВТО	WTO	Бүткүл дүйнөлүк соода уюму
БДЖФ	ВФДМ	WFDY	Бүткүл дүйнөлүк жаштардын деократиялык федерациясы
БПФ	ВФП	WFTU	Бүткүл дүйнөлүк профсоюздар федерациясы
БААФ	ВФПА	WFEA	Бүткүл дүйнөлүк агартуучулук ассоциациясынын федерациясы
ТСГК	ГАТТ	GAAT	Тариф жана соода боюнча Генералдык келишим
ЕЭСА	ЕАСТ	EFTA	Европанын эркин соода ассоциациясы
ЕРӨБ	ЕБРР	EBRD	Европанын реконструкциялоо жана өнүктүрүү банкы
ЕИБ	ЕИБ	EIB	Европанын инвестиция банкы
ЕКА	ЕКА	ESA	Европанын космостук агентствосу
ЕПК	ЕКП	ETUC	Европанын профсоюздар конфедерациясы.

Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

ЕКББ	ЕОУС	ЕССС	Көмүр жана болот өндүрүү боюнча Европалык бирикме
ЕЭК	ЕЭК	ЕСЕ	Европанын экономикалык комиссиясы
ЕЭД	ЕС	ЕС	Европанын экономикалык достугу
БЕС	ЗЕС	WEU	Батыш Европа союзу
ИКАО	ИКАО	ICAO	Эл аралык граждандардын авиация уюму
ИМКО	ИМКО	IMCO	Өкмөттөр аралык деңиз кеңешмеси
ЭДУ	ИМО	IMO	Эл аралык деңиз уюму
ИНМАРСАТ	ИНМАРСАТ	INMARSAT	Эл аралык деңиз навигациясы боюнча спутник байланыш консорциуму
ИНТЕЛСАТ	ИНТЕЛСАТ	INTELSAT	Эл аралык байланыш консорциуму
ИНТЕРПОЛ	ИНТЕРПОЛ	INTERPOL	Эл аралык кылмыш полициясынын уюму
ЭСУ	ИСО	ISO	Эл аралык стандарттоо уюму
ИФАД	ИФАД	IFAD	Эл аралык айыл-чарба өнүгүү фонду
КАКМ	КАКМ	CACM	Борбордук Американын «жалпы рыногу»
КАРИКОМ	КАРИКОМ	CARICOM	Кариб коомдоштугу
КӨБ	КБР	CDB	Кариб өнүгүү банкы
КОКОМ	КОКОМ	COCOM	Коммунисттик өлкөлөрдөгү экспорттук стратегиялык товарларды координациалоо боюнча комитет
КМШ	СНГ	NIS	Көз-карандысыз мамлекеттердин шериктештиги
АӨЛ	ЛАГ	LAS	Араб өлкөлөрүнүн лигасы
МАГАТЭ	МАГАТЭ	IAEA	Атом энергетикасы боюнча эл аралык агентствосу
ЭӨС	МАР	IDA	Эл аралык өнүгүү ассоциациясы
ЭАС	МАС	IAU	Эл аралык астрономия союзу
АӨБ	МБР	IDB	Америка аралык өнүгүү банкы

Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

ЭРӨБ	МБРР	IBRD	Эл аралык реконструкциялоо жана өнүгүү банкы
ЭВФ	МВФ	IMF	Эл аралык валюта фонду
ЭКА	МКА	ICA	Эл аралык кооператив альянсы
ЭКПК	МКСП	ICFTU	Эл аралык көз карандысыз профсоюздар конфедерациясы
ЭЖУ	МОЖ	IOJ	Эл аралык журналисттер уюму
ЭОК	МОК	IOC	Эл аралык олимпиада комитети
ЭЭУ	МОТ	ILO	Эл аралык эмгек уюму
ЭАК	МСЖ	ICW	Эл аралык аялдардын кеңеши
ЭЭС	МСЭ	ITU	Эл аралык электр байланыш союзу
ЭСП	МТП	ICC	Эл аралык соода палатасы
ЭФК	МФК	IFC	Эл аралык финансы корпорациясы
ЭЭА	МЭА	IEA	Эл аралык энергетика агенствосу
УӨА	НАП	NAM	Улуттук өнөр жай ассоциациясы
НАТО	НАТО	NATO	Түндүк Атлантика коргоонуу уюму
ОАПЕК	ОАПЕК	ОАПЕС	Нефтини экспорттогон араб өлкөлөрүнүн уюму
БУУ	ООН	UNO	Бириккен улуттар уюму
ОПЕК	ОПЕК	ОПЕС	Нефтини экспорттоочу өлкөлөрдүн уюму
ОСННА	ОСННА	ОААПС	Азия жана Африка өлкөлөрүндөгү элдердин тилектештик уюму
ЭКУ	ОЭС	ОЕС	Экономикалык кызматташтык уюму
ЭӨКУ	ОЭСР	ОЕСД	Экономикалык өнүгүү жана кызматташтык уюму
СААРК	СААРК	СААРС	Түштүк Азия регионунун кызматташтык ассоциациясы
ЕККК	СБСЕ	СЕСЕ	Европалык коопсуздук жана кызматташтык боюнча кеңеши

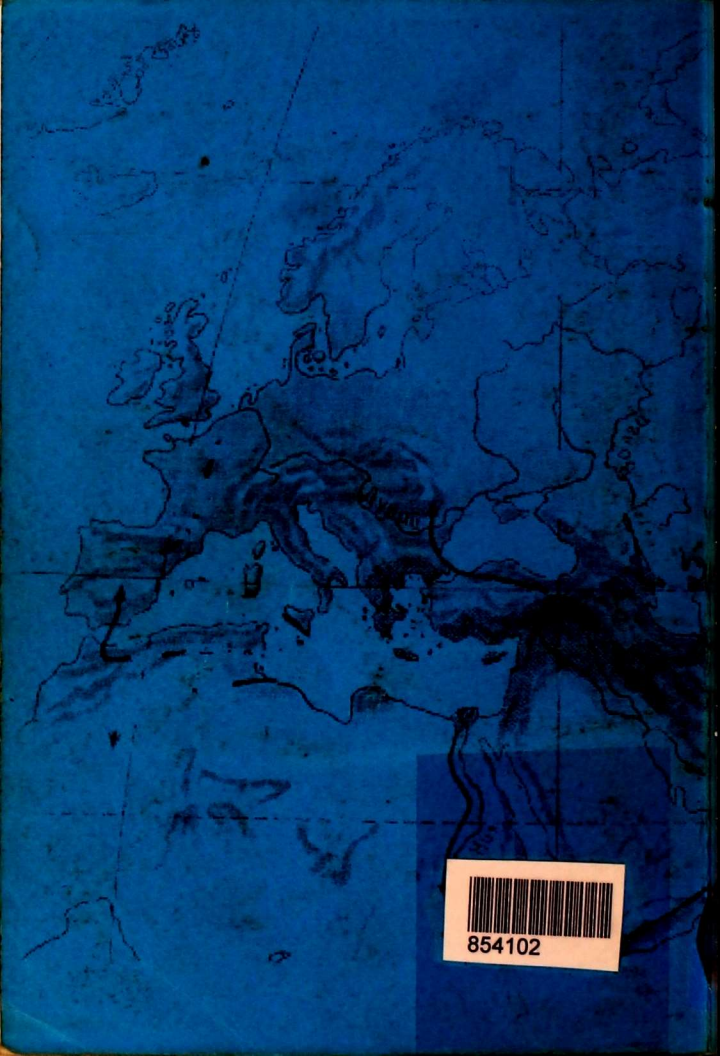
Азия өлкөлөрү боюнча кыскача маалыматнаама

СЕАТО	СЕАТО	SEATO	Түшүк-Чыгыш Азия келишим-дер уюму
СКК	ТКК	ССС	Соода-кредит корпорациясы
УВКБ	УВКБ	UNHCR	Качкындар боюнча БУУнун жогорку башкаруу комиссарлыгы
ФАО	ФАО	FAO	Азык-түлүк жана айыл-чарба боюнча БУУнун уюму
ЭКА	ЭКА	ECA	Африка өлкөлөрү боюнча БУУнун экономикалык комиссиясы
ЭКМЕ	ЭКМЕ	ECME	Жакынкы-Чыгыш өлкөлөрү боюнча БУУнун экономикалык комиссиясы
ЭКОСОС	ЭКОСОС	ECOSOC	БУУнун экономикалык жана социалдык кеңеши
ЭСКАТО	ЭСКАТО	ESCAP	Азия жана Тынч океан боюнча БУУнун экономикалык комиссиясы
ЭБС	ЭТС	UDE	Экватордук бажы союзу
ЮНЕП	ЮНЕП	UNEP	Айлана чөйрөнү коргоо боюнча БУУнун программасы
ЮНЕСКО	ЮНЕСКО	UNESCO	Билим берүү, илим жана маданият маселелери боюнча БУУнун комитети
ЮНИДО	ЮНИДО	UNIDO	Өнөр-жайдын өнүгүшү боюнча БУУнун уюму
ЮНИСЕФ	ЮНИСЕФ	UNICEF	БУУнун балдар фонду
ЮНИСИСТ	ЮНИСИСТ	UNISIST	Илимий-техникалык информация боюнча БУУнун мамлекеттер аралык системасы
ЮНКТАД	ЮНКТАД	UNCTAD	Соода жана өнүгүү боюнча БУУнун конфедерациясы
ЮТК	ЮТК	SPC	Түштүктүн чокеан комиссиясы
ЮПФ	ЮПФ	SPF	Түштүктүн чокеан форуму

МАЗМУНУ

Кириш сөз	3
Азербайжан	4
Аомынь	7
Армения	8
Бангладеш	11
Бахрейн	13
Бириккен Араб эмираты	15
Бруней	17
Бутан	19
Вьетнам	21
Гонконг (Сянган)	24
Грузия	26
Израиль	29
Индия	33
Индонезия	37
Иордания	40
Ирак	42
Иран	46
Йемен	50
Казахстан	52
Камбоджа	55
Катар	58
Кипр	60
Кытай	63
Кувейт	68
Кыргызстан	70
Лаос	72
Ливан	75
Малайзия	78
Мальдива	81
Монголия	83
Мьянма (Бирма)	85
Непал	88
Ооганстан	91
Оман	94
Өзбекстан	96
Пакистан	100
Палестина	103
Сауд Аравия	105
Сингапур	108

Сирия	110
Тажикстан	113
Таиланд	115
Тайвань	118
Түндүк Корея	120
Түркмөнстан	122
Түркия	125
Түштүк Корея	129
Филиппин	131
Япония	134
Кыскартуулар	138
Адабияттар	144

854102